

ქუცხიერო-პედაგოგიური და სალიტერ. ჟურნალი

განათლება

(წელიწადი მისული)

ქ

ოქტომბერი

1912 წ.

პროფ. ალექსანდრე ხახანაშვილი მსმენელ სტუდენტებთან.

399

განათლება

(წელიწადი შესუთე)

VIII	ოქტომბერი	1912 წ.
<p>ჟურნალი წლიურად ღირს 3 მ. 50 კ. ნახევარი წლით 2 მან.</p> <p>სახალხო სკოლების მასწავლებლებს ჟურნალი დაეთმობათ წლიურად 2 მან. 50 კაპ.</p>	<p>ცალკე ნომ-რის ფასი</p> <p>35 კაპ.</p>	<p>ზღლის მოწერა მიიღება თფილისში წერაკითხვის საზოგადოების წიგნის მაღაზიაში და "ნაკადულის" რედაქციაში. წერილები და ჟურნალის ფული უნდა გამოიგზავნოს ამ ადრესით: Тифлисъ. Дворянская Грუзинская Гимназия. Л. Г. Бочвадзе.</p>

პროფ. ლუდვიგ გურლიტტი *)

ბუნებრივი აღზრდის გზა და მიზანი

I.

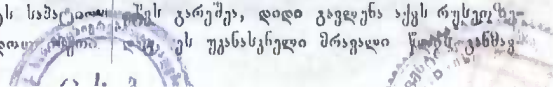
ყველასათვის საზოგადო გამოსადეგი პედაგოგია არ არსებობს.

აღზრდის შესახებ წიგნის დაწერა მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როცა დანამტკიცებით იცნობთ იმათ, ვინც უნდა აღზარდეთ და ცხადათ წარმოდგენილი გიქეთ თუ რისთვისა ზრდით, მათ.

პრსებული საპედაგოგო სახელმძღვანელოები ვერც ერთს ამ პირობებს ვერ აკმაყოფილებს. ამ სახელმძღვანელო წიგნების ავტორებმა არა იციან რა არც ბავშვების ფიზიკურისა და გონებრივის ნიჭისა და არც მათის ყოველ მხრივის განვითარებისა; მათ დსახული არ აქვთ ყველასათვის საერთო, განსაზღვრული და კემშარტი მიზანი აღზრდი-

*) ლუდვიგ გურლიტტი ცნობილი ჰედაგოგია გერმანიაში. იგი იკუთხის იმ ჰედაგოგთა ჟგუფს, რომელსაც ჰედაგოგინ ქანსბერგი, ფალგასტი, შარელმანი, ბ. თრტო, ჰანციტი და სს. ამათ რიტესში გურლიტტს სამაგალი ადგილი უჭირავს. ესენი საზოგადოებრივი

ახალი დროის ჰედაგოგებია, რომელთაც მიზანად აქვთ დასახული ძირიანად შესტვადონ სწავლების წესწობილებანი, რომელნიც ამ ჟამად გამოუკნულია გერმანიაში და რომელთაც, შესტვარეუა, დიდი ვაფენა აქვს რუსეთშიც. ეს უკანსკელი მრავალი წიგნიც განსაზღვრულია

სა. ის, რაც მათ მიზნად მიაჩნიათ, განისაზღვრება ნაციონალურის, პოლიტიკურის, საზნეობრივო, ან რომლისაზე პარტიულის მოსაზრებით. დღემდის აღმზრდელებს ეგონათ, რომ ისინი სრულიად საკმარისად ასრულებდნენ თავიანთ მოვალეობას, რაი ცდილობდნენ მოწაფეების გარდაქმნას აღმზრდელის ხატად და მსგავსად. აღმზრდელებს თავიანთი თავი, ან უკეთ რომ ვსთქვათ, თავიანთ წარმოდგენილებაში არსებული იდეალი აღზრდისა დასახული ჰქონდათ მიზნად და უკეთესს შემთხვევაში აღწევდნენ იმ საწადელს, რომ მოწაფეები ემზავებოდნენ თავიანთ აღმზრდელებს და, მაშასადამე, აფერხებდნენ აღზრდის საქმეს, ან და ემორჩილებოდნენ ისეთს აღზრდას, რომლის მიზანი დაფუნებული იყო არა დასაზრდელის ინდივიდუალურ ბუნების მოთხოვნილებაზე, არამედ წინაპართა ნებაყოფლობაზე.

და აღმზრდელებიც თავიანთი ძალღონითა და მეცადინეობით თითქმის ყოველთვის აღწევდნენ სასურველს. უხსოვარის დროიდან მთელი კულტურა ამ სახით ჩნდებოდა: წინაპრებს გადაჰქონდათ მომავალ თაობაზე მთელი ჯამი ცხოვრების

ღობაში წინად და ახლაც უმთავრესად სწავლა-აღზრდის წესებს გერმანიიდან სესხულობდა და დღესაც მის გავლენას ქვეშ იმყოფება. გერლიტის ბერი შესანიშნავი ნაწერი აქვს გამოქვეყნებული. კრიტიკა მის ნაწერებს ქებით მოისსენიებს და ამბობს, რომ სხვისერას შემდეგ აღზრდის საკითხი ასე ფართოდ და დრმად არაის შეუქმნაფუბიათ. წერილები აღზრდის შესახებ, რომელსაც ვაწვდით „განათლებლის“ შეთხვევებს მარტო გერლიტის შექმნილი არ არის. იგი შეცდებს გერმანიის ახალი მიმართულების ჰედაგოგათა მთელი

გამოცდილებისა და თავიანთი იდეალებიცხოვრებაზე. ამას შედეგად მოჰყვებოდა ნელი, მაგრამ შეუჩერებელი წინსვლა მასისა. ამ სახით შეიქმნა და აღორძინდა წოდებრივი კულტურა კლასთა მმართველობისა, სასულიერო წოდებათა, აზნაურთა, სამხედრო პირთა და სხვა და სხვა პროფესიებისა: მოხელეებისა, ხელოვანთა, ტენიკოსთა, ხელოსნებისა, მიწის მუშათა, მეზღვაურთა და სხვ.

ხალხის მასის და საზოგადოებრივი ჯგუფის ამ გვარს აღზრდას დიდი მნიშვნელობა აქვს, როგორც ძალითა ვათანასწორებას და მისს სამართლიან განაწილებას სოციალურ ცხოვრების ყოველჯვარ საქმეში; რომელიც კარგად იქმნება შესრულებული მხოლოდ შრომის გონიერულად განაწილების დროს. ამიტომაც პირველ ყოფილ დროდამ ჩვენამდის ცხადია, რომ განსაზღვრული პროფესიონალური და წოდებრივი განათლება ჯერ კიდევ გონიერულად და სასურველად არის მიჩნეული. ერთი შთამომავლობიდან მეორეზე ტრადიციით გადასული ცდა იზრდება, ცოდნა მატულობს, შემდეგი გონებრივი განვითარება სწრაფად მიდის და ყველა

ჯგუფის საზოგადო აზრებს: ეს აზრები ბერის მხრით საკულისხმიეროა ევგელსთვის, ვისაც კი ახლათაობის აღზრდა უდადეს საგნად მიანია. გერლიტტი ამ ჟამად ბავშვების საუკეთესო მოკეთედ ითვლება. იგათ ბავშვების ინტერესების მთავრეული და მათ შემავიწროებულათა მტერი. გერლიტის აზრები უჩვენებს ევგელს, ვისაც ბავშვები უყვარს და გრძობს თავის მოვალეობას ახლათაობისადმი, რომ დღევანდელი ჭირისუფალნი სწავლა-აღზრდისა — მშობლები და მასწავლებლები სრულიად მომზადებულნი არ არიან ამ საქმისათვის.

რედ.

ეს ერთად სასარგებლოა თითოეულ კერძო პიროვნებისთვის. ეს—ნამდვილი სალიტრალიციაა; მასზე დაფუძნებული ავტორიტეტი, რომელსაც არც ერთი გონიერი ადამიანი არ შეარყევს. თვით ცხოვრებამ და საზოგადოებამ შექმნეს ეს ავტორიტეტი, ამიტომაც იგი საღია და ბუნებრივი მოვლენა, რომელიც შეადგენს საზოგადოების ყველა წევრის თანასწორ საუფლო სამკვიდრებელს და რასაც თვითოეული მათგანი მიიღებს არა ძალდატანებით ან როგორც უცხო რასმე, არამედ როგორც წევრი საკუთარის სხეულისა. ამქართა წევრები თვითონ არასოდეს არ წაიგდონენ ამქრის წინააღმდეგ. სწორედ ამქართა საზოგადოების არსებობით მისი წევრები თავიანთ თავს უშიშრად, უზრუნველად და შეკავშირებულად გრძობენ. ამქარი თითოეულს წევრს ნებას არ აძლევდა გაეწალა მთელი თავისი ძალღონე. ამქრებზე თავს დასხმა გარედან ხდებოდა და ჩვენ დროშიაც საკმაო საბუთია ეჭვი შევიტანოთ ამქართა საზოგადოების მოსაზრების სარგებლობაში.

ასე შორიშორს უდგას ერთმანეთს არსებული აღზრდის მეთოდების თეორია და პრაქტიკა. იმას, ვისაც ეს არ სჯერა, ამას თვალსაჩინოდ დავუმტკიცებთ. ჩვენს სახალხო სკოლებს მიზნად აქვს დასახული აღზარდონ ბავშვები ეკლესიურ-სარწმუნოებრივის და პატრიოტულის თვალსაზრისით. იმ საკითხზე, თუ რა ნაყოფი მოუტანა ამან, პასუხი გასცეს გერმანელმა სოციალისტებმა სამი მილიონის ხმით, რომელთაც აზრი გამოთქვეს წინააღმდეგ ეკლესიისა და მონარქიულ მმართველობისა. ამ სახით გერმანიაში ფრიალ მრავალ რიცხოვან პარტიას უღირსად მიაჩნია აღზრდის არსებული მეთოდები და ახსიათებს ისე, როგორც ნამდვილად

არის—სარწმუნოებრივი და პარტიულ-პოლიტიკური გაწრთვნა. ყველაზე უფრო საგულისხმიერო ის ფაქტია, რომ გერმანიაში ასეთი ურიცხვი ანტიკლერიკალური და ანტიპატრიოტული პარტია არსებობს. მარტო ერთი მისი არსებობა სასტიკი განაჩენია გაბატონებულის სახელმწიფოებრივის აღზრდის მეთოდების წინააღმდეგ. თვით ამითვე მტკიცდება შემოფარგლულის, წინად განძრახულის და ტენდენციოზური აღზრდის მერყეობა და უვარგისობა. ექვს გარეშეა, რომ შემოძლებელია მორწმუნე კათოლიკეთა, მართლ-მორწმუნე პროტესტანტთა, ფანატიკოს კონსერვატორთა და რადიკალ სოციალ-დემოკრატების აღზრდა. მაგრამ ამგვარს შედეგს სიამოვნებით ეგებებიან მხოლოდ პარტიის მომხრეები. ყოველგვარ პარტიის გარეშე მყოფნი კი ასეთს აღზრდას შემეცდარად და უვარგისად სცნობენ: მხარს უჭერენ ხშირად. მოწინააღმდეგე მხარეს.

ჩვენ ვხედავთ, რომ თვით პასტორების შვილები უკიდურეს თავისუფალ მოაზრენი ხდებიან, კლერიკალურად დამონებული ხალხი სისხლისღვრით იძენს რწმენის განუსაზღვრელ თავისუფლებისათვის სამართალს. თუ ჩვენ საქმეს დაშორებულნი, როგორც გარეშე მოწმეები, ყურადღებას მივაქცევთ პატარა ჩინელების, ან ბუდისტების ყრმათა სარწმუნოებრივის გაწრთვნას, ეს უკანასკნელი ადამიანის პიროვნებისადმი უზნეო ძალდატანებად მოგვეჩვენება. პირიქით, საჭიროა მხოლოდ ცოტა ხნით აღვიჭურვოთ ბუდისტის მოსაზრებით და ამ თვალსაზრისით შევხედოთ ჩვენი ბავშვების რელიგიოზურ სწავლების საქმეს სკოლებში და ოჯახებში, რომ შევიზიზლოთ ასეთი სწავლების წესები, მშობელთა; შემთხვევით აღმზრდელ-

თა, სიმინისტროს, ან სასწავლებლის საბჭოთა წევრების რწმენას, ან მათს პოლიტიკურს და სოციალურს მდგომარეობას არავითარი გავლენა არ უნდა ჰქონდეს ბავშვების აღზრდაზე. ეს არის დასკვნა ყველა ჩვენი აწინდელი კულტურულ განვითარებისა. ჩვენ არ ვიცით რა ბედი ეწვევა ჩვენს ბავშვებს ოცის თუ ოცდაათის წლის შემდეგ, როგორ ან რა სახით განვითარდება მთელი ჩვენი ცხოვრება. ამიტომაც არავითარი უფლება გვაქვს ბორკილები დავადეთ, ან რითიმე შევზღუდოთ ბავშვის განვითარება.

ჩვენმა აღზრდის ახალმა სისტემამ უნდა უჩვენოს აწინდელს აღმზრდელს, რომლისთვისაც ხელმისაწვდომია ახალი და არ სჯერდება ძველს მექანიკურს წესებს, ის საშუალებანი, რომლითაც იგი ყველაზე უფრო კარგად მოამზადებს მოწაფეს ცხოვრებისათვის, რომ მას თავისი ძალღონით ანგარიში გაუწიოს.

ყველა მომავალ შთამომავლობის დანიშნულებათა წინ გაუსწროს წინაპრებს, ამიტომ ახალი თაობა არ საჭიროებს განსაზღვრულ მიზნის ჩვენებას, პირიქით იგი მან უნდა უკუ აგდოს, როგორც შემადგენელი გარემოება. ახალთაობა თავისუფალ განვითარებაში საჭიროებს მხოლოდ ზოგიერთ დახმარებას და გამორკვევას. ჩვენ მოზრდილები ყველანი კრიტიკულად ვუყურებთ აღმზრდელებს. ხშირად ვკიცხავთ და ფგმობთ ჩვენი ძველი პედაგოგების ყოველგვარ ცდას და მოქმედებას, რადგან მათ ვერც ჩვენი გაიგეს რა და ვერც ჩვენი მომავლისა. ამიტომ ბევრი მათგანი ჩვენ მიგვაჩნია არა კეთილის მყოფელებად, არამედ შემავიწროებლად; მაღლობით არ ვიხსენიებთ მათ, არამედ ვკიცხავთ, და თუმცა ვერწამს მათი კეთილი განძრახვანი, მაგრამ გვე-

ცინება მათს უეციკობაზე. ყოველ შემთხვევაში ვგრძნობთ, რომ მათ წინ გავუსწართ და ვნანობთ, რომ ბედმა არ გვარგუნა ისეთი აღმზრდელი, რომელიც ჩვენ მოზრდილებს ახლა სამაგალითოდ გვესახებოდეს თვალწინ. ჩვენი აღმზრდელები წარსულს ემსახურებოდნენ; ისინი ქედს იხრიდნენ მეცდრის წინაშე, მათ უნდოდათ ჩვენც აღტაცებაში მოვსულიყავით ჩვენის წინაპრებით და გამქრალი კულტურით. ისინი გაოცებაში მოდიოდნენ, როცა ქაბუკის გონება იღვიძებდა და გაბედავდა წარმოეთქვა ისეთი აზრი, რომ, შეიძლება, შემდეგშიაც შეიქმნას ისეთი დიდებული და საუკუნო რამე რაც ძველად ყოფილა, ან ორკეცი კადნიერება იქნებოდა, თუ ვინმე გაბედავდა. ეთქვა, რომ უნდა თავისი ძალღონე წარსულს შეუწონოს. ყველა ეს ითვლებოდა და ახლაც ითვლება კანდიერებად. ყველა ახალი—ცოდება. მომავლისკენ გადადგმული ნაბიჯი არის სიბნელისკენ გადადგმული. პედაგოგები მხარს უჭერენ დიდი ხნით მიღებულს საუკუნო ქეშმარიტებას. რასაკვირველია, საექვო არსებობდეს უცილობელი ცდა, უფრო საექვოა, რასაკვირველია, საუკუნო ქეშმარიტების არსებობა. თითოეული ებოქა თავისის შეხედულობის დაგვარად აფასებს იმას, რაც მის დრომდის ყოფილა და ყველა პიროვნება თხოულობს უფლებას სქედოს ახალი ღირებულებანი. მოვლენათა მხოლოდ ის ღირებულება აქვთ, რასაც ჩვენ მათ ვანიჭებთ. ჩემთვის ყოველად უძვირფასესს არავითარი ფასი ექნება, თუ მე ფასს არ მივანიჭებ. მე სრულიად გულგრილად ვუცქერი მარგალიტს. ბრწყინვალე შუშის ნამტკრევსაც იგივე ფასი აქვს ჩემს თვალში, როგორც მარგალიტის ძვირფას ქვას მეფის გვირგვინში. ამ სახით ყოველ-

დროს ადამიანი ყოფილა და არის ყველა მოვლენათა საზომი.

ამ რიგად მუღმივი სისტემა აღზრდისა, არ არსებობს. თითოეული ეპოქა ანგარიშს უწევს თავის მოთხოვნილებათა და ყრმათა აღზრდის საჭიროებას. ამ სახით აღზრდაც, ცხოვრების თითოეული მოვლენის მსგავსად, განვითარების კანონს ემორჩილება.

II.

რას აძლევს ბუნება ბავშვს?

აღზრდის სისტემა მხოლოდ მაშინ არის შესაძლებელი, როცა გამოკვლეული იქნება ბავშვის თანდაყოლილი ძალები, რა საშუალებით შეიძლება მათზე მოქმედება და რას უნდა მიადწიონ ამ ზემოქმედებით.

ჩვენ დღედღობით არა გვაქვს ასეთი ცოდნა ბავშვის სულისა. მართალია შეგროვებულია მრავალი კერძო დაკვირვება, მაგრამ ჯერ კიდევ შორსა ვართ მეცნიერებაზე დამყარებულს და ყოველ კერძო შემთხვევაში გამოსაყენებელ ბავშვის სულის ფსიხოლოგიას მივმართოთ. შეუძლებელიც არის მივადწიოთ ასეთს დრმასა და ყოვლის შემცველს ცოდნას. სწორედ იმ შემთხვევებში, როცა აღზრდისაგან განკურნებას მოვლიან, ე. ი. ანომალიურს შემთხვევებში, საზოგადო ფსიხოლოგიით ვერას გავხდებით.

პირველ ხუთის წლის ცხოვრების შესახებ, ჩვენის საკუთარს მოგონებიდან, თითქმის არა ვიცით რა. მაშინ როცა ყველა დაკვირვება იმას გვიჩვენებს, რომ სწორედ ამ პირველ ხუთს წელიწადს შემდეგის განვითარებისათვის მეტად დიდი მნიშვნელობა აქვს. რამდენი დაკვირვება, ცდა, სულიერი პროგრესი ხდება და რა სახით — ყველა ეს გამოუჩვენებ-

ლია. ამ ხუთი წლის განმავლობაში კი ყველა უსაქიროესი ძალა, გონებრივი და სულიერი ცხოვრების ნიჭი უკვე ნასახად არსებობს და აღზრდასაც მეტი არა შეუძლიან რა, თუ არა ხელის შეწყობა ამ ნასახის განვითარებაში. რისამე ახლის დამატება, შეცვლა იმისი, რასაც ჩვენ ხასიათს ვუწოდებთ, ინტელექტისათვის სხვა ფორმის მიცემა — ყველა ეს ჩვენთა ძალთა გარეშეა. როცა სრულად გამოიჩვენება, რამდენად დიდია ხუთი წლის ბავშვის ძალები და რამდენად უძლურნი ვართ ამ ძალების გარდაქმნაში, მხოლოდ მაშინ შეიძენენ პედაგოგები იმ სიმშვიდეს, რომელიც საჭიროა ნაყოფიერ მუშაობისათვის და ძველი აღზრდის სისტემათა კრიტიკულად განხილვასაც შეუძლებელია. ძველი სისტემა დამყარებულია იმ შეცდომაზე, რომ აღმზრდელის ნებამ, დასახული იდეალის მიხედვით, უნდა შექმნას ახალი თაობა, ჩაუნერგოს მას ერთი თვისება და მოსპოს მეორე, საკუთარის არჩევით გადასცეს მიდრეკილებანი, შეხედულებანი, გზა გაუხსნას გემოვნებას მიდრეკილებას და ანტიპათიას. არც ერთი მებაღე ან ნახირის პატრონი არ წავა მცენარეთა და ცხოველთა ბუნების წინააღმდეგ; ისინი ემორჩილებიან და პატივსაც სცემენ ბუნებას — მხოლოდ ბავშვების აღზრდაში ეს პატივისცემა ჰქრება.

ბავშვის შესახებ იმ აზრისანი არიან, რომ აღზრდას, რაც გინდა, ყველაფერი შეუძლიანო. პედაგოგიას არ შეუძლიან ამას ანგარიში გაუწიოს. ეს, როგორც ბევრი სხვა, პირდაპირი შედეგია ეკლესიური ტრადიციისა. უკანასკნელი დროის პედაგოგია თავისუფალია ეკლესიის ბატონობისაგან. ჩვენი პედაგოგები სახელმწიფო სკოლებში, რომლებსაც დიდი გავ-

ლენა აქვთ შინაურ აღზრდაზედაც, ჯერ კიდევ თავის მოვალეობის ასრულებით მორჩილი ყმები არიან ეკლესიისა და ამიტომ ყველა ისინი დუალისტებიც არიან და იდეალისტებიც. ისინი აგრეთვე თანამდებობით მიმდევარნი არიან ცოდვილ სხეულისა და ღვთიური სულის სწავლებისა. ღვთიური სული მშვენიერია, უბიწო, არ საჭიროებს გასწორებას, ამიტომაც მთელი ბრძოლა, რომელსაც ჩვენი პედაგოგები ეწვეიან, არის ბრძოლა ცოდვილი სხეულის წინააღმდეგ, თითქოს უნდათ სულის ჩამოყვანა ქვეყნიურ საზიზღრობამდის.

რწმენის გავლენა, რომელიც ძლიერის ფანატიზმით ვრცელდებოდა მრავალ საუკუნეთა განმავლობაში, შორს აღწევს, სცილდება ეკლესიურ მორწმუნეთა წრის ფარგალს, მიდის უკანასკნელ გლეხის ქობამდის და თავის ფარგალში შეჰყავს ისეთი წრე ადამიანებისა, რომელთაც დიდი ხანია უკვე უარ ჰყვეს ეკლესიური რწმენა. ყველა ჩვენი აღზრდა ჯერ კიდევ ძველი სწავლების, კაცთა შეცოდების მემკვიდრეობის გავლენას განიცდის. ყველა ქმნილება უცოდველია, მხოლოდ ჩვენ, საბრალო ადამიანები ვჩნდებით ქვეყნად ცოდვილნი და ამ ცოდვების გამოსყიდვა მხოლოდ ღვთის მადლით ძალგვიძის. და ეს რწმენა დაედო საფუძვლად მთელს ჩვენს აღზრდას, რომელიც იგივეა, რაც საუკუნო ბრძოლა მემკვიდრეობითის ცოდვის წინააღმდეგ.

აღზრდა, ცოტათ მინც, წარმატებაში იქნებოდა, პედაგოგისა რომ თავი დაეხწია ამ წინააღმდეგობისაგან: ბავშვს რომ ცოდნა და გამოცდილება ჰქონოდა, თავისუფლად შეეძლო გადაეყენებინა ეკლესიური რწმენის მომხრე აღზრდელები ისე, როგორც მღვდრდლებს შეუძლიათ

გადააყენონ ისეთი ნაფიცი ვეჭილები და მსაჯულები, რომლებიც წინასწარ განძრახვით არიან გამსქვალულნი. ვინც ბავშვში წინდაწინვე ხედავს ცოდვილ ადამიანს, მას არ შეუძლიან სამართლიანად მოეპყრას ბავშვს და ამიტომ არც მისი აღზრდა შეუძლიან. აღზრდის სისტემა მხოლოდ მაშინ არის შესაძლებელი, როცა ბავშვში იმას ვხედავთ, რაც ნამდვილად არის ე. ი. ბუნების ნაწილს, ამიტომაც ხელი უნდა ავიღოთ ყოველგვარ დაფასებაზე, რადგანაც ბუნება არც კეთილია და არც ბოროტი. იგი განურჩეველია ზნეობაში, როგორც ბავშვი. ზნეობრივი დაფასება მხოლოდ მაშინ არის შესაძლებელი, როცა კეთილისა და ბოროტის შეგნება გვექნება. სოკრატი მართალი იყო, როცა სთქვა—შეუფგნებელი ადამიანი უცოდველიაო. მხოლოდ უსამართლო ან უწესო საქციელის შეგნება გვაძლევს განსჯის უფლებას.

ბავშვი ცხოვრების სრულის უმეცრებით ჩნდება ჩვენი კულტურულ ცხოვრების ქრელს მორგეში, არ შეიძლება მისი გაზომვა ჩვენის მომწიფებულის და სიმწიფეს გადასულის ზნეობრივის მაშტაბით. საჭიროა დანამდვილებით გაიცნონ ბავშვი და ის ძალები და ინსტიტუტები, რომლებიც ბუნებას მიუნიკებია მისთვის, ვიდრე შევუღებოდეთ მის ზნეობრივად დაფასებას. შეუფგნებლად და ამიტომ უდანაშაულლად იჩენს თავს ეს ინსტიტუტები, რომელიც, შემდეგ გადაგვარებული, ცოდვად მიგვაჩნია; მაგრამ თავის ბუნებით კი ასეთი არ არის. ყველა ამას ეგოიზმში აქვს საფუძველი, ეს გრძობა კი ცხოვრების აუცილებელი პირობაა. ყოველი ცხოველი არსების უძლიერესი ინსტიტუტია ცხოვრობს თავისებურად. ცხოვრების მიზნის საკითხზე ბუნება ათასის ხმით

იძლევა უეჭველს პასუხს: ცხოვრების მიზანი თვითონ ცხოვრება! რა მიზანს უნდა ვეძიებდეთ კიდევ? ამასთან უნდა ვეძიებდეთ ცხოვრებას თან დაყოლილის ძალღებით ე. ი. ბუნებასთან შეთანხმებულს. ვინც ამ გვარს სასურველს პირობებშია, იგი თავს არ დაიმტვრევს ცხოვრების აზრისა და უაზრობის შესახებ. ყველა ეს თავის მტრევეა არის მხოლოდ უხერხული ცხოვრების შედეგი. რიგიანი მეზღვაური, რომელიც გზის ზღვის ტალღებს, მონადირე, რომელიც მისდევს მზეს მოსაკლავად, ხუროთ მოძღვარი, რომელიც ხიდა აგებს და ბავშვიც გართული თამაშობაში, დაზღვეულნი არიან ამგვარის თავის მტრევეისაგან. ძლიერმა, რომელიც ხერხიანად ხმარობს თავის ძალებს, მშვენიერად იცის რისთვის და რად ცხოვრობს ქვეყნად. ბავშვებისთვის და ყველა ცხოველისა და მცენარისთვისაც ცხადია, რომ ყველაზე უსაქიროესი ცხოვრებაში თვითონ ცხოვრებაა. მართალია ხშირად იმეორებენ პოეტის სიტყვებს: „ცხოვრება არა უზენაესი მადლია“. მაგრამ ეს მართალია მხოლოდ მაშინ, როცა სწორედ გავებულება. უწყისოდ აღზრდით ფას მოკლებული, თავისს შინაარსს მოკლებული, მოტყუებული, დასახიჩრებული ცხოვრება ვისაც აქვს--მისთვის მართლა არ ღირს სიცოცხლე: მაგრამ ხალი, ნორმალური, ყოველის ცხოვრების სიკეთით მდიდარი არსებობა ფასიანია და ფრიად უზენაესი მადლიც. ჩვენს სიცოცხლეს ფასი დააკლეს იმით, რომ მას დაუპირდაპირეს უზენაესი სულიერი ცხოვრება. ჩვენი ქვეყნიური ცხოვრება, გვეუბნებიან ისინი, არის მხოლოდ პირველი საფეხური უზენაეს ზეციურ არსებობისა. ნეტარ არიან მორწმუნენი, მაგრამ არავითარ მცენიერული თავდებობა გვქმნი

არ არსებობს. პირიქით, მცენიერების პროგრესის ყოველს ნაპიჯზე ცხადია, რომ ყოველი არსება ცხოვრებას განაგრძობს მხოლოდ გამრავლების სახით. იუარისპულენციაში ასეთი ძველი დებულება: *Nou bes in idem*. ბუნებაც ამ დებულებას ემორჩილება. მას ყველა თავის მიზნისათვის აქვს მხოლოდ ერთი, მაგრამ სარწმუნო და ფრიად უსაქიროესი საშუალება. მისი უმთავრესი მიზანი სიცოცხლის შენახვაა და ისიც ამას ცხადად გვამცნებს--თითოეული ახალი ქმნილება ქვეყნად ჩნდება გამრავლების ყველა ორგანოებით. ერთი არსების დაბადება არის უკვე მრავალი ახალი არსების წარმოშობის შეძლება. ამ სახით, სიცოცხლეს თავის შენახვის გარდა, აქვს კიდევ უმაღლესი დანიშნულება: მოღმის განგრძობა. ყველა, რაც ხელს უწყობს ცხოვრებისადმი მისწრაფებას, რასაც აღმზიანი სჩადის ცხოვრების ნიჭის დასაფარავად და მოღმის განსაგრძობად, ბუნების მეტყველების მცენიერების თვალსაზრისით, ცოდვა არ არის. მაშინ როცა საზოგადოებრივი მორალი ყველაზე უფრო დაღს ასვამს და ცოდვად მიიჩნია სწორედ ეს მისწრაფება თავის დაფარვისა და გამრავლებისა.

რასაკვირველია ეს თვალსაზრისი მუდმივი არ არის; არის ქვეყნები და ეპოქები, როცა უმაღლეს სათნოებად მიიჩნდათ, რაც ჩვენ ახლა ცოდვად მიგვაჩნია. ეს ცხოვრებისადმი მისწრაფება და მოღმის განგრძობა ჩვენც სათნოებად მიგვაჩნია, როცა იგი ნაკურთხია სახელმწიფოს კანონებით, ეკლესიით და მოხეტიალე მორალით. ეკლესიის მიერ ნაკურთხ ქორწინებას სქესობრივ ცხოვრება ღვთის მცნების თანახმად მიიჩნია და ნაყოფიერება ღვთიური მადლის

დამამტკიცებლად. მრავალ ცოლიანობა, რაც ჩვენ უზნეობად მიგვაჩნია, სხვა დროსა და სხვა ხალხისათვის, პირობით, უმაღლესი ზნეობრივი და სოციალური სათნოების დამამტკიცებელია.—

ბავშვმა არ იცის არც ერთი ამისთანა და ათასი მსგავსი სოციალური ცნებები და ამიტომაც ვერ შეეგუება მას. ბავშვმა რომ შეუგნებლად, უფიცობით დაარღვიოს საკუთარების უფლება, ვერ გავარჩიოს „შენი“ და „ჩემი“, ან მეტის მეტად გამოიჩინოს თავის მოყვარეობა, ყველა ეს ბუნებრივი შედეგი თანდაყოლილის თავის დაცვის ინსტიქტისა, იწვევს ზნეობის სასტიკ მსაჯულთაგან ძლიერს განკიცხვას. ვინც ბუნებრივად—მეცნიერულად აზროვნებას არის დაჩვეული, არასოდეს ამ ბუნებრივ-ცხოვრების ნიშნებს არ უწოდებს ცუდს საქციელს—ბიწიერებას, იმიტომ რომ ეს ნიშნები ბიწიერება კი არა, ფაქტებია, იგი ყველა ბავშვს აქვს, საჭიროა, მისგან წარმოსდგება ყველა, რაც შემდეგ ძლიერი შეიქმნება. მართლაც რომ მისი ამოფხვრა შესაძლებელი ყოფილიყო, მაშინ მთელი საცობრიობა მოისპობოდა. უეგოიზმით სიცოცხლეც არ იქნებოდა. ჩვენ არ შეგვიძლია სიცოცხლე მოვისპოთ, რომ ამით სხვები დავიფაროთ. უწყსო სწავლებაა, რომ კაცმა განიფიაროს თავისი ძალა და ნიჭი, მხოლოდ მისთვის, რომ თავისი მოდგმის, თავისი ჯგუფის, საზოგადოების ძალა გააძლიეროს, რომ მან დაუტოვოს თავის შთამომავლობას მთელი სიმდიდრე თავის ძალებისა და ნიჭისა. მხოლოდ შეძლებულს შეუძლიან მოწყობა გასცეს, მხოლოდ ძლიერს შეუძლიან თავისი ძალა სხვასაც მოახმაროს. თავის-თავის უარყოფით, თავის საკუთარი ცხოვრების უარყოფით ჩვენ სხვებს ვერა-

ვითარს სარგებლობას მოგუტანთ. ჩვენ არც უფლება გვაქვს ჩვენი ბავშვები თავის თავის უარყოფითის გზით აღვზარდოთ. საზოგადოთ რომ ვსთქვათ, არავითარი უფლება გვაქვს არ გვიყვარდეს ბუნება და ვქადაგებდეთ კულტურას, რომელსაც უნდა სხვა რამ იყოს, ვიდრე განსაზღვრული ფორმა სიცოცხლისა ბუნებასთან შეთანხმებული.

აღზრდა შეიძლებოდა ნამდვილი ყოფილიყო, აღზრდელს რომ კარგად ცოდნიდა საზოგადოთ ბუნება და კერძოთ ბავშვის ბუნება, მაშინ, იგი იპოვნიდა იმ კანონებს და წესებს, რომლის შემწყობი-თაც ბავშვის მიძინებულ ძალას თავისუფალი განვითარება მიეცემოდა და იმავე დროს მისი მოყვასის უფლებაც არ იქნებოდა დარღვეული. კარგად მომართულს და წესიერად განვითარებულს ეგოიზმს შეუძლიან შექმნას ისეთი აღზრდა, რომელსაც ახლა სოციალურ აღზრდას უწოდებენ ე. ი. კერძო პირებში მალალ სოციალური ნიჭის განვითარებას.

არა მარტო ადამიანი, არამედ ბევრი ცხოველიც ჩნდება ქვეყნად სოციალური გრძნობის ნასახით. მაგ. ბავშვის დამოკიდებულება დედასთან; მრავალ წლობით მისი მოთხოვნილება დედობრივის ზრუნვისა პირველ დღიდანვე შეაგნებინებს ბავშვებს, რომ გარდა მისი საკუთარის ნებისა, არის კიდევ სხვა, რომელიც მან თავისდა სასარგებლოდ უნდა გამოიყენოს, თუ უნდა დაიცვას ის, რაც მისი მთავარი მიზანია ე. ი. სიცოცხლე და მხიარულება. ეს სოციალური მისწრაფება, აღზრდილი დედასთან პირველ დამოკიდებულებაში, და შემდეგ უფრო და უფრო განვითარებული ძმებთან, დებთან და ამხანაგებთან დაახლოებაში, თავის-თავად ემორჩილება ბუნების კანონებს

და ზრუნავს იმაზე, რომ სხვა და სხვა ეგოისტური ცენტრები შეერთდეს საზოგადოების ჯგუფად. გარეგანი შიში ძალას ატანს შეაერთონ ერთეული ძალები და ერთეულის ნებიდან შექმნან საზოგადოება. ამ სახით გაჩნდა ცხოველებში და ადამიანებში ნათესაური კავშირი, ნათესაობა, ადგილობრივი თემები და, ბოლოს ხალხი და სახელმწიფო. სახელმწიფო წარმოადგენს მთელის კანონით შეერთებულს კერძო ადამიანების კრებას. სახელმწიფო არავის არ ატანს ძალას, ან უკეთ რომ ვსთქვათ, არ უნდა ატანდნ ძალას ვისმე ჟარჰყოს საკუთარი ცხოვრება და ცხოვრების ენერგია, პირიქით სახელმწიფოსთვის ხელსაყრელია ჰყავდეს ბევრი თავისუფალი პირი და ჰქონდეს ბევრი თავისუფალი ცხოვრების ენერგია. წესიერი და ნამდვილი აღზრდა უნდა ზრუნავდეს იმაზე, რომ შიგ სახელმწიფოში ე. ი. ერთნაირი მიზნით აღჭურვილ საზოგადოებაში თითოეულს წვევს და პიროვნებას ნება ჰქონდეს უფრო მეტის თავისუფალის განვითარებისა. ადამიანი არ უნდა გახდეს არც სხვის იარაღად და არც სხვისი ნების უბრალო ამსრულებლად, ის უნდა ცხოვრობდეს საკუთარის ცხოვრებით და აღზრდამაც უნდა შესძინოს მას საჭირო ძალა და შექცობა, რომ განვითარდეს ეს ცხოვრება ბუნების კანონების თანახმად. მე, როგორც არა ერთხელ გამომიცდია, მიმი-თითებენ იმ შიშზე, რომელიც მდგომარეობს ესრედ წოდებულს ინდივიდუალიზმში. ვუწოდებთ ამას მარტივად „აღზრდა და განვითარება პიროვნებისა“. ეს ცნება ისე საშიში არ არის, როგორც პირველი, რადგანაც ყველა დაგვეთანხმება, რომ უუღიდესი სიკეთე ადამიანისა არის—იყვეს პიროვნება. ჩვენი

ბრალი არ არის, რომ არიან ისეთი ადამიანები, რომელთაც თავისი თავი პიროვნებად მოაქვთ, მაგრამ ნამდვილად კი მოსიარულე აბსტრაქციაა, სხვისი სურვილის ამსრულებელი, სხვისი იდეალების მატარებელი, ისეთი ადამიანები, რომელთაც სრულიად აკმაყოფილებს მკვდარი ტრადიციების სამსახური და რომელთაც თავი მოაქვთ იმით, რომ დახშეს თვისი საკუთარი ბუნება, რათა უკეთ შეასრულონ სხვისი სურვილები.

ეს არის ტიპი დღევანდელის კარგად აღზრდილის გერმანელისა. იგი ცხოვრობს გადაგვარებულის, უსიცოცხლო, შემოქმედებას მოკლებულის ძველი კულტურის ტრადიციებით. ეს ტრადიციები ცხოვრების ისეთის ფორმის რაღაც კომპრომისს წარმოადგენენ, რომელიც ერთი მეორესს სპობს. ასე არ ვითარდება პიროვნება, პიროვნებაც არ წარმოადგენს სხვათა გამოცდილების, რწმენისა და სწავლის გროვას.

ზშირად პედაგოგის ხელოვნებას მებაღის ხელოვნებას ადარებენ და ეს შედარება სრულიად, მართალია და სასრწმუნო. მაგრამ, სამწუხაროდ პედაგოგებმა ვერ შეისწავლეს მებაღისაგან რაც უმთავრესია—სახელობრ ბუნების პატივისცემა და აგრეთვე ისიც, რომ ყოველ ცდას, ბუნების წინააღმდეგს, მოჰყვება მხოლოდ მცენარის დამახინჯება და გადაშენება. ყველა ძალად მოყვანილი ნაყოფი, რითაც ზოგჯერ ბოტანიკოსები და მებაღეები აკვირვებენ გაუმძღარ საზოგადოებას, სიცოცხლის ძალითა და ცხოვრების პირობების ატანით ვერ შეედრება იმ მცენარეს, რომელიც ძალდაუტანებლად, დამოუკიდებლად და თავისუფლად იზრდება, ისეთ მუხას, რომელიც ბუნებამ შექმნა, თამამად შეუძლიან სიცოცხლე

აწინდელ კულტურულ დეკორატიულ მკენარებთან, აგრეთვე კაციც, აღზრდილი ისე, რომ მასზე არ მოუხდენიათ ყოველგვარი პედაგოგიური ექსპერიმენტები, მაღალ პედაგოგიური კულტურის ნაყოფთან, არ ჰკარავს თავის ფასს. აღზრდის მეცნიერება აღმზრდელისათვის იგივე უნდა იყოს, რაც მებაღისათვის არის პრაქტიკული სახელმძღვანელო ბოტანიკისა; ან სახელმძღვანელო ცხოველების მოშენების შესახებ სოფლის მეურნისათვის.

მაგრამ თავდაპირველად საკიროა შეთანხმება აღზრდის პრინციპებში, ე. ი. პასუხი შემდეგს კითხვებზე: რას გვაძლევს ჩვენ ბუნება ბავშვში? რას უნდა მივალწევდეთ ბავშვის აღზრდით? რას უნდა გვაძლევდეს აღზრდა?

ყველა ამ საკითხზე პასუხი შეიძლება მემკვიდრეობითი კანონის ვათვალისწინების მიხედვით. მართალია აწინდელი ცნობილი პედაგოგებიც ხშირად უთითებენ ამ თეორიაზე და ამით აფრთხილებენ სხვებს; იმათ ეზინიათ, რომ ამ გაცატებით ზარალი არ მოუვიდეს საპასუხისმგებლო პედაგოგიურს სერბოზულს შრომას. მაგრამ ის, ვინც დაჩვეულია ბუნების მეცნიერების სახით დაკვირვებას, გვერდს ვერ აუვლის მემკვიდრეობის საკითხს. იგი ხელავს იმაში იმ ძირითადს იღებს, იმ საფუძველს, რომელზედაც დამყარებული უნდა იქნას მთელი აღზრდა. რა სერგებლობას მოიტანს ყველა იდეალურ-მშვენიერი თეორიები, თუ მას რეალური, დებულებითი ნიადაგი არ აქვს; რა სარგებლობას მოგვცემს მაღალი მიზნები, თუ მათს წინააღმდეგ ბუნება წამოაყენებს თავის ვთხის? უნდა დავრწმუნდეთ უტყუარს კემარბი-

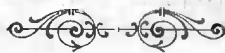
ტებაში, რომ ბუნებამ დასდვა საზღვარი აღზრდისა.

არავითარი სარგებლობაა, ან უკეთესთქვათ, ნამდვილი უსარგებლო ტანჯვაა, როცა მთელს ხალხს, ჯერ ფიზიკურად მოუმიწიებელს ვაწვდით განყებულს, ქალალზე შექმნილს პედაგოგურს სახელმძღვანელოებს, მოთხოვნილებას, რომლის შესრულება ამ ხალხს, დიდი სურვილიც რომ ჰქონდეს, არ შეუძლიან.

ღიად, მეცნიერება აღზრდისა შესაძლებელია, მაგრამ ცხადად უნდა წარმოიღვინოთ უსაქიროესი ცნობები, საზღვრები და ძლიერ ბევრსაც ნუ გამოველით მისგან. განსაკუთრებით არ უნდა ველოდეთ მისგან საკმარისს პასუხს ყოველს კერძო შემთხვევაში—ცხოვრება მეტად მდიდარია ფორმებითა და შესაძლებლობით, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო თეორიულად ყოველს კერძო მოვლენაზე პასუხის გაცემა. მაგრამ რის შექმნაც შესაძლებელია—ეს საზოგადო გამოსაყენებელი საფუძვლებია, რომლის უარყოფა ერთბაშად სპობს აღზრდის მნიშვნელობას. ისიც ბევრია, თუ ამ საზოგადო საფუძვლების შესახებ მოხდება შეთანხმება.

ახლა დავგრა პასუხი შემდეგს კითხვებზე: ვინ უნდა აღზარდოს? რა წესით, საშუალებით და რა მიზნით? მაგრამ ამ საკითხზე პასუხი შეუძლებელია თუ არ განვიხილავთ მემკვიდრეობით მიღებულს აღზრდის მეთოდებს; რადგანაც თუ ისინი კი აკმაყოფილებენ ყოველ კანონიერს მოთხოვნილებას, მაშინ არც საჭირო იქნება ამ საკითხების აღძვრა და განხილვა.

ლ. ბოცვაძე.

ქართველი ტომები

უძველეს დროდამ ქსენოფონტის ხანამდე

(დასასრული)

გ) ტიბარენ-მესხების ბინადრობა.

ჯავახიშვილის აზრით „მე-XI—VII საუკუნეებში ქრისტ. წ. დასახლებული ტომები გაცილებით უფრო სიმხრეთით ბინადრობდნენ“¹⁾. შემდეგ მე-54 კვერდზე მას ეს აზრი კიდევ უფრო მარტივად აქვს გამოთქმული. აქ ნათქვამია, რომ „ქართველები და სომხები შემდეგ შემოსულან კავკასიაში“. მე მგონია ამ აზრის ასე კატეგორიულად გამოთქმისათვის ჩვენ არაფერი საფუძველი გვაქვს. შრადერი, რომლის მიხედვითაც იგი შესაძლებელია გამოთქმულ იქოს, სრულებით არ ამბობს ამას გადაჭრით. იგი იმ შესაძლებლობასაც აღიარებს, რომ ეს ერები, ასურული წყაროების მიხედვით, ბევრად უფრო შორს უწევდნენ სამხრეთით, ვიდრე ბერძნების ცნობებით (Sich betrüchlich weiter nach Süden hin erstreckten)²⁾. ამ აზრისა სწორედ დღევანდელი სხელოვანი ისტორიკოსი ედ. მაიერი, იგი სწერს: „გჭვს გარეშა, რომ ეს ტომები (იგულისხმება ქართველები ა. ს.) ხან გამოშვებით შორს უწევდნენ სომხეთის და აღმოსავლეთ მდინარე აზიის საზღვრებში“³⁾.

ამ აზრის იყო აგრეთვე დიდებული მეცნიერი კიპერტიც⁴⁾.

ამ აზრისაკვე უნდა იქოს, ჩემის აზრით, ეველა, ვისაც კი მე-XIII—XII საუკ. ისტორია ქრ. წ. გათვალისწინებული აქვს. რაც შეეხება ჯავახიშვილის მეორე დებულებას („ქართველები და სომხები შემდეგ მოსულან კავკასიაში“) იგი უხერხულად გამოთქმულად მიმაჩნია, რადგან ქართველების და სომხების კავკასიაში შემოსულა რომ არაფერი გასაწერებელია, ეს თავის თავად ცხადია. ჯავახიშვილმა მე მგონია თვითონაც კარგად იცის, რომ სომხები კეროდოტის დროსაც-კი ვერ უწევდნენ არაქსის სათავემდე და ტიგრ-ეფრათის სათავეებზე ბინადრობდნენ. ქართველები კი ამ დროს, ყოველ ეჭვს გარეშა, რომ კავკასიაში ბინადრობდნენ.

განვიხილოთ ახლა ტიბარენ მესხების ბინადრობის საზღვრები. აქ შე საიმპონებით უთმობ სიტყვას ცნობილ ისტორიკოსებს გელცერს, შრადერს და მაერს, რომელთაც ამ საკითხის შესახებ თავისი აზრი გამოთქვამთ: გელცერი ასე განვიმარტავს ტიბარენების საზღვრებს: „ტაბალის ქვეყანაში ასახელებად სლამანსარი ეფრატზე გადადის; მაგრამ რაკი ეფრატის იქით კუმუხი მდებარება, ამიტომ ტაბალი (ქვეყანა) უფრო ჩრდილოეთ-დასავლეთით უნდა ყოფილიყო. ამას სანკონის საურადადგობ სელოკური წარწერაც (Fastenbericht) გვიმტკიცებს ტაბალელი ამბრის შესახებ, სადაც ნათქვამია: ტაბალელ ამბრის, რომელიც მათ (ტაბალელებმა) თავის მამის ხულდის ტანტზე დასვეს, ქალი მივათხოვე და თან (შობივთა) კილიკია გაგ-

¹⁾ იხ. მისი ქართველ ერის ისტორია I გვ. 28.

²⁾ EB. Schrader Keilinschr. u. Geschichtsvorsch. 157.

³⁾ იხ. Gesch. Altertums მე-II გვ. გვ. 621.

⁴⁾ იხ. მისი Lehrb. d. alten Geographie 1878 გვ. 86.

უოღე, რომელიც მისი მამის სებატონის არ შეადგენდა, და მით სამეფლობელო გაუდიდე. თუ ამბრის სამეფლობელის კილიკით კადი-ღუა შეიძლება, მაშინ ზირველი უკანასკნელის მოსახლერე უნდა ყოფილიყო; და მარ-თაღაც ასრკადონი კილიკიელებს ტაბალის მე-ზობლებად იხსენიებს. თუ ტაბალი სამხრეთით კილიკიაზე სწვდებოდა და აღმოსავლეთით კომაგენზე, მაშინ ექვს გარეშა, იგი დიდ განაღოკიაში უნდა ვეძებოთ¹⁾.

მაიერი ბეგრს არაფერს უმატებს ამ განმარტებას. იგი, შეიძლება ითქვას, მხოლოდ, ადასტურებს მას და ამბობს „ტაბალები მთელი შიგნი განაღოკიის მცხოვრებნიან, აღმოსავლეთით მათ ეფრატის საზღვრავს, სამხრეთით კი კილიკია²⁾“.

გელცერის აზრით ასურული ბიტ-ბურუტაც (რომელიც შემდეგი დროის კატანინას უდრის გელც.) და შელიტენეც ტაბალის ქვეყნის ნაწილები უნდა ყოფილიყო. საბუთად მას ორი წარწერა მოჰყავს, ერთში ჩვენი ნაცნობი ამბრი ზირდაზირ ბიტ-ბურუტას მეფედ იწოდება. მეორეში, სადაც სარგონისგან დაზურობილი ზროფინციება ჩამოთვლილი, რიგი ესე მიჭეუება: ტაბალი, ბიტ-ბურუტა, კილიკია; მაგრამ რაკი (როგორც ზემოდ დაფინანსეთ) ტაბალის სამეფობელო კილიკიაზე შწევდა, ამიტომ ცხადია ბიტ-ბურუტაც ამ სამეფობელოში უნდა ყოფილიყო. რაც შეეხება შელიტენეს გელცერი აღნიშნავს, რომ სარგონის წარწერით ამ ზროფინციის უმთავრეს ქალაქად ტილ-გარამი იხსენიება. სანქერში კი, რომელიც ეს ქალაქი შემდეგ დაქტია, მას ტაბალის ქვეყნის ქალაქს უწოდებს. მაშასადამე თვით მილიდუც ტაბალის ქვეყნის ნაწილი

უნდა ყოფილიყო. ეს საბუთები იმდენად მარტივნი და სარწმუნონი არიან, რომ მათ წინააღმდეგ ძნელად თუ რისიმე თქმა შეიძლება.

შესხების შესახებ გელცერი მხოლოდ სერეთად აღნიშნავს, რომ მათ შემდეგი დროის ზონტის სამეფო ექვიათ. უფრო გარკვევით მათი მოსახლეობის საზღვრებს შრადერი აგვიწერს თავის ცნობილ გამოკვლევაში: ¹⁾ „წარწერების მიხედვით შესხების ბინადრობის ადგილი ტაბალის გვერდზე, მის ჩრდილო-აღმოსავლეთით უნდა ვეძებოთ, სახელდობრ მდინარე სომხეთის ნაწილში, შელიტენეს ჩრდილოეთით და ეფრატის ჩრდილოეთ ტოტის დასავლეთით“.

ამ დასვენას მისი აზრით კლასიკების ჩვენებისიც კარგა ესამებია, რომელთა მიხედვით შესხები ტაბალის ჩრდილო-აღმოსავლეთით ბინადრობდენ.

შე არა მგონია, რომ უკანასკნელი განმარტება (შესხების საზღვრების) საბოლოოდ სწორი იყოს, მაგრამ ეს იმის ბრალია, რომ თვით წარწერები ძალიან ცოტა რაზე ვკუწვებენ ამის შესახებ.

დ) ტაბალ-მუსკების ძველი ძლიერება.

ჩემის აზრით მეტი არ იქნება ამ კითხვის შესახებ კერძოთ რამდენიმე ფაქტი დაზირ-დაზირთ ერთმანეთის, თუმცა ზემოთ მოყვანილიც სამომად შეიცავს მის ზუსტს. ტაბარენების და შესხების ისტორიული მნიშვნელობა რომ სულ სხვა იყო ასურეთის ხანაში, ვიდრე შემდეგი დროის ქართველებისა, ეს თავის თავად ცხადია. მათი დამოკიდებულება ასურეთთან ბეგრ შემოსევაში კერძანელების რომთან დამოკიდებულებას მოგვაგონებს. ტაბალ-მუსკები ისეთივე უხერხული და მოუხვე-

¹⁾ იხ. Zeitschrift f. die Ägypt. Spr. 1875 გვ. 15.
²⁾ იხ. მისი Geschichte des Königr. Pontos გვ. 13.

¹⁾ იხ. Keilinschr. u. Geschf. გვ. 156.

ნანი მეზობლები იყვნენ ასურელებისათვის, როგორც გერმანელები რომაელებისთვის. ვერც რომმა შესძლო საერთოდ გერმანელების თავის უღელში მომწველვა და ვერც ასურელებმა დასახლებულ ერების საშუალოდ დაპყრობა. მიზნებიც, ჩემის აზრით, ორსავე შემთხვევაში — ერთი და იგივე იყო. გერმანიის საკმაოდ მოშორებული, ვრცელი, თუმცა დაქსაქსული, მაგრამ მაინც საკმაოდ ძლიერი იყო იმისთვის, რომ რომს მისი ხელში მომწველვა შესძლებოდა. ტაბალ-მუსკები და მათი მონათესავე გარემოც¹⁾ ასეთ სიბნელეს წარმოადგენდა, ჩემის აზრით, ასურეთისთვის. რომაელებისთვის ძნელი არ იყო, რასაკვირველია, რომელი ძლიერი გერმანული სამთავროც უნდა ეთფილიყო მიწაზე დაემხო და მიეთვისებია, მაგრამ ასეთი ექსპერიმენტები ამ მხრით მოქმედებდნენ, რომ დაქსაქსული ტომების შეერთებას ხელს უწყობდნენ. ასურელებსაც შესაძლოა ასეთი პოლიტიკა აღებინებდა ხელს ტაბალ-მუსკების დაპყრობაზე; მით უფრო რომ, როგორც ხანის, ტაბალ-მუსკები ამ ხანაში პოლიტიკურ გეგმობის წარმოადგენდნენ, რომელთაც შესაძლოა ბევრი მონათესავე ტომი უკვე საგნებით ჰყავდათ შესორცებული; ზოგი კიდევ მხოლოდ პოლიტიკურად მჭიდროდ დაკავშირებული. ეოველ შემთხვევაში დაქსაქსული მონათესავე ძალების შეერთების მხრივ, ასურული ხანის ტაბალ-მუსკები ბევრათ უფრო შორს იყვნენ წასულები, ვიდრე რომაული ხანის გერმანელები.

ტაბალის ოც და ოთხი მეფის ამბავი ჰომეროსს არ იყოს, აშკარად გვიჩვენებს ამას. ადვილი მისხნობია აგრეთვე, რომ მესობა-ტამისკენ მღვთოვანრე მუსკებს, როგორც მაიერიც ჰყოფირობს, მთელი მცირე აზიელი

მთიელები შესორცებული (პოლიტიკურად მზინც) ჰყავდათ.

საინტერესოა ამა მხრივ სარგონის დროის მესხების და ტიბარნიების ისტორია. ძალთა კონცენტრაციას ამ დროს მესხების ხელში იქამდის მიუღწევია, რომ მეფე მიდას ხელში ფრიგიასაც ვხვდეთ. მიდას ვაჟუნა მეზობლებზე ამდენად დიდაა, რომ იგი რამდენსავე სამთავროს აშეღრებს ასურეთის წინააღმდეგ (მათ შორის ხეტელებს). ვინაჟე-რის აზრით¹⁾ ის ფაქტი, რომ ამ დროის ხეტელები მიდას ემხრობიან სარგონის წინააღმდეგ, აშკარად გვიჩვენებს „რომ მესხები მათ თვალებში ოდესღაც მთელი მცირე აზიის მპყრობი ხეტელების შემკვიდრებად ითვლებოდნენ.

დასახლებული შენნიერის აზრით მიდასს სამეფო ნამდვილ ძველიკაია დერეჟას-ს წარმოადგენდა. მისი მოსახრებით ეგსებიოსის მიერ მოხსენებული ფრიგიელების 25 წლის გეგმობინა ზღვაზე სწორედ მიდას დროს უნდა ეკუთვნოდეს²⁾.

საურადღებოა აგრეთვე, რომ „ქვეყნის მპყრობი სარგონი, მიდას თანამედროვე ამბრის აძლევეს ქაღს. აშკარაა აქ პოლიტიკურ ნაბიჯთან გვაქვს საქმე, რომელიც წმინდა რომაულ პრინციპზეა დამყარებული (divide et impera) და რომელსაც ადბათ აზრად ჰქონდა ტაბალი მუსკისგან დამორება ერთის მხრივ და მეორე მხრივ ძლიერი და მოუსვენარი მეზობელი, თუ ასურელის არა, საკუთარ მეფის უღელის ქვეშ მაინც დაეცხრო³⁾.

დასასრულ ამ კითხვის დასათაჟებლად სა-

¹⁾ თუმცა დამტიკებული არაა, მაგრამ ჰიპოტეტიურათ მიღებულია, რომ ნაირელები ურარტულები და ხეტები ამათი მონათესავენი იყვნენ.

¹⁾ იხ. მისი Das alte Vorderasien გვ. 114.

ჰელმოლტის მსოფლიო ისტორიაში.

²⁾ იხ. მისი Altorientalische Forschungen წერილი Zur Kl. asiatisch. Gesch.

³⁾ იხ. Winkler Das alte Vord. გვ. 144.

ჭირად მიმჩნია დაბადების ცნობებიც მოვი-
შელო. ის ფაქტი მოლოდ, ტუხალ მესე-
ნი, ეს შორეული ჩრდილოეთის ერები სერ-
თად იხსენიებთან დაბადებაში, ამკარა მჩვე-
ნებელია იმის, რომ აქ ზაწია ტომებთან გი-
არა მძღავრ ერებთან გვაქვს საქმე, რომელინც
დაბადების მკათე თავის შემდგენის აზრით,
თუ უფრო სწორეთ მის დროინდელი კადმო-
ცემით უძველესნი უოფილან, რადგან წინააღმ-
დეგ შემთხვევაში ესენი ზირდაზირ იაფეტის
მაგერ, რომელსამე სხვა ერთან იქნებოდენ
დაკავშირებულნი. (როგორც მაგალითად ტო-
გორმა გამოერთან). გარდა ამისა, როგორც
შრადერიც მიგვითითებს¹⁾ ტუხალ მესენი და-
სახლებულ ადგილს ძველი დროის უმთავრე-
სი და უმძღავრესი ერების გვერდზე. ინსე-
ნობის (გომერ=ქიმერიელები, მაგოც=სკვი-
ეები, ბადი=მიდიელები) როგორც ქმები
ე. ი. როგორც იანსწორნი.

ამას მშენიერად ესამება წინასწარმეტყვე-
ლის ის ადგილიც, სადაც ძველი ძლიერი და
მომარნი ერების დაღუპვაა აწერილი²⁾. აქ ჯერ
ასურია (ასირიელები) მოხსენიებული, შემდეგ
ელამი და შემდეგ ტუხალ მესენი, „რომელთა
წინაშე ქვეყანა ძრწოდოა“ ამბობს წინასწარ-
მეტყველი.

ესეკიელის დროს, რასაკვირველია, აღარა-
ვინ ძრწოდა ტუხალ-მესენის წინაშე, რად-
გან მაშინ მართლაც დაღუპულად ჩათვლე-
ბოდა ეს ორი ოდესღაც ძლიერი ერი.

ამის მიზეზი სწორედ ის გამოერი (ქიმე-
რიელები) იყო, რომელიც მათ უფროს ძმან
იხსენიება დაბადებაში. ეს ქიმერიელები ძვე-
ლად შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთით
(ერიანში) ბინადრობდენ. აქედამ ესენი დახ-
ლოვებით მე-VIII საუკუნის დამდეგს ქრ. წინ.
შემოქსიენერ მცირე აზიას და სრულიად შესცვა-

ლეს აქაური ეტნოგრაფიაც და პოლიტიკური
სახეც. ზირველივე მათი ტალღები ქართულ
ტომებს უნდა მოხვედროდა. თავის ძლით
ესენი, რასაკვირველია, ვერ გაუმჯღრდებოდნენ
ამ საშინელ მტერს, ამიტომ ადვილი წარმო-
სადგენია, რომ მათ ისევე როგორც შემდეგ,
ლიდიელებმა (არდისმა) ასურეთს მიმართეს
დახმარებისათვის, მაგრამ, როგორც ასრჭად-
ნის შეგითხვებიდამ სწინს ორაკულისადმი, თვით
ძლიერი ასურეთიც ძრწოდა საშაში მტრის
წინაშე³⁾. ვინკლერის აზრით შესაძლოა თვით
ასრჭადინიც მათთან ბრძოლაში დაიღუპა,
რადგან სანქერიშის ჩვეულებად სწინს, რომ ეს
არც ბუნებრივის სიკვდილით მომკვდარა და
„არც თავის სახლში დამარხულა“⁴⁾.

ქიმერიელების შემოსევის შემდეგ ქართუ-
ლი ტომები იათქმის აღარ იხსენიებან მცირე
რე აზიანში, ოდესღაც ძველამოსილი მესე-
ნი იათქო ერთაბაშად ქტრების ისტორიის
ფურცლებიდან, ესევე მოსდით ტაბლის
ბრწინაულე მთავრებსაც⁵⁾.

გულცერის აზრით მოლოდ კატანელები
გადარჩენენ ამ წარდენას, თუმცა ტიბარენების
სახელი ამ ძლიერი ერის ნაშთებს შერჩა შავი
ზღვის ზირას. სად გაჭქარ დასარჩენი ერი,
ამაზედ დახმდელებით არაფერი იათქმის.
ერთს საუკრადლეობ ჭინოტუხას ამის შესახებ
ქვემოდ მოვიყვან. ქიმერიელების ბატონობა
მცირე აზიანში დიდი ხანი არ გავრძელებულა.
მას ბაბილონიელების ჯგრეთვე ხსნიოლეუ ბა-
ტონობა მოჰყვა, რომლის შემდეგ ჩვენ აქ
ჯერ მედიელებს და შემდეგ სმარსელებს ვსე-
დავთ. სწორედ სმარსელების ხელში იღებს
ტაბლის ძველი სამიფლობელო და მისი მცხოვ-

¹⁾ იხ. Winkler Das alte Vorderasien გვ. 132.

²⁾ იქვე 67.

³⁾ იხ. Geljer Kapad. u seine Bewohner
გვ. 19. Zeitschr. f. Äg. Spr. 1875.

¹⁾ იხ. Keilinschr u. Gesch. გვ. 162.

²⁾ იხ. იესეკიელის წიგნი თავი 38, 26.

რებლები იმ სახელს (კაზადოკია-კაზადოკიულე-ბი), რომლითაც მას შემდეგი ისტორია იცნობდა. საიღამ გახსნენ ეს კაზადოკიელები არც ესაა ჯერ ჟერაბით გამოჩვეული. სურთოდ მათ, როგორც გელცერი და მასპერო, ისე სხვებიც ურანელ კოლონიისტებად სთვლიდნენ, მაგრამ ამის საბუთი, როგორც მაიერი გვარწმუნებს¹⁾ მხოლოდ ისაა, რომ ეს სახელი (კაზადოკი) სპარსეთის ხანაში ჩნდება. თვით მაიერმა შემდეგი ჰიპოტეზა შეადგინა მათ შესახებ, რომელიც აქ მოკლედ მოგვუყავს.

იმისდა მიხედვით, რომ კატაონია ძველად ტაბლის სამთვლადოლოს ნაწილს შეადგენდა და აქ, ციცერონის დროსაც იხსენიებოდნენ ტიბარენები, მაიერს გელცერთან ერთად სწამს, რომ კატაონელები ძველი ტიბარენების ჩამომავლები იყვნენ²⁾. შემდეგ მაიერი ჰიპოტეზის, რომ სტრაბონის ჩვენება კაზადოკიის და კატაონიის სხვაობაზე ეტროკრატიული კი არა, პოლიტიკური მხრივ უნდა გაეოგოთ, რადგან თვით სტრაბონი მოწმობს, რომ მიუხედავად ამ ქვეყანათა სხვაობისა, კატაონელები მის დროს არაფრით განიზრუნდნენ კაზადოკიელებისაგან. გარდა ამის მაიერს შეტად შინაშენელები საბუთად მათი ერთგვარობის ის ფაქტი მიანიჩა, რომ კაზადოკიელების ნაციონალურ საღვთაფეთაგან ერთი თვით კაზადოდათაში იყო, მეორე კი (თითქო უფრო ძველი) კატაონიაში³⁾. ყველა ამის მიხედვით მაიერი შემდეგ დასკვნას აკეთებს „თუ კი კატაონელები ტიბარენები იყვნენ, მაშინ ჩვენ იძულებულნი ვართ ვიფიქროთ, რომ კაზადოკიელებიც ან იგივე ტიბარენები ან მათი უახლოესი მონათესავეები იყვნენ“⁴⁾. თუმცა მაიერი

დღეს ჯერ უნდა იქონი ამ აზრის¹⁾, მაგრამ ეს დასკვნები ბევრ არაფერს იზარალებენ ამით.

ე) კასკები.

დანიარჩენ ქართველ ტომებთან ასურულ წყაროებში მხოლოდ კოლხები (კასკები) იხსენიებიან და ისიც ძალიან იშვიათად. მათი ბინადრობის შესახებ ეს წყაროები ძალიან აბნეულ ცნობებს იძლევიან. ტიგლათ-პალესარ მეორის წარწერაში ესენი მილიდუს და ტაბლის შორის იხსენიებიან. სარგონის წარწერაში კი მათ ურარტუს და კაზადოკიის შუა ვხვდებით²⁾. მიუხედავად ამის ბრადერი მანც ჰიპოტეზის, რომ მათი ბინადრობა შესახების ჩრდილო-აღმოსავლეთით იყო, რადგან ესენი მათ გვერდზე იხსენიებიან³⁾ (ტიგლათ-პალესარ I წარწერაში ა. ს.) ალბად კოლხების ამ შორეული ბინადრობით აიხსენიეს ის მოვლენა-რომ ასურული წყაროები თითქმის არაფერს გვეუბნებიან მათზე. შავი ზღვის მიდამოებან. დე კი ტიგლათ-პალესარ I მეტს არც ერთ ასურეთის მეფეს არ მიგვწვავს.

საინტერესოა ამ უკანასკნელის განმარტობული ცნობა მათ შესახებ, სადაც ნათქვამია, რომ (4000) „კარკა და ურუმულმა“⁴⁾ ხატის ქვეყნის ჯარისკაცებმა“ მისი მოკავშირე სუბარტუ დაიპყრეს. სეტელების ქვეყანა (კარხემში) საკმაოდ შორს იყო სამხრეთით კასკებიდან, რომ მათ შორის რაიმე კავშირზე შეიძლებოდაც დახარაკი სუმარტუს წინააღმდეგ, ამიტომ ბრადერთან ერთად უნდა ვი-

¹⁾ იხ. მისი Geschichte Altertums მე-II გამ. § 473.

²⁾ იხ. Schrader Keil. u. Gesch f. 227.

³⁾ იქვე 156.

⁴⁾ ამ სიტყვის შემდეგ შტრადერი და-სამატებს თარგმანში რაც სრულებით სცკლის წინადადების აზრს და მისგან გამომდინარე დასკვნებს.

¹⁾ იხ. Gesch. des Kön. r. Poitias გვ. 14.

²⁾ იხ. იქვე გვ. 15.

³⁾ აქ ე. წოდ. კომანებზე ლაბარაკი.

⁴⁾ იქვე.

ფიქროთ, რომ დასახლებულ შემთხვევაში კოლხები ხეტულეებისგან დაქირავებულ ჯარს წარმოადგენდნენ¹⁾.

14. ქართველი ტომები ბერძნული წყაროების მიხედვით. კოლხები

რამდენად ღარიბია ასურული წყაროები კოლხების შესახებ ცნობებით, იმდენად მდიდარია სპაგიეროდ ბერძნული წყაროები (შედარებით რასაკვირველია) ამ ცნობებით. ამიტომ ჩვენც კოლხებთან დავიწყებთ ამ ცნობების განხილვას.

თავის ძველს სახელს კოლხიდა და კოლხები იმ ტერმინებს უნდა უმადლოდნენ, რომ იგი ძველი ბერძნების შემოქმედებამ მათ უძველეს თქმულებას ჩააქსოვა. დღეს დამტკიცებულად შეიძლება ჩათვალოს, რომ ამ თქმუობამ დროთა განმავლობაში რამდენიმე რეპიქტა განიცადა. ბევრი ამტკიცებს, რომ არა უ ამ თქმულების უძველესი ფორმა, არამედ ჰომეროსის დროის ფარანტიც კი არ სახავდა ლაშქრობის მიზნად კოლხიდას, რადგან უკანასკნელი ამ ლაშქრობას ცნობილ ამბავად იხსენიებს, მაგრამ კოლხიდას სრულიად არ ასახელებს. აქედამ შემოდ ნახსენები პირები დასკვნისან, რომ თვით ჰომეროსისაც არ ცნობია კოლხიდა.

არინ რასაკვირველია ისეთებიც, რომელნიც შემოდ მოყვანილ აზრებს სრულიად არ იზარებენ და, მასთანავე, წინააღმდეგს ამტკიცებენ. გადაწყვეტი საბუთების მოყვანა არც ერთს და არც მეორე მხარეს არ შეუძლიან, რადგან შეიძლება ითქვას ესეთი საბუთები არ არსებობენ.

ამიტომ აქ რწმენასზე და ჰიპოტეზებზეა ლაპარაკი. მეცნიერი ვიღამოფინი, რომელიც საბერძნეთის ძველი ლიტერატურის სუპერკონსო მტოდნეთ ითვლება, იმ აზრისაა, რომ

ავა, რომელიც თავიდანვე იყო ლაშქრობის მიზნად დასახული, ჰომეროსის თუ მისი დროის ბერძნების წარმოდგენით, აღმოსავლეთში და არა დასავლეთში იგი ნაკულისხმევი¹⁾. ამავე აზრის არან ენკელმანი²⁾ და ნოიზანი³⁾.

თუ ჰომეროსის წინა ბერძნები კოლხიდაში ათავსებდნენ ავას (ქალაქი) მასინ ბერძნებს უძველესი დროიდან უნდა სცნობოდათ ჩვენი ქვეყანა. წარმოუდგენელი აქ არაფერია. რადგან ბერძნები, როგორც შეზღუდურები, ფინიკელების შემგვიდრენი და პირველად მათ მამანალებიც იყვნენ.

უკანასკნელზე კი დანმევილებით შეიძლება ითქვას, რომ ისინი შავი ზღვის ნახორებს უძველესი დროიდანვე იცნობდნენ. მათ კოლონიას პრინციპტოსი (ბითინიაში) ძველთა განვე იხსენიება⁴⁾.

კარდა ამისა, როგორც შემოდ მოფიხსენიეთ, შრადერმა დამტკიცა, რომ დაბადების ქიმიურილები (გომერა) ეირიმში იყვნენ ჯერ და არა შერეუ აზიაში. მასთანავე ესენი მხოლოდ ფინიკელების ცნობით თუ მოჭეუებოდენ დასახლებულად აღვიღს. საკვირველი მასთანავე არაფერი იქნებოდა, რომ ფინიკელების კვალზე მიმოდ ბერძნებსაც ადრე სცნობოდათ შავი ზღვის პირები (აღმოსავლეთით).

რაკი ეს ასეა ჰომეროსისაც უნდა სცნობოდა რასაკვირველია კოლხიდა. მალტუ-ბრიუნს⁵⁾ ოდისეის ერთი ადგილი XII-70 სწორედ ამის დამამტკიცებლად მიაჩნია. კოლხიდაზე ჰომეროსი მართალია არაფერს გვუხსენებს, მაგ-

¹⁾ იხ. Encyclop. von Ersch u. Gruber წერილი Kolchis.

²⁾ იხ. Roscher Lexikon d. Griechischen Mythologie წერილი Argonareten.

³⁾ იხ. მისი Die Hellenen in Skythenlande 83. 336.

⁴⁾ იქვე. 340.

⁵⁾ იხ. მისი Geschichte der Erdkunde.

¹⁾ იხ. Keil. u Geschf. 227.

რამ რიტერის აზრით¹⁾ მხოლოდ იმიტომ, რომ იმის წინა მგონსებს. (ე. წ. რაუიკებს) დაწვრილებით ქქონდათ იგი აწერილი. ურად-ღების მისაქცევი კიდევ შემდეგია: ჭომეროსი ოდისეის მეორე ნაწილში (364 გვ.) გარკვევით იხსენებს ხალებებს. ესენი კი როგორც ასურული წყაროებით (ქალები) ისე ქსენოფონტის მოწმობით კოლხების ახლო მეზობლები იყვნენ, მაშასადამე ძნელი წარმოსადგენია, რომ მათ მდნობ მგონსებს კოლხების სახელი სრულებით არ ქქონდა გაცნობილი. რატომ ვერ ქქოულათ. ჭომეროსის ნაწარმოებებში ამ ცნობის კვალი. ვისაც უძებნია მას უზოგო კიდევც იგი. უკვე დიუბა დემონტაჟრამ, რომელიც ჭომეროსის გარდა კავკასიასაც შესანიშნავად იცნობდა, განცხადა გაცხადით, რომ ოდისეი და მისი თანამგზავრები ხმელთა შუა ზღვაში კი არა შავ ზღვაში დაეხეტებოდნენ²⁾ საუბედურად აქ ადგილი არაა მისი მოსაზრებელი შეხამება ჭომეროსის აღწერის და ჩვენებური ორიგინალის მისივე სურათებით გაუთავლისწინო მეითხველს. დაუმატებ მხოლოდ რომ ენკელმანინც, რომელიც კაბატონებულ აზრს უნდა გამოსატყუდეს შემოდ დასახელებულ წერილში, ლიუბაგასვე აზრს ემხრობა.

დასასრულ, ამ კითხვის დასთავებლად, სპიროდ მიმანია აღნიშნო, რომ ფოლკერი, რომელსაც ცალკე შრომა აქვს დაწერილი ჭომეროსის გეოგრაფიის შესახებ³⁾ ამტკიცებს, რომ ჭომეროსი არ თუ იცნობდა და ხშირადც იხსენიებდა კოლხებს. მისი აზრით ის ეთიოპილები, რომელთაც მართლა ხშირად იხსე-

ნიებს ჭომეროსი—კოლხებია. მისი საბუთები ამ დებულების დასამტკიცებლად ნეტარული ხსიათისანი არიან. ე. ი. ფოლკერი ცდილობს დავარწმუნოს, რომ ნამდვილი ეთიოპილები შეუძლებელია, რომ სცნობდა მგონსანს. გარდა ამისა მისი აზრით ჭომეროსი დასავლეთის და აღმოსავლეთის ეთიოპილებს არჩევდა. სწორედ ეს აღმოსავლეთის ეთიოპილები უნდა იყვნენ მისი აზრით ის შავკანიათი კოლხები, რომელთაც შემდეგ გეროდოტი იხსენიებდა⁴⁾. საუურადღებოა, რომ ზოგი საეკლესიო მამაც, როგორც მტალითად იერანიში, „მიგნი ეთიოპიას“ უწოდებდენ კოლხილას⁵⁾.

ფაზისი (რიანს), არგონავტების დაშრობასთან ერთად, პითეგუად ჭომეროსის უახლოესი მომეფი ქუბიოლი იხსენიებს⁶⁾, თვით სახელს „კოლხის“ პირველად ე. წ. ეგვილისისიგან⁷⁾ გვხვავთ მოხსენებულს (800 წელს ქრ. წინ. ენგ.).

გეროდოტამდე კიდევ მოაძებნიბიან ძველი ავტორები (ჰეკატე, სტილაქსი, ყაღბი ორფეუსი) რომელთაც თითო ორთა ცნობა მოეპოვებათ ქართული ტომების, ან საქართველოს შესახებ, მაგრამ ამ განცალკევებულ და ცაბნეული ცნობების ცალკე განხილვა არ ღირს, ამიტომ მიუბრუნდები ისტორიის მამათ-მთავარს და სადაც შესაფერა იქნება მასვე წინა ავტორებსაც დავიმოწმებ.

ვაგანიშვილი გეროდოტს ბუნდოვნობას უსა-

¹⁾ იხ. Die musen des Herodotus II 114.

²⁾ იხ. Bitter Erkunde I გამოცემა II 659. 55. Vordalle der Europaisch. Völkergesch. თავები კოლხების შესახებ.

³⁾ იხ. Völeker über die Hom. Geogr. II. W. 33. 94.

⁴⁾ Ranke. Weltgeschichte I თავი ძველი ბერძნების შესახებ.

¹⁾ იხ. მისი Geschichte der Erdkunde თავი კოლხების შესახებ.

²⁾ იხ. Neumann. Die Hellenen—გვ. 364.

³⁾ იხ. მისი Über die Homerische Geogr. II. Erdkunde.

ვევდურებს. ჩემის აზრით კი, რაც გეროდოტს უთქვამს, ის მართივით, რაც არა და იმის სავგებლური არ გაუწეობა. ავიღოთ მაკალითად ჯავახიშვილის მიერ მოყვანილი ადგილი (გერ. მე-1V¹ წიგნი თავი 37): „სპარსნი ცხოვრობენ ვიდრე სამხრეთის ზღვამდე—მათ ზემოდ ჩრდილოეთით მიდიელები, — მიდიელების შემდეგ სსპირნი, და სსპირების შემდეგ კოლხნი ჩრდილოეთის ზღვამდე, რომელშიც ფაზისი ჩადის. ზღვიდამ ზღვამდე, მასსადამე ეს ოთხი ერე“. კოლხიდა აქ, როგორც ვეგელა მიხვდება, დასავლეთ საქართველოს უდრის სურთოდ. გეროდოტსაც ადრე სტილიას აქვს აქ მცხოვრები წერილი ერები დასახელებული. ექვსი გარეშა ჩვენში სამყოფს გეროდოტსაც ეცნობებოდა ეს სახელები და თუ მიუხედავად ამის ის კოლხებს სპარსის მათ აღსანიშნავად, მამის ცხადი უნდა იყოს, რომ ეს სახელი ძველადვე გამხდარა სურთოდ ვეგელა აქ მცხოვრები ტომისთვის. ეს დასკვნა მე ვეგელასთვის ცხადი მეტონა, მაგრამ ჩემიდა გასაოცებლად მაიურის წერილში კოლხების შესახებ¹) იგი საფუძველს მოკლებულადაა აღნიშნული. არ ვიცი სწორედ რადა საფუძველია კიდევ სპირთ. უკვე ყალბი ორფეუსი დახარაკობდა კოლხურ ერებს²) (Colchorum nationes) შემდეგ მდინიერ ისენიებს კოლხურ ტომებს (Gentes Colchorum). ჰეკატეც მოწმობს³), რომ კორაქები და მესები კოლხური ტომებია. გარდა ამის სტილიასიდაც დაწვეული არიანამდე კოლხიდის საზღვრები დახლოებით ერთგვარადა დასახელებული და დახლოებითვე დასავლეთ საქართველოს შეი-

ცავს, და არა მის რომელსავე კენძულს მხოლოდ. თუ შევდგელობაში მიიღება აგრეთვე, რომ ვეგელა კლასიკებმა იცოდნენ — ამ საზღვრებში სხვა და სხვა ჰაწია ტომები ცხოვრობდნენ, მაშინ უსაფუძვლო, პირიქით, პატრიუტული ავტორის აზრი გამოგვივა.

სტილიასის სიტყვით¹) კოლხიდა ჩრდილოეთით დიოსკურამდე უწევდა, სამხრეთით კოროსამდე. დასავლეთით და აღმოსავლეთით ბუნებრივი საზღვრებია ალბად ნაკულისსმევე (შავი ზღვა და ლიხის მთა), დასლოკებით ასევე განსაზღვრავს მას არაინი: ჩრდილოეთით დიოსკურია — სამხრეთით მდინარე ოპისი²). სტრაბონი ჩრდილოეთის საზღვარს ცოტა უფრო ზემოთ გვიჩვენებს (ბიჭვინთა) სურთოდ კი მისი განსაზღვრვა არაინისა მთავატანებს³)..

გეროდოტი არ გვიანსხელებს ადგილებს საიდაც სადამდი სწვლებოდენ კოლხები, მაგრამ მისი ჩვენება, რომ ისინი შავ ზღვას და სსპირებს შუა იყვნენ მოთავსებულნი, სავსოდ გარკვეულად და ცხადად მიგვითითებს ძველს დასავლეთ საქართველოზე. მით უფრო რომ სსპირები, როგორც ქვემოდ დავინახავთ, ის იგივე ძველი იბერებია, ან მათი მოადგილეები (რაც ძველი მისდებია).

რომ კოლხიდათ გეროდოტი მთელი ლიხის მთის გადაღმა საქართველოს გულისხმობდა, ეს იქიდავად სხანს, ჩემის აზრით, რომ კოლხები, როგორც მოხარკეები სრულიად არ ისენებან გეროდოტის მიერ მოყვანილს სპარსულ ფინანსიურ აღმინიერატული სიაში. ადვილი წარმოსადგენია, რომ სპარსეთის ბუ-

¹) იხ. Encyclop. von Ersch u. Gruber Kolchis.

²) იხ. Orphoi Argountica himni გენერის გამოცემა სტროფა 745—54.

³) Stephanos 466.

¹) იხ. C. Mannert Die Geographie der Griechen u. Bömer ტომი VI ნაწ. 2 გვ. 397.

²) იხ. Wöhe Altes und neues Vorderasien 33. 471.

³) იქვე.

ნებრივ საზღვარს მაშინაც ღიზის მთა წარმოადგენდა. სხვათა შორის გეროდოტის ერთი სუკუთესო კომენტატორთაგანი ჰემს რენელი, რომელმაც შეტად საფუძვლიანი გამოკვლევა დაწერა თავის დროს სპეციალურად გეროდოტის გეოგრაფიის შესახებ, თავის რუქაზე ღიზის მთას ვუჩვენებს (გეროდოტის მიხედვით) კოლხიდის აღმოსავლეთ საზღვართა¹⁾.

კოლხებს გეროდოტი ძველ ეგვიპტელებად სთვლიდა, რომელნიც მისი აზრით რამზეს მე-II ლაშქრობის დროს დარჩენილან აქ. შე სხვა ადგილს განვიხილევ ეს თეორია თუ ჰიპოტეზა, ასე რომ აქ აღარ მოფუგები მის განხილვას. მიუხედავად იმისა, რომ იგი აშკარად უსაფუძვლავა, მას დღემდისაც არ გამოლევათ მომხრენი. უკანასკნელ დროს კიპერტმაც კი აღიარა ასეთი ჩამომავლობის შესაძლებლობა. ძველად სომ იგი (თეორია) საერთოდ მიღებული უთქვამს, რამდენიმე ძველი ავტორის მოწმობა დღემდისაც შეინახულა, სადაც ძინი გეროდოტის აზრს იმეორებენ (დიოდორი, ვალერი, ფლავი, დიონისი, პერეგეტე, ამიან მარტელინი, ავიენუსი და ეგსტათი). გარდა ამისა ამ თეორიას მიმბაძველებიც ბევრი გამოუჩნდა, რომელთა რიცხვს მისჯლისი, შახარტი, გესნერი, ჰოლსტინუსი, რიტერი და სხვ.) ეკუთვნის. ზოგი ამტკიცებს რომ კოლხები სირიელებია, (მისაჯლისი Mos. Roht IV 185) ზოგი მათ ბიბლიურ კასლუებად სთვლიდა (ბოხარტი (Geogr. Sacra 285). ზოგი კიდევ ფინიკიელებად (გესნერი (Gesner ab Orphei Argon 108) ზოგი ურეებად (ჰოლსტინუსი Epistola ad dov 510) და ზოგი ძველ ინდუსებად (რიტერი Vorhalle d. Fur. Volck. gsoh.36—48). გეროდოტის კოლხების შესახები თეორია, რიტერის აზრით,

თვით ეგვიპტური ჩამომავლობის არის¹⁾, რადგან ადგილი წარმოსადგენია, რომ ეგვიპტელები ამ ძველად განთქმული ერის წარმოშობას თავის ნაციონალური გმირის სხეულს უყავშირებდნენ. გეროდოტი კი ძლიან მოწინააღმდეგეობდა ეგვიპტელებს, რომ ამაში ეტყვი შეეტანა.

გეროდოტის თეორიაზე უფრო საინტერესო მისი ზოზიტიური მოწმობაა კოლხური ქსოვილის შესახებ. ეს ქსოვილი მისი სიტყვით განთქმული უთქვამს საბერძნეთში და ეგვიპტურზე მაღლა ფასებულა, შემდეგი დროის ავტორებიც იხსენიებენ მას, როგორც მაკალითად ქსენოფონტი. სტრაბონი²⁾, კალიმახი და ეგსტათი³⁾. სტრაბონის მოწმობით იგი ბლომად გაჰქონდათ თურმე კოლხიდიდამ.

ეს ცნობა იმითაა საინტერესო, რომ იგი გვიჩვენებს რამდენად განვითარებული მატერიალური კულტურა ჰქონიათ კოლხებს გეროდოტის დროს. მაშასადამე ის ჭორი მითი ბარბაროსობის შესახებ, რომელსაც, ქსენოფონტის მიხედვით, დღესაც ბევრი იმეორებს, უსაფუძვლავ უნდა იყოს. რასაკვირველია, რიტერის არ იყოს⁴⁾, სხვა საბუთებიც არსებობს ამ ჭორის წინააღმდეგ, მაგრამ ჩვენ მათ ჩამოთვლას აქ არ მოფუგებთ.

საინტერესოა აგრეთვე გეროდოტის ცნობა კოლხების ნებაყოფლობითი ხარკის შესახებ⁵⁾. მისი სიტყვით მათ ნებით უკისრიათ უფველ 5 წილწადში 100 ქალი და 100 ვაჟი ეძღვით სპარსელებისთვის. ეს ცნობა გვიტყ-

1) Geschichte der Erdkunde 62—3.
 2) ob. Ritter. Vorhalle 36—48.
 3) ob. Bochart. Geogr. Sacra 285.
 4) Gesch. d. Erdk. 62.
 5) III 94.

1) ob. მისი The geographical system of Herodot.

ცებს, რომ სპარსული ტიპის თუ სისხლის გაკეთილშობილება ქართველების მიერ ამ დროიდანვე დაწყებულია.

ეს ცნობა იმასაც გვიმტკიცებს აგრეთვე, რომ გეროდოტის კოლხები საერთოდ დასავლეთ საქართველოს მცხოვრებნი ყოფილან, რადგან, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ისევე წარმოსადგენია, რომ იმ შავკანიან და თმზუჭუჭა კოლხებს ჭქონილად მოწონება სპარსეთში, რომელთაც გეროდოტი წინა წიგნში გვისახელებს¹⁾ (სასპირები). შეიძლება ერი, რომელიც გეროდოტის აღწერაში ჩვენ უკრძალებას იძურობს—სასპირებია ჩვენი პატრიარქული ისტორიკოსი სრულებით არ იხსენიებს მათ. საერთოდ უნდა აღვნიშნო, რომ მათ შესახებ ძალიან ცოტა რასმე ვიტყობილობთ, როგორც ძველი, ისე ახალი ავტორებისგან. მათი სახელი, როგორც რიტერი გვარწმუნებს, გეროდოტის გარდა, მხოლოდ სტრაბონს და როდოსელი აზოლანთისის ნაწარმოებებში გვხვდება²⁾. სტრაბონე მათ საბერებს უწოდებს, ყაღბი ორფეუსი საპირებს. ამ მართლწერის შესახებ უნდა შევნიშნო, რომ გეროდოტის ბერძნულ გამოცემაში (ქრ. ბერისა) ზოგჯერ სასპირებია ნახმარი, ზოგჯერ საპირები.

ჩვეულებრივ გეროდოტის კომპენტატორები გვარდს უხვევენ ხოლმე ამ სახელს და გულ ახდილად შენიშნავენ, რომ ამათ შესახებ მათ არაფერი სმენიათ. მაგრამ არიან ისეთებიც; რომელთა აზრის მოსმენა ამ ერის შესახებ ინტერესს მოკლებული არ უნდა იყოს. აქ მე მხედველობაში შევნიერების კორიფეები მანერტო და რიტერი მყავს.

გეროდოტის ზეგით მოყვანილი ადგილიდან, სადაც ნათქვამია, რომ კოლხებს და მე-

დიელებს შუა მარტო სასპირები ცხვარობდნენ, მანერტს შემდეგი დასვენება გამოჰყავს: „მაშასადამე შემდეგი დროის ჩრდილო სამხეთი სასპირების ხელში ყოფილა“¹⁾.

დასლოგებით შემოდ ნახსენები რენელიც ამ აზრისაა ამ საგნის შესახებ. მხოლოდ იმ განხილვებით, რომ იგი მთელი არაქსის ხეობას სასპირებს აკუთვნებს. ახალი დროის მკვლევარები და ისტორიკოსები ჭიუჭიშხანი; მაიერი და სხვ. სასპირებს არაქსის სათავულებზე ათავსებენ, მისი შუა ნაწილი მათის აზრით აღარადიელებს ეჭირათ გეროდოტის დროს.

ვინ იყვნენ სასპირები, ამის შესახებ თითქმის არაფერ არაფერს არ გვეუბნება. არც ის ვიცით სადამდის უწყველად ჩრდილოეთ დასავლეთით მათი საზღვარი. მანერტო ამბობს, რომ სასპირები შეიძლება გასპიის იქითა მხარელები ყოფილიყვნენ აქ მოსულით, მაგრამ ეს აზრი ყოველ საფუძველს მოკლებულია. ამ უცნაური ერის შესახებ, მე მგონია, თვით გეროდოტის ტექსტში შევიძლიან სიმაღლე თუ მისი მავარი რამ ამოგვითხოვთ.

შვი ზღვიდან (რიონის ჩასართავიდან) რომ სპარსეთის ზღვამდე ხაზი გავეყვანათ, მისი მიმართულება სამხრეთ-აღმოსავლეთის იქნება და არა სამხრეთის მხოლოდ. ამ მიმართულებაზე მისდევდა ერთი მხარეს გეროდოტის მიერ დასახელებული ოთხი ერი (კოლხები; სასპირები, მდიელები და სპარსელები), მათ შორის გეროდოტის ხაზგასმული მტკიცებით სხვა ერი არ სახლებულა. მივიღოთ ეს მხედველობაში და ვიკითხოთ: შესაძლებელია, რომ გეროდოტს უზარმაზარი მდიის ჩრდილოეთის საზღვრად შედარებით ძალიან პატარა ისპირი-სპირი (რომელსაც ჩვეულებრივ სასპირების ქვეყანას ადარებენ) დაესახელებინა. მე

¹⁾ II 104.

²⁾ ეს შევლომაა, რადგან ყალბი ორფეუსის არგონავტიკაშიც ვხვდებით ამ სახელს (crebra sapirorum oppida).

¹⁾ იხ. მისი Geogr. der Griechen u Rümer VI 2 გვ. 40.

მგონა ვეგლასათვის ცხადი უნდა იყოს, რომ ეს ჰირდანიკ წარმოუდგებელია. მაშასადამე უნდა ვიფიქროთ, რომ სსპირების ქვეყანა ისპირზე ცავილებით დიდი უნდა ყოფილიყო. რაკი გარდა ამისა იგი სამხრეთ-აღმოსავლეთით მისდევდა კოლხიდას, ამიტომ მას ძველი იბერიის ტერიტორიაზე (საწილი მანც) უნდა სჭეროდა. სადა იყენენ ამ ტერიტორიის შემდეგი მცხოვრებნი—ქართველები! ჩვენ არაფერი სთუფუფელი არა გვაქვს ვიფიქროთ, რომ ესენი გეროდოტის დროსაც იქვე არ იყენენ, სადაც ახლა არიან. კავკასიის ერების ისტორიის საკვირველ მხარეს სწორედ ის მოვლენა შეადგენს, რომ მათ თვალუწყდენი ხნის განმავლობაში ერთა და იბოგე ტერიტორიის მხერობად ვხვდებით. რათ უნდა შეადგენდენ იბერები და ისიც გეროდოტის დროის განმავლობის.

ამის შემდეგ მგონა მწელი არ იქნეს დავითანხმით რიტერს და სსპირები, საბირები ძველ იბერებად აღვიაროთ.

კიპრტის ვრცელ რუქებზე სსპირების ქვეყანას ჩვენებური ისპირი უდრის. ამ ხალხის ბინადრობას ასე შემცირება, საყვებით ეწინააღმდეგება ჯეროდოტის ტექსტის აზრს. კიპრტი, თვითონაც მიმხვდარა ამას და მეტად მოსასრებულადაც გაუსწორება საქმე. თავის ძველ გეოგრაფიაში იგი შესაძლებლად აღიარებს, რომ ისპირი (სპირი) მხოლოდ ცენტრი ყოფილა რომელისამე აქედამ წარმომდგარი ვრცელი სამთავროსი (იხ. *Lerl. kl. Asien*). თვით სახელის (სისპირი) შესახებ იგი ჩვეულებრივი დრმა აზროვნებით შენიშნავს, რომ შესაძლებელია იგი ქართული თავსართისა— და ძირი სპირი-ისპირისაგან შესდგებოდეს. ასპირისაგან წარმომდგარი სამთავრო თუ სახელმწიფო თავის თავად ცხადია ქართული იქნებოდა, რადგან ამ პროვინციის მცხოვრებთა უმრავლესობა უძველესის დროიდანვე ქართველი მოდგმისა ყოფილა (აღაროდებულები).

სსპირების გვერდზე, შათთან ერთად ურთსატრანშიაში მცხოვრებლებად, გეროდოტი ამ აღაროდებულებს ისენიებს. ესენი, როგორც დღეს სურთოდ მიხეუელია, იბოგე ასურული წარწერების ურარტაელები უნდა იყენენ. ზემოთაც ვთქვა, რომ მათ თითქმის ვეგლას ქართველთ მონათესავე ერთ აღიარებს ჭიბოტტიურად, ამიტომ მეტად არ მიმანიათროდუ სიტყვით მოვიხსენიო ესენი, უკანასკნელი გამოვლევების მიხედვით მათ შესახებ¹⁾.

შათი სამეფო ასურეთის ხანაში ტიგრ-ეფრატის სათავეებს და არაქსის თასავე მხარეს შეიცვალა. თვით მცხოვრებნი თავის სამეფოს ბინას უწოდებდენ—თავის თავს-კი ქალაქს. ამ სამეფოს ცენტრი (პილიტაგური ა. ს.) ვანის ტბის მხრზე მდებარეობდა. მაშასადამე ტერმინი ვანი ბინა და ურარტუ, ერთი და იგივე სამეფოს სახელებია²⁾.

ამ სამეფოს წარმოშობას ხანა მხოლოდ დახლოვებით შეიძლება განმარტებულ იქნას. ტიგლათ-პალასარ მხრელების დროს დასახელებული ქვეყანა სრულებით არ იყო პილიტაგურად გამოყოფილი და ჯერ ისევე ნიარის ქვეყანაში შედიოდა. თუმცა ურარტუ, როგორც პროვინცია, რომელსაც კიპრტის აზრით დაბადების არარატი³⁾ უდრის, შესაძლოა წინადაც არსებულებო. ამ ქვეყანას ჰირველად ასუნახირ ხალხის დროს 884—60 ვხვდებით ცალკე მოხსენებულს. საღმანასარ მე-II წარ-

¹⁾ უმთავრესად აქ შტრუკის შესანიშნავი შრომა ნაულისხმევი, რომელსაც მთელი მათი შესახები ლიტერატურა გადამუშავებია კრიტიკულად იხ. *Zeitschr. für Assyriologie* 1898.

²⁾ ჯავახიშვილს ვანის და ურარტუს სამეფო რატიმლაქ სხვა და სხვა ჰგონია იხ. მისი ისტორია ავ. 55.

³⁾ დაბადებაში არარატი შეცდომით ყოფილა ქვეყნის მავიერ მათ თარგმნილი.

წერილამ კი უკვე ისიც აშკარად ხჩანს, რომ ურარტუს ამ დროს ეურატის სათავე უჭირავს, ნაირის ქვეყნის კი მხოლოდ და ეურატის დახლოებით, ამ დროს აკუთვნებენ მათი სა-მეფოს დაარსებას. მის შემდეგ იგი სწრაფად იზრდება აღმოსავლეთ-სამხრეთისკენ და მალე თვით ასურეთისთვისაც საშიში შეტოქე ხდე-ბა. საიღამ მოფიდნენ ქაღდები, ამის შესახებ ერთი გადაჭრილი ზასუხი არ არსებობს. შრა-დერი 1) და მასთან ერთად მაიერი 2) ფიქრო-ბენ, რომ ესენი ჩრდილოეთიღამ არიან მო-სულნი. ზირველის აზრით მათი ძველი სამ-შობლო არაქის ველი უნდა ყოფილიყო მის შუა გზაზე. ბუღკი ხოტურდაგის და ვანის შუა უბებს მათ სამშობლოს. ჩვენში ბუვრთა-გან ზირადად ცნობილი მეტნიერი ლემანი კი თავის არქეოლოგიური გამოკვლევების მიხედ-ვით ამტკიცებს, რომ ესენი დასავლეთიღან იყენენ მოსულნი 3).

რაც შეეხება ქაღდების და ქართველების ნათესაობას, თითქმის ვიცაც კი ხმა ამოუღია ამის შესახებ, სარწმუნოდ აღიარებს ამ ჭიბო-ტყვას. მხოლოდ ჟავახიშვილს არ სწამს იგი. არ ვიცო რამდენად უფრო საფუძვლიანია მისი საბუთები თუნდა იმავე ლენორმანის საბუთებ-ზე. ყოველ შემთხვევაში, როგორც ლემანიც (სურათით იგი ამ თეორიის მომხრეა) აღიარებს, ეს კითხვა არ უნდა იყოს სავადად მომ-წოდებული იმისთვის, რომ მისი ასე თუ ისე გაღატკა შეიძლებაღეს.

გეროდოტოს დროს აღაროდებებს ისევე(?) არაქის შუა გზაზე ვხედავთ. რასვეფირველად, აეს ნაშთები და იყო ოდესღაც ძველა-მოსილი ერისა. ზემოდ ჩვენ მოვიხსენიეთ რა საზა-რლო აღმოჩნდა მათთვის აწერეთთან შეჯახე-ბანი. კიდევ უფრო საზარლო უნდა ყოფი-ლიყო მათთვის ქიმიურიღებების შემოსევა, მაგრამ, როგორცა სჩანს, ამ უბედურებასაც დაღწია თავი ურარტუს სამეფომ; მაგრამ იმდენად კი დასუსტებულმა, რომ მე-VI სა-კუნის დამლეკს ლიღია და შეღია ეღავების მის შესახებ ერთმანეთს. და ბოლოს იგი მანიც შეღიღებებს დარჩათ, მაგრამ ამათ მოუღეს თუ არა მის არსებობას ბოლო, მანიც სკაიბია 1); რადგან ამ დროს უნდა ეკუთვნოდაეს სწორედ სომხების შემოსევა ძველი ურარტუს სამეფო-ში დასავლეთიღან 2). შესაღებელია ამ უკა-ნასკენღმა მოუღო დასუსტებულ ურარტუს ბოლო. მით უფრო, რომ მათ შორის შეჯახე-ბებებს ქსენოფონტიც იხსენიებს (Cyr. 3, 2. დანარჩენი ქართველი ტომები, რომელთაც გეროდოტი იხსენიებს, ყველა ერთ მე-XIX სატრავიაში არიან მოქცეულნი. უნდა ვიფიქ-როთ, რომ ყველა ესენი: (ტიბარენები, შავრო-ნები და მოსიანიკები) გეროდოტის დროს იქვე ბინადრობდენ, საღაც ესენი ქსენოფონტის ასწერა. ამიტომ ამ უკანასკნელის ცნობების კარგევის დროს შეგვხები მათ უფრო ვრცელად.

ა. სვანიძე.

1) იხ. Sitzungsab. d. Berl. Acad. 1890.
 2) იხ. Gesch. Altertums 66. II 66. 628.
 3) იხ. Abhandlungen der Berlin. Academie der Wissensch. 1907.

1) იხ. Verhandlungen des XIII Internationa-
 len Orient. Congr. 66. 138.
 2) იხ. Indogermanische Forschungen 1904
 პიუშმანის გამოკვლევა Altarmenische Ortsna-
 men-

ფელია პროტასოვი და ოჯახური ალზრდის მნიშვნელობა

(დასასრული)

დედ-მამა და მათი მოქმედება სამაგალითო უნდა იყოს ბავშვისთვის და მათი ბავშვისადმი განწყობილება მაღალსა და წრფელ სიყვარულზე უნდა ემყარებოდეს. თუ მშობლებს ურთიერთ შორის უთანხმოება აქვთ, მამა ლოთობს და ან ორივე ქაღალდისა და ლოტოს თამაში ღამეებს ათენებენ, ცხადია, ეს მოზარდ ბავშვზე ცუდს და უარყოფით გავლენას იქონიებს.

ტოლსტოისთან ერთად ყველა თანამედროვე ფსიხოლოგები და პედაგოგები ახლანდელი ალზრდის ერთ დიდ ნაკლებლოვანებად ბავშვის განაზღვრულ, ფუფუნებასა და ნებიერობაში აღზრდას სთვლიან. ამისთვის ფრიად საჭიროა და მეტად სასარგებლოა ოჯახი პატარაობიდანვე უწერგადეს ბავშვს შრომის სიყვარულს და თავიდანვე აჩვენებს თვითმოქმედობას. ბავშვს უნდა ასწავლონ და მონაწილეობა მიიღებინონ საოჯახო საქმეებში. პატარაობიდანვე შრომას მიჩვეული ადამიანი ცხოვრებაში არ დაიკარგება და მიზანს ყოველთვის მიაღწევს.

მშობლები და აღმზრდელები, რასაკვირველია, თვალყურს უნდა ადევნებდნენ ბავშვის ყოფაქცევას, მაგრამ ზედმეტ კანტროლს უნდა ერიდონ, თავისუფლად და დამოუკიდებლად მოქმედების საშუალებას უნდა აძლევდნენ და აჩვენდნენ თავის მოვლას და უფროსების დაუხმარებლად საკუთარი საქმის გაძღოლას და მღვარებას.

შეილსა და მშობლებს შორის წრფელი სიყვარული და მკიდრო მეგობრული

კავშირი უნდა სუფევდეს. მშობლებმა საქმე ისე უნდა დააყენონ, რომ მათ შვილი არაფერს არ უნდა უმაღლადესს, ყოველგვარ სულის მოძრაობას უნდა უმხელდეს და მზიარულებისა და მწუხარების დროს თავის გულს ყოველთვის მათ უნდა უშლიდეს, დანაშაულსა და შეცდომებს უნდა უმხელდეს, რჩევას ეკითხებოდეს და ნუგეშსა სთხოვდეს. ასეთი განწყობილებით შეიძლება მხოლოდ მშობლებმა ბავშვების ნამდვილი სიყვარული და პატივისცემა დაიმსახურონ. თორემ შიშით შექმნილი სიყვარული ყალბია და ბავშვს გულჩახეულობას და ნიკრუეს აჩვენებს. ამიტომ დიდად სცდებიან ის მშობლები, რომელნიც სისასტიკითა და მრისხანებით ფიქრობენ ბავშვებზე ზედგავლენა მოახდინონ. წმინდა მშობლიური მოქცევით დედ-მამას უკეთ და უფრო ადვილად შეუძლიათ ბავშვი პატარაობიდანვე მოვალეობის შესრულებას მიჩვიონ, თავის დროზე სისტემატიურად შრომა შეაყვარონ და სასიამოვნო ჩვეულებად გადაუქციონ და დასვენებისა და თავისუფლების დროს უმაღლესი ბედნიერება და ნეტარება აგრძნობინონ.

ამნაირ პირობებში ბავშვს თან და თან შეუძლებელია ძლიერი ნება და მთლიანი ხასიათი. ეს სულიერი თვისება კი, როგორც ვიცით, გადამწყვეტ როლს ასრულებს ადამიანის ცხოვრებაში. ძლიერი ნების პატრონი ადამიანი მჭკფარე მთის ნაკადულივით თავისით გაიკავებს ცხოვრების გზას. უნებო ადამიანი კი მკვდა

რია, ყოველი მისი მოქმედება სუსტი და უპლანოა. ის ერთ წერტილზე იყინება და გამაზნევებელ გრძნობის ნაცვლად უიმედობა ეუფლება, მუდამ ოხრავს, წუწუნებს და ბოროტებასთან ბრძოლაში უძლეურებასა გრძნობს. ამის ცვალებად მაგალითს, სხვათა შორის, ფედია პრატსოვიც იძლევა და ყოველდღიური დავიერებაც ამას გვიმტკიცებს.

ხოლო უნდა გვახსოვდეს, რომ ბავშვებს გაუსწორებელ ვნებას აძლევს მშობლების გადაჭარბებული და უზომო მათღამი სიყვარულის გამოჩენა, ზედმეტი სანტიმეტალობა და აღერსი. ბავშვი, რომლის ყოველ „ჭინიანობას“ მშობლები ანგარიშს უწყვენ და აკმაყოფილებენ, ცუდად აღზრდილი ქირვეული და ხშირად ნერვების სისუსტით ავადმყოფია. ასეთი სიყვარული ერთობ დაბალი ღირსებისაა. ეს ის სიყვარულია, რომელსაც პროსტაკოვას მეუღლე თავის მიტროფან უშუასადმი გრძნობდა. ამ შემთხვევაში საგულისხმიერო დარიგებას გვაძლევს ჩვენი საყვარელი მგოსანი აკაკი „თავგადასავალში“ სადაც ვტყობილობთ, თუ როგორ გონიერად ექცეოდა მას დედა მისი.

როგორც ვთქვით ბავშვი თავისუფლებასა და დამოკიდებლობას უნდა გრძნობდეს, მაგრამ სავსებით თავის ნებაზე მიშვება მავნებელია, რადგან მაშინ ზნეობრივად სუსტი დარჩება და ვერაფერს ვნება-სურვილებს ვერ წინააღმდეგება, კრიტიკულ წამებში თავის დაჭერას ვერ შეძლებს. ამისთვის აღმზრდელმა დიდი ყურადღებით უნდა მიაპყრას ბავშვის ნების გაძლიერებას და ხასიათის განმტკიცებას. ნების ძალა კი შეიძინება მისი ვარჯიშობით და პრაქტიკით: რიგზე და დროზე შესრულება ბავშვების მიერ თავის საქმისა და როგორც ბრძოლისა და ამავრებს მის ნებას.

„მონასავით სპეტაკი და ნათელი სულის პატრონი, კეთილშობილი და ნაზი, სხვებზე არა ნაკლებ ქვეყნი და — ასეთი აღმანი დაილუა“, ამბობს გონაროვი ობლომოვის შესახებ. ხოლო ობლომოვმა, ავტორის სიტყვით, ცხოვრების ნიჭი და უნარი ბავშვობაზე თავის აღმზრდელებთან დაკარგა. ისე ანევიერებდენ, რომ ტანზედ ჩაცმასაც არ აჩვენდენ და შემდეგ დამოუკიდებლად ცხოვრების მოწყობაც ვერ მოახერხა და დაილუა.

განა ჩვენში ამასვე არ სჩადიან ამივე დროს ივიწყებენ, რომ შრომა ანათლებს და ამშვენებებს ადამიანს. ის იხსნის მას დაბალ ინსტიტუტისა და ბიჭიერ ვნებათა-ღელვისა მეუფებისაგან. სწორედ ამისთვის მშობლები მოვალენი არიან ბავშვებს პატარაობიდანვე ჩაუნერგონ შრომის სიყვარული და მისი მოთხოვნილება. წინააღმდეგ შემთხვევაში ისინი ჩვენს ქუჩებში უსაქმოდ და უხეიროდ მოხეტიალე რაზმს გაამრავლებენ, რომელთა არსებობის მიზანს და დანიშნულებას პირუტყვეული გრძნობათა ტუბობა და კმაყოფილება შეადგენს.

ცხოვრება საქეიფო მეჯლისი როდია. იგი მღელვარე ზღვაა, რომლის მქუხარე ტალღები შეუბრალებლად ნთქავს ყოველ სუსტს და უღონო არსებათ. ქვეყნად სიამოვნება და მწუხარება ერთად ხელი ხელ ჩაიკიდებული მოქმედებენ და ცხოვრობენ და ჩვენ გაჭირვების ატანაც უნდა შეგვეძლოს. „ქირსა შინა გამაგრება ისე უნდა ვით ქვიტკრისაო“, სთქვა სულმანათმა შოთამ. ამიტომ მშობლებმა ბავშვს თავიდანვე თვით-მოქმედების და შემოქმედების უნარი უნდა განუვითარონ, მუდმივ მზრუნველობასა და ფარ-

ველობას არ მიაჩვიონ, რათა შემდეგ მოახერხონ აზვირთებულ ცხოვრების ზღვაზე თავისი ნაწილი იხეივანით და ისეთი მსვლელობა მისცენ მას, რომ დამზღვილებული სინდისით შესძლონ მეორე ნაპირზე გასვლა, სიცოცხლის საზღვრის დასრულება.

ჩვენთვის, ქართველებისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს საკუთარი თაოსნობის, დაკვირვების და კრიტიკული ნიჭის განვითარებას. რამდენი უთვალავი სიმდიდრეა გაბნეული ჩვენს ბუნებით მდიდარ სამშობლოში. რა აღარბეული საგანძური მარხია ჩვენი ქვეყნის სიღრმეში. ჩვენ რომ თვითმოქმედება შეგვეძლოს და თაოსნობა არ გვაკლდეს, ყველა ამ სიმდიდრეს გამოვიყენებდით და ეროვნულ კეთილდღეობას ხელს შევუწყობდით.

უნდა გვახსოვდეს, რომ საღ სხეულში სალი სულია და ამისთვის ბავშვის ფიზიკური ჯანმრთელობა და სისალე მათ უმთავრეს საზრუნავ საგანს უნდა შეადგენდეს. ფიზიკურად განვითარებული ადამიანი ყოველთვის ძლიერი სულის და მტკიცე ხასიათის პატრონია.

ბავშვის ფიზიკურ და გონებრივ განვითარებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს საბავშვო თამაშს და სათამაშოებს. ხოლო აქ დაკული უნდა იქნეს ერთნაირი თავისუფლების პრინციპი, რომ ბავშვებმა საკუთარი თაოსნობა და თვითმოქმედება გამოიჩინონ და შემოქმედებითი ნიჭი განვიითარონ.

ბავშვის აღმზრდელი წინაწინ გარკვეული მიზნით უნდა ხელმძღვანელობდეს, უნდა იცოდეს რად და რისთვის ამზადებს მას. ის უნდა ცდილობდეს ბავშვი სათნოების, კაცთმოყვარეობის,

მაღალი იდეების და წმინდა იდეალების ქურქულად გადააქციოს, რომელსაც ქვეყნად სიყვარულისა და სამართლიანობის დასამყარებლად გული უნდა უტყვოდეს. თუ ადამიანს პატარაობიდანვე გარკვეული და მტკიცედ განსაზღვრული არა აქვს თავის ცხოვრების მიზანი და დანიშნულება, უზვიროდ და უსაქმოდ ატარებს მთელ დღეებსა და ღამეებს, ასეთ ადამიანს, თქმა არ უნდა, ფედია პროტასოვთან ერთად ოჯახიც მოძულდება და ცხოვრებაც მოქარბდება.

ოჯახური აღზრდის უმთავრესი პასუხის მგებლობა ქალებს აქვთ დაკისრებული და მათი, ამ მომავალი დედების ჯეროვანად აღზრდით და მომზადებით თვით საზოგადოება უნდა იყოს დაინტერესებული. ამბობენ, რომ ქალების რიგინად აღზრდა მთელი კაცობრიობის სასურველი აღზრდის თავდებიაო. ქალი არის ის საფუძველი, რომელზედაც შენდება მომავალი სახე ოჯახურ და საზოგადოებრივ შენობისა. ამიტომ ქალთა განათლება მთელი საზოგადოების განათლებას მოასწავებს, მისი ხასიათისა და გონების განმტკიცება და ამაღლება, მთელ საზოგადოებაში ამ ღირსებათა გავრცელების თავდებია. სწორედ ამისთვის ამბობს აკაკი: „ქალები! ჯერ ისინი უნდა დავაყენოთ ღვთისა და კაცის სასიამოვნო და სასარგებლო გზაზე, რომ მერე იმათაც გამოგვიზარდონ ნამდვილი ქართველები ღ არა უსაქმური და მხოლოდ წარა-მარად მოქალაქე თავხედი კულაბიკები“... ხოლო „სახლი როგორც უნდა განათლო ელექტრონის სხივებით, თუ ოჯახში საკუთარი ცეცხლი არ ანთია და კერა გაცივებულია, სითბო არ იქნება. რაც უნდა განათლებულნი იყვნენ ჩვენი ქა-

ლები, თუ საკუთარ ნიადაგზე ფეხი არ უდგით, ჩვენთვის ყოველთვის უნაყოფო და გამოუსადეგარნი იქნებიან!..

ჩვენში ხშირად გაისმის ხოლმე სამაროლიანი გოდებისა და საყვედურის ხმა ჩვენს შეუფლებლობაზე და ჩვენებური საზოგადოების გადაგვარება-გადაშენებაზე. ამ სამწუხარო და სამარცხვინო მოვლენაში თვალსაჩინო ღვაწლი ჩვენებურ ქალებსაც მიუძღვით. ჩვენს ოჯახებში და საზოგადოებაში მშობლიურ ენაზედ ლაპარაკს უკადრისობენ და მისი უკოდინარობით ამაყოფენ კიდევ. მშობლები დედა-ენაზე ძლიერ მოტიტირებენ ბავშვებს უცხო ენებს ასწავლიან და საბარალონი ვერა გრძნობენ, როგორ უფნურ მზრუნველობას უწევენ და რა საშინელ ზიანს აყენებენ მათ ყოველმხრივ განვითარებას: გონებასაც უუსუსტებენ და ჯანის სისაღესაც უღაბავენ. უკვე დამტკიცებულია, რომ უცხო ენების სწავლება იმ დრომდე, ვიდრე ბავშვი ფიზიკურად და გონებრივად განვითარებული არ არის, ყოველად შეუწყნარებელი და ფრიად მავნებელია. თანამედროვე მეცნიერებისა და ფსიხოლოგების აზრით ბავშვების სწავლება უწყინარეს ყოვლისა მშობლიურ ენით უნდა დაიწყოს, რადგან დედა ენა ყველაზედ უფრო ბუნებრივია არა მარტო ზნეობრივი მოტივებით, არამედ მემკვიდრეობით, წინაღ განწყობილების ძალითაც. უშინსკი ამბობს, რომ მოზარდი ბავშვი მშობლიურ ენასთან ერთად ითვისებს მის წინაპრების მიერ ათასი წლობით ნააზრევსა და ნაგრძნობს; აუარებელ წინაპართაგან წახუდს, გაგონილს, ნაგრძნობს, ნააზრევსა და განცილდს ბავშვებ მშობლიური ენის შემწყობით სულ უბრალოდ, საკვირველის სისაფრწით ითვის

სებს ხოლმე და ის ცხოვრებაში შესდგამს ფეხს უზომო კოდნით აღტურვილი. ბავშვი თავის ენის სწავლის დროს დედა-ენის მშობლიურ მკერდზე სწოვს სულიერ ძალასა და სიკოცხლეს. ამისთვის სანამ ბავშვს საკმაოდ არ შეუწავლია დედა-ენა, მანამ უცხო ენის სწავლება მავნებელი და საზარალოა. დროა ეს ანბანური ტექნიკა შევიგნოთ და ბავშვი ავადღინოთ გადაგვარების გზას, რადგან გადაგვარების მოსურნე ბუნებისაგან კრულია, მისი პირადი ღირსება ყოველგან დაზარდულია“.

მე ანტიპედაგოგიურად მიმაჩნია ის ჩვეულებაც, როდესაც თითისტოლა ბავშვებს თუთიყუშივით აზვირებინებენ ღრმა აზროვან და მათთვის გაუგებარ ლექსებს. ეს აჩვევს მათ უაზროდ და შეუფლებლად სწავლას და კითხვას, ამავე დროს გონებას უხშობს და უჩლუნგებს.

შეუწყნარებელია აგრეთვე უსუსურ ბავშვების მუსიკალურ ინსტრუმენტებზე სწავლება, რადგან, ფიქრობ, ეს ბუნებისადმი ძალდატანებაა.

კი მართალია მუსიკასა და პოეზიას აღამიანის ტენის ცენტრები მოძრაობაში მოჰყავს და ეგრედ წოდებულ ესტეტიურ აღზრდის მთავარ წყაროდ ითვლება, რომელიც ამაღლებს და აკეთილშობილებს ბავშვის სულს და ჰქმნის შინაგან ჰარმონიას, მაგრამ მათ სწავლებას თავისი დრო აქვს. გარდა ამისა ჩვენში უმეტეს შემთხვევაში ამგვარ მოსაზრებით რადი ხელმძღვანელობენ. აქ უფრო ამით ბავშვებს სიხალისესა და სიკოცხლეს უკლავენ და ცდილობენ შექმნან თუთიყუშებო და ტიკონები, რომელთათვის ყველამ უნდა სთქვას: ვეშ, რა კარგად

აღზრდილი ბავშვები არიან, ყველაფერი იციანო!..

ჩემის ფიქრით პირველ ხანებში უფრო ნაყოფიერი იქნება პაწია ბავშვები უფროსების მიერ წაკითხულ პოეტურ ნაწარმოებით დატკებოდენ და მუსიკასაც იმათ მოუსმენდენ.

არსებული უხეირო სკოლები და სწავლა-განათლების მახინჯი სისტემა, თქმა არ უნდა, ხელს უწყობს მოზარდთა ფუქსავატობას და გადაგვარებას. მაგრამ თავი მიზეზი ოჯახში მარხია, სადაც ინასკვება და იკვერება მომავალი მოქალაქის ხასიათი და იყრება ზნეობრივი განვითარების საფუძველი.

ბავშვის კეთილად აღზრდის საუკეთესო საშუალებათ, ვიმეორებ, მაგალითი ითვლება. მაგრამ რამდენად რიგიან მაგალითს იძლევა თანამედროვე ოჯახი და საზოგადოება, ეს ყველას კარგად მოეხსენება. და ამის შემდეგ რაღა საკვირველია დუ მოზარდი თაობა, ეს—საზოგადოების—სისხლი სისხლთაგან და ხორცი ხორცთაგან, მისი ნატეხია და მასავით ფუქსავატი და უმოქმედოა.

მომავალი საზოგადოების სიკეთე და რიგიანობა, როგორც ვთქვით, უმთავრესად დედებზეა დამოკიდებული. იმათ შე-

უძლიათ ბავშვებს ძუძუსთან ერთად შეაწოვონ და შთაუნერგონ ჰუმანიური გრძობები და თავის ქვეყნის სიყვარული, რითაც ხელს შეუწყობენ მთელი ხალხის და კაცობრიობის კეთილდღეობასა და წარმატებას.

ყველანი და კერძოთ ქალები მოვალენი არიან საკუთარ ოჯახში, თავის წრეში და საზოგადოებაში იზრდონ და იმეცადინონ, სასარგებლო ნაყოფი გამოიღონ და პოეტის სიტყვებით რომ ვთქვათ „მომავალი მისცენ ხალხს“.

აქ არის, დედავ, შენი მალაღი
 დანიშნულება და წმინდა ვალი
 აღსარდე შეილი, მიეც ძალა სულს.
 საზრდოთ ხმარობდე ქრისტესს მცნებას;
 შთაავრებდე კაცთა სიყვარულს,
 ძიობას, ერთობას, თავისუფლებას.—
 რომ სიკეთისთვის გული უთრთოდეს
 და მომავლისთვის ბედთანა ბრძოდეს...
 შენდე, მიიღებს ნერგს, შენგან დარგულს,
 და მოგცემს ნაყოფს, ვით კაცი კაცურს.
 დედავ! ისმინე ქართვლის ვედრება:
 ისე აღსარდე შენ შეილის. სული,
 რომ წინ გაუძღვეს ჭეშმარიტება,
 უკან რხეს კვალი განათლებული.

მ. კაკაბაძე.

ჰიზონა

(წერილი მეორე)

თავი II.

ყ ა ა ლ ი.

(H₂O)

„უწყლო სოფელი არ აშენდების,
აღამის ცოდვაც მით იწმინდების“.
(ხალხ.)

I.

როგორ გაჩნდა წყალი

როგორც ჭაერი, წყალიც აკრთავე შესჯგება
ორ მარტივ სხეულისაგან—მყავბადისა და
წყალბადისაგან. მხოლოდ-კი იმ განსხვავებით,
რომ ჭაერში მყავბადი და აზოტი შექანიკურ-
რად, წყალ-დვინასებ არიან შერეულნი, წყა-
ლი კი წარმოადგენს ქიმიურად შეკრთუ-
ბულს, „შეისისხსორცბულს“ მჟავბადს და
წყალბადსა (H₂O).

რომ აურიოთ, მაგალითად, ორი თუნგი
წყალბადი (ორი გარსი) და ერთი თუნგი მყავ-
ბადი (ერთი გარსი), მაშინ მივიღებთ ერთად
არეულ გაზს, რომელსაც მქუხარე გაზი
ეწოდება. ასე შექანიკურად შეზავებულს წყალ-
ბადს და მყავბადს, ოდნავაც არი, ცეცხლის
აღი რთ მოხვდეს, წამსვე იჭექებს, იქუხებს
და სრულიად წყლად გადაქცევა.

ჭო და, როცა ამდენი უგვე ვიციოთ, ხალა
ისიც ადვილად შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ,
რომ ბუნებაში ალბად ოდესღაც, მას ჟამსა
შინა, წყალბადის და მყავბადის მიერ შექმნი-
ლი მქუხარე გაზი ცის კამარის ქვეშ და-
ცურაობდა. მოხდა „სსწყალი“ და დედამიწის
გულიდან ამოხეთქილ ვულკანის ცეცხლის ნა-
პერწყალი უცბებლად მოხვდა მქუხარე გაზს,
რომელიც საშინელის ჭეჭითა და ქუხილითა

წყლად იქცა და დედამიწას თავზე დაქსია.

ხოლო რადგან დედამიწა რკინასეებ ძალზე
განხურებული დაუხვდა, ამიტომაც მთლად წყა-
ლი ორთქლად იქცა და ისევ ცაში ავიდა და
იქ დრუბლად დაცურაობდა, ვიდრე დედამიწა
საკმაოდ განუღლებოდა.

აკი გეოლოგიაც ასე გვასწავლის: იყო
დრო, როდესაც სრულიად წყალა, ორთქლად
ქვეული, ცის კამარის ქვეშ დაცურაობდა ატ-
მოსიყრბითა. —

ჭო და, გაიარეს საუკუნოებმა და შემდეგ-
ში, როდესაც დედამიწის ზურგი თანდათანო-
ბით გრილდებოდა, მასთან ერთად ჭაერიც
(ატმოსფერო) გრილდებოდა, ციფდებოდა. აი
ამ დროს წყალიც თითქმის მთლად დედამი-
წას დაეშვა და ქვეყნად მოეთინა. ამოკისო
წყალმა დედამიწის ამოქვამული, ჩავარდნილ-
ჩადრშავებული ადგილები და შეიქმნა ზღვა
და ოკეანო, ტბა და მდინარეები. შემდეგში
ამოხეთქა წყაროებმა და სხვ. და სხვ.

II.

წყალი ბუნებაში

როდის გაჩნდა წყალი? მქუხარე გაზმა,
რამდენ მილიონ საუკუნეთა წინად, შექმნა და
ჭეჭითა და ქუხილითა დაბადა წყალი? ეს
ქობის დღე არც თუ ძლიერ გვესაჭიროება

ვიცოდეთ *). ხოლო დღეს, ბუნებაში წყალი სამ გვარ მდგომარეობაშია მოფენილი: წყალი—სითხე, წყალი—გამაგრებული უინული და წყალი ალორთქილი. თხელი წყალით სავსეა ზღვა-ოკეანო, ტბა და მდინარე, თანაც დედამიწაში ჩაქუხს და ამოქუხს წყაროთი და ნაჯდულად. აღორთქლიანი წყალი ჭეკრში ნისლად და ღრუბლად დაცურაობს, საიდანაც გვევლინება წვიმა, თოვლი სეტვეს და ხორხაშეკა.

ხოლო გაყინული, გამაგრებული წყალი მაღალი მთის მწვერვალებზე და მის ღრანტეებში მთელ საუკუნოებით უდევდად ქვს. ჩრდილოეთის და სამხრეთის ქვეყნის ბანპირა, პოლიუსებზე მთა და ბარი, მთელი ქვეყანა, უინულად არის გადაქცეული. აგრეთვე ჩვენი ნაცნობი მთებიც იაღბუზი, შეინგარი

*) 1780—1781 წლებში ინგლისის მეცნიერმა ლორდმა კვენდისმა პირველმა აღმოაჩინა წყალბადის თვისება:—როცა წყალბადი იწყის (მეფე-ბადში) წყალი ჩნდება. მაგრამ წყალის ნამდვილ ქიმიურ ბუნების აღმოსაჩინად სულ სხვა გენიოსი იყო საჭირო.

როგორც კრისტეს ეკლესიას, მეცნიერებასაც ჰყავს თავისი საღმერთებელი წმინდანები: გალილეი, ნიუტონი, კვლერი და სხვა.. და აი აქ საჭიროდ ვრაცხთ ვაგახსენოთ მკითხველს ქიმიის დამაარსებელი უდიდებულესი მეცნიერი ლავუაზე. ლავუაზემ მთელი ევროპის მეცნიერებს აუხილა თვლი, უძე აგდებინა მათი «ფლოგისტონი»-ს თეორია, აუღსნა და დაუმტკიცა მათ ნამდვილად რისგანაც შესდგება ჰაერი და წყალი. მას მერე ბუნების მეცნიერება ახალს, ჰემშიტიტს გახს დაადგა და ამ ეპოქად გამოუკვლელი თითქმის რო აღარა დაგვჩნა-რა.

უკვდავ მეცნიერის ლავუაზეს ქიმიური სისტემა დაღვო საფუძვლად ბუნების ფილოსოფიას. დღეს ჩვენ არამთუ ის ვიცით რა ელემენტებისაგანაც შესდგება ბუნების და მთლად სამყაროს ყოველი სხეული, არამედ ახსნილია ფიზიოლოგიური ყოველი პროცესი—სიკვდილ-სიცოცხლის ვითარება.

დღეს, რასაკვირველია, ყველა ქიმიკოსსაც შე-

(უაზიბეტი) და ბორბალო სპეტაკ უინულის გვირგვინით სამთარ-ზაფხულს მარად ბრწყინავენ. კავკასიონის ქედის საყინულეები მთელს ქვეყანაზედ არიან განთქმული, საიდანაც იდუბენ სათავეს რიონი, ცხენის წყალი, ენგური, თერგი და ბორბალოდან ღვიძლი ძებები: ალაზანი და იორი.

მთელს ბუნებაში, დედამიწის ზურგზე და დედამიწის გულში, სიცოცხლის ჩრჩხს წყალი ატრიალებს. ბუნებაში შეიძლება ვისმე და რასმე შედარებითი მოსვენება ჰქონდეს, მაგრამ წყალს არც ერთი წაში, არც დღისით აქვს მოსვენება და არც ღამით—ადტაცებული, დაუხსრომლად მუშაობს **).

უძლია წყალი მოამზადოს, მაგრამ თვით ქიმიის მამამთავარმა ლავუაზემ რამდენი სულიერი და ხორციელი ტანჯვა გამოიარა, ვიდრე არჩეულ პრინციპით მიზანს მიაღწევდა—ეს წარმოსადგენდაც-კი ძნელია!..

კაცობრიობის საბედნიეროდ გამჭირაზე გონების პატრონს ლავუაზეს მტკიცე ხასიათი და გაუტეხელი ენერჯია ჰქონდა. თანაც ხელს უწყობდა საკმაო სიმდიდრე. არავითარ ხარჯს არ ერიდებოდა 50,000 ლივრი დაეხარჯა მარტო-ოდენ ლაბორატორიის მოწყობაში, ვიდრე ანალიზით აღმოაჩენდა (წყალი დაარღვია შემადგენელ ნაწილებად) წყალის შემადგენ ნაწილებს.—1783 წელს ახლა სინტეზის გზით ლავუაზემ, მენიეს თანამშრომლობით, მეყვადიდან და წყალბადიდან მიიღო თორმეტიოდენ მისხალი წყალი და მით გახდა, საფრანგეთის სასახელოდ, მეუფე ქიმიისა და არა მამონა!.. აი ამისთანა სახელოვან შვილს 1794 წელს საფრანგეთის რევოლიუციონერთა ტრიბუნალმა ჰილიატონით გააგდებინა თავი!..

**) ლაპარანის გამოანგარიშებით მთლად დედამიწის, ზურგი შეიცავს 510 მილიონ ოთხ-კუთხ კილომეტრს, აქედან წყალს (ზღვა-ოკეანოს და სხვ.) უჭირავს 375 მილიონი ოთხ-კუთხი კილომეტრი, მხოლოდ დანარჩენი (135) ხმელეთს რჩება.

ძველის ძველადვე ხალხმა ადვილად შეიგნო დიდებული ძალა და მნიშვნელობა წყლისა. უდიდესი და უძლიერესი სახელმწიფოები გახათლები—კულტურით და სიმიდრით, ვაჭრობა—აღებ-მიცემობით განაქმუდნი, უოგელთვის ზღვის ნაპირებზე ჰევაოდენ და აწ ჰევა-ვიან.—

მთელს ბუნებაში, სადაც კი წყალი უხვია, იქ სიტოცხლე სდულს, იქ ხალხიც ბედნიერია. მაგრამ მარტოოდენ, თავის თავად წყალს სრულებითაც არა აქვს ასეთი ძლიერება და უნარი. დასაბამი მიზეზი სიტოცხლის ეველ-გან და ეველაფერში მზე უნდა ვიგულისხმოთ. წყალი მზის სხივებით გულ გამობარი, მზის ენერჯით კაცხოველებული, ნამდვილად სასწაულთ მომქმედი ხდება! ამ შექნილ ძალით მთელს ბუნებაში ჰევის სიტოცხლეს, მზის ენერჯის და მისს შემოქმედობით ძალას და მადლს.—

წყალს რო თავისთავად ჰქონდეს უნარი ცხოველმყოფელობისა, მაშინ ხო მთელი ზოლიუსები ეინულად არ იქნებოდა გადაქცეული! ამ გვარათვე უთვლად ძლიერ მზეს, თუ წყალიც თან არ ახლავს, მარტო ივეითონ არ ძალუძს უსოტიოდ სიტოცხლის აღორისება. ამის მაკადიათა უდაბური და მწირი ხრიაკი ქვეენები. დავასსელოთ თუნდ გამოჩინილი უდაბნო აფრიკაში სახარა. აქ ქვეუანს მზის სხივები თონესაებ ძალზე ახურებენ, მაგრამ წყალი რო არა აქვს, უბრალო რამ ბაღახის ხასხიც არსად მოიბოება. სამაგიეროდ, იმავე ხრიაკ უდაბნო სახარაში, მიწის გულიდან სადაც კი წყალს ამოუხეთქია, იქ მთელი მიღამო (ოზისი) ნამდვილ წალკოტად არის გადაქცეული.

III.

სახმელი წყალი და მისი ფიზიოლოგიური დანიშნულება

სიტოცხლე მაშინ დაიწყო, როცა დეამაწზე წყალი გაჩნდა. სიტოცხლისთვის იმდენად

ვე საჭიროა წყალი, რამდენადც ჰერი, მიწა და მზის თბილი სხივები. სადაც წყალი არ არი, იქ არც სიტოცხლეს, იქ სიკვდილი მეფობს.

ეველამ კარგად ვიციოთ, რომ ჩვენი სხეული მთლად გაქმენთილია სისხლით—სადაც გინდა ნემსი ატავო, სისხლი გამოვს. ჰო და, საიდან და რითი კეთდება სისხლი? თვეოთ ეს ჩვენი სისხლი 70% წყალს შეიცავს—ესე იგი ას ნაწილ სისხლში სამოდნათი ნაწილი წყალი ურეკია. საზოგადოდ გამოანკარიშეულია, რომ ადამიანის და ეოველ ცხოველის და მცენარის სხეული ნახევარზე მეტი წონა წყალისგან შესდგება (60—80%)—

ადამიანი თუ ცხოველ წყალს ზირით სვამს და როცა წყალი სხეულში თავის ფიზიოლოგიურ დანიშნულებას ათავებს:—ქმის სისხლს, ღორწოს, ნერწვეს და უოველსვე სითხეს-ინოტეს; გარდა ამის ხარშავს საჭმელს, რეცხავს რაც გასარეცხია, ხსნის მარილებს საჭმლიდან სხეულში შეტანილს და სხვ. და სხვ. ბოლოს და ბოლოს ნარეცხი წყალი გარედ გამოდის: კანიდან თვლად, ცხვირ-ზირიდან ორთქლად და ფურთხათ, თვალ-ცხვირიდან ცრემლად და ტინგლად, წვინტლად; ხოლო ძლიერ მეტი ნაწილი კი გამოდის შარდით, რომელსაც გამოაქვს თან ჟანისთვის უვარკისი ელემენტები ორგანიული და არა ორგანიული *).

ამდენს დანაკლისს რა თქმა უნდა შესვლებაც ესაჭიროება (ამას წურვილი გვატობინებს) და თუ წყალი დროზე არ მივაშველეთ, სხეული მაშინ დაავადდება, სისხლი გამოკება, სიტოცხლე მოისზობა.—

ასეთსავე ამავეშია მცენარეც: ძირებით ნია-

* დლე-ლემეში შარდი 1500 ცცტ. გამოდის სხეულიდან. აქედან 1440,0 წყალია, ხოლო დანარჩენს სხვა მინერალური და ორგანიული სხეულები შეადგენენ (J. Vogel).

დაკიდან წყალს სწოვს საზრდოსთან ერთად (მცენარისა უოველივე სეკვები ნიადაგის წყალში არის გახსნილი) და მთელი ტანი ექვინთება, საზრდოთხს წყალის შემწეობით მომზადებულ ღორწითი და სხვ. . . . ხოლო ბოლოს რამდენსაც მცენარე მოიჭარბებს, ფოთლების ფშვებით, ქშენით წყალს ორთქლად ისტუმრებს, ჭურში ჭვინტავს.

დოქტორ ტანერის მაგალითიდანაც ვიცით, რომ უჭმელად კაცი თუნდ სამი კვირა სძლებს, მაგრამ უხმელად-კი დიდი ქებაა აღამისმა ერთს დღეზე მეტი გასძლოს. წყალის სიყვარტეცა დამოკიდებული ჩვენი სისხლისა და ზორცის სიყვარტე, სიკეთე და ჯანმრთელობა. ეკ რად გინდათ, ძროხას რო ცუდი წყალი ასვათ, რძესაც ცუდს იძლევა. მაშასადამე ჩვენი უმთავრესი სკაითხი და სადარდელო ის არის, რა ნაირი წყალი გამოგვანხოთ სასმელად, რომ ჩვენს ჯანსაც არკოს, კეთილად ზარდოს და სხვაფერადაც სხსმარებლად ცხოვრებაში სასიკეთოდ გამოგვადგეს.

ახა დავასხელთ უოველგვარი წყალი:

1. ხალახი წყალი.

ბუნებრივი, ხალახი წყალი (H₂O), რომელიც შეიღება მხოლოდ წყალბადისა და მჟავბადისაგან, ბუნებაშივე ძნელი საზოგნელია. ეს იმიტომ, რომ წყალში ბევრნაირი კაზი და თითქმის რო ყველა ნივთიერება აღვილად იხსნება. ქიმიურად წმინდა წყალს, ქიმიურის წესით, ყველა ლხარატორიებში აღვილადაც ამზადებენ—არაუოით ზღიან ქებაბში, მაგრამ ამისთანა წყალი სახმელად უგემურია *).

საზოკადოთ კარგი სასმელი წყალი უნდა იყოს:

*) წონით რო ავილოთ ერთს წილს წყალბადზე რვა წონა მჟავბადი მოდის (H₂O). ქიმიურად წმინდა ბუნებრივი წყალში სხვა არაფერი არ უნდა ერიოს.

ა) ანკარა, ბროლივით გამჭვირვალე.

ბ) ფერი არავითარი სრულეობით არ უნდა ჰქონდეს. (წყალს ბუნებრივად მოლურჯო ფერი დანცემს, მაგრამ ეს მხოლოდ ზღვაში ემჩნევა).

გ) გემოთი წყალი სასიამოვნო და მაკრილელი უნდა იყოს და სხვა არაფრის გემო არ უნდა ჰქონდეს.

დ) ჭია-ღუა და მათი კვერცხები არუნდა ერიოს სასმელ წყალს.

ე) თავისუფალი უნდა იყოს უოველ გვარ ჭირის ბაქტერია—ბაცილებისაგან და მუცლის ჭიის ნახსიხსაგან (მეტადრე ზრტყელი ჭიისა).

ვ) როცა წყალი გააცხელოთ (+0 — 50°/o) სუნი არაფრისა არ უნდა აგვიდეს. თუ სუნი აღმოაჩნდა, ეტ იმის ნიშანია, რომ წყალს მავნებელი ნივთიერება ურგევა. უფრო ხშირად-კი ეს სუნი გოგირდ-წყალბადის ბრალია (დაუე კვერცხის სუხს მოკაცანებთ).

ზ) მინის ჭურჭელში, მაგალითად, თეთრ კრავიგებაში ნადგამმა წყალმა ძირში არაფერი არ უნდა დლიქოს და თუ რო თეთრმა შუშამ მწვანეთაც მდიკიდა, ამ გვარი წყალი სასმელად უოვლად უვარგისია. მწვანე ნაძირად იმის მამასწავებელია, რომ წყალი რადაც ორგანიზმებს შეიცავს; რომელთა მორისაც ჭირის ბაცილებიც შეიძლება ერივნენ.

2. თოვლისა და წვიმის წყალი.

დღამიწას რო თავი დავანებოთ და ციდან სამოსულ მეტეოროლო წყალზე ვიბასოთ, არც აქ შევეიერებით ხეირს. წვიმის და თოვლის წყალი სიწმინდით ძლიერ უახლოვდება ქიმიურად დაწმინდილ წყალს, რადგან ზღვა შეკვიძლი წარმოვიდგინოთ, როგორც წყალით საესე უშუელელები ქებაი, მსე ცეცხლია და ცის კამარ-კუმბათი ცივი ზარფუში. აი ასე, ბუნების უდიდეს ლხარატორიაში. მარად ჟამს იხლება წმინდა წყალი. მაგრამ ცით მოვლენილ წყალის სიწმინდეც უტად საეჭვოა და

ან რატომ: ჯერ ერთი რომ ბუნებითვე აზოტი ურევია (ამშიაკის და თაზაფის სახით) შეორენ, როცა წვიმა ან თოვლი მოდის, რაც რამ ჭიერში მტვერი, ბაცილა-ბაქტერიას და ვაი ვაგლახი დაცურაობს, თან ჩამოაქვს—ჭიერი ირეცხება, ამგვარად ჭიერი თუმცა ჩვეინდა სასარგებლოდ სუფთავდება, მაგრამ წყალი კი სასმელად ავია...

წვიმის წყლის ხმარება გაცივებაში რასაკვირველია შეიძლება, მხოლოდ იმ პირობით-კი რომ ჯერ დანადრეთ წვიმა ერთი პირობა ჩამორეცხოს, ჩამოწმინდოს ჭიერი, ხოლო ქალაქ ადგილას აგრეთვე სახურავები (რკინის ბანები). როდესაც ეოველი უწმინდურებისაგან და მანვე ორგანიზმებისაგან ჭიერი განთავისუფლდება, მერე კი უშიშრად შეიძლება წვიმის წყალს ჭურჭელი შეუდგათ.

წვიმის წყალს ჩვენი ქალები ხშირად ხმარობენ თავის სახანად—რბილი წყალია და თმასაც საუცხოოთ არბილებს; სარეცხისათვისაც კარგია—საზონი ადვილად ქაფდება. სუფთად აღებული წვიმის წყალი საჭმლის მოსახრმასაც გამოადგება და უფა-ჩისაც ფერიახს და გემოიანს ამზადებს. 100% მღურარეში ეოველივე მანვე და ჭირის ბაცილა—ბაქტერია ისპობა—წყალი უშიშარი ხდება. მაშასადამე ძლიერ ნადუდი და ცაციებული წვიმის წყალი დიდს გაცივებაში სასმელადაც ივარგებს, თუმცა გემოთი კი არაფერი მოსაწონია.

თოვლის წყალი უფრო წმინდაა ხოლმე ვიდრე წვიმისა, რადგან ზამთარში ჭიერი შედარებით უფრო სუფთაა, მეტადრე მთაში და მინდორ-ტყეში, სადაც უმწიკველო ჭიერია და აღმზინის ფეხიც ნაკლებ ხვდება. აჭურთ თოვლიც კარგია და მისი წყალიც, მხოლოდ კი უკეთა პირი თოვლისა (მტვრიახია) ჯერ უნდა გადაწმინდოთ და მერე ისე იხმაროთ. საზო-

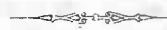
გადოთ თოვლის წყალიც იქ იხმარება, სადაც წვიმის წყალი. მაგრამ არც თოვლის წყალია გემოთი ქებული. მეტადრე ქალაქ ადგილას თოვლის წყალს ახლოვ არ უნდა მიეკაროთ. და თუ მართალს მათქმევინებთ ქალაქ ადგილას წვიმისაც და თოვლის წყალიც ორივე შეტად საშიშია ჭირის ბაქტერიების მხრივ. ამიტომაც უკეთესს იზამთ სრულებითაც მოერიდოთ.

ეინული და მისგან ცაციებული წყალი ზაფხულში ბევრნაირად იხმარება, მეტადრე ქალაქ ადგილებში. მაგრამ სკითხი ისაა—სად იყო ეინული მოჭრილი? თუ რო ეინული მოჭრილია იმ ტბაზე ანუ მდინარეზე, სადაც ქალაქის და სოფლის უწმინდურება ჩადის და ეინულზე ხალხი და საქონელი დაიარება, ამ გვარი ეინული საჭმელ-სასმელისთვის არამც და არამც არ უნდა იხმაროთ. ზამთარში წაბილ-წული წყალი რომ იყინება, ეველს უწმინდურებაც და თვით ბაცილა-მიკრობიც განა რომიგ რჩება.—

ბევრს ჩვეულებად აქვს წყალში ან ღვინოში გასაციებულად ეინულს ჩააკვებს ხოლმე და სვამს. რადა თქმა უნდა ჭირს გადაევიდება და საიქიოს გზას გაუდგება. ხოლო წმინდა მდინარეზე ან სადმე მთაში ტბაზე მოტყეხილი, მოჭრილი ეინული ჭირის ბაცილების მხრივ ნაკლებათაა საშიში, მაგრამ იმის მაგალითიც ბევრი ვიცით, რომ ეინულის ჭმის შემდეგ კუჭი გასციებია და მუცლის ფარის ანთებით ამ წუთისსოფელს გამოასლმუბია. გახურებულ გულ-მუცლის უეტრად ცაცივება ასე ძლიერ მანებედა. ეს უბედურება უფრო ხშირად ბავშვებს დაატყებათ ხოლმე თავსე.

ილ. ალხაზიშვილი.

(შემდეგი იქნება)

თავადი ალექსანდრე გარსევანის ძე ჭავჭავაძე და მისი პოეზია *)

(დასასრული)

ა) სიყვარული და სევდა.

დაუსრულებელს შატბერობაში მეოფის პოეტს მდგომარედ გადაექცა და ღსინი-გლოვად. ის მოელის სიყვარულისგან განკურნებას, მაგრამ სიყვარულმა არსებამ განკურნების ნაცვლად გულში დასა დაუღიარა... პოეტის აზრით ყველაფერი სოფლად სიყვარულს აძლევს ხარკს. სიყვარული ხშირად ვნების მიზეზია, მაგრამ ღხენასაც ანიჭებს ადამიანსა...

„სიყვარული! ძალსა შენსა
ვინ არს რომე არ მონებდეს?
ვინ არს რომე გულსა ტახტად,
ოხვრას ხარკად არა გცემდეს?
შენგან მეფე მონას ეყმოს,
შენგან ბრძენი ხელად რებდეს,
და ბულბულსა რად ეზრახვის,
რომ შენ გამო ვარდს შეჭყეფდეს?!“

პოეტის აზრით, სიყვარული ისეთი რამაა, ურთმლისოდ კაცი კმისკავსება უსულო გვამს და მისთვის სხვა ნიჭთა ქონება სელსაერული აღარაა. „მგრძნობელობა“ სჯობს უთფელთა თვისებათა: შეკნებასაც და გონებასაც ის ასულდგმულებს. თუ მისი გული გამთბარია სიყვარულით, ბუნებაც უცინის მას; ბუნება მოდუშუღია, თუ მისი გული სეგდით აღვსილია სატრფოს გამო. როცა პოეტი სატრფოს უყვარდა:

„ნიანეცა მისით მომართ ჰბერდენ ნეტარებასა, ცისა მანათობელი სხვა სიამით სცემდა შარავანდეღსა (სხივს), დროდ მისი“

ეღვა უცვლელბელი, მად ვარდთა და ზამბახთა შენოსველს“. როცა პოეტი შორსაა სიყვარული არსებიდან, ის ამბობს თავის თავზე:

სოფელი მხანს სამარედ,
სადგურად მკვდრების,
ვრბი და მსდევენ დასები
სევდის და მწუხარების,
მასვე საგანს ვეძიებ,
გარნა ვერსადა მხედების;
სულთქმა ჰქუხს, სწვიმენ ცრემლნი,
ლდე შემეკნების ბნელად“...

პოეტს ვერ ანუტეშებს ვერც ჩვენი ცხოვრების დასასრული... ეს ჭაზრი ცხადად სჩანს მისი ლექსიდან: „ყმაწვილი ქალის საფლავზე წარწერილობა“... გარდაცვლილი ქალი შეგინიერი იყო, მაგრამ რა? უთვალევე ამ სოფლისა დაუდგრომეღია. ეს ქალი დღით სსამურად გაიშავა, ვარდივით მოსწონელად, მკვრამ სადამოს კი მიწად დაეცა... დასტენა... სიკვდილი სისხლით მწყურვაღე და შეუბრადია; რაც უნდა ეკვდროს ადამიანი, არ დაინდობს. ის

„ყურდან შობილი დღორინავს,
ხელად უძს ბასრი ხმალია;
მოტირალთ ცრემლმა ვერ აღმოს,
მან ჰყო, რაც მისი ვლია!“

უიმედობით გულ კატეილი პოეტი მიმარს თავს თავის დამაიწეებელს ქეიფს და ქეიფის საუკეთესო წყაროს—ღვინოს... ამ მხრით შესანიშნავია მისი ლექსი: ლოთებო! ნეტავი ჩვენა! ღვინო და ქეიფი, პოეტის აზრით, გაფანტავს ადამიანის სეკვებს... სიღი-

*) იხ. „განთალება“ № VI. 1912 წ.

ვის სიმწვავე ღვინის შეონებით ეგრე რიკად საგრძნობელი აღარაა... სხვა გვარად ბერნიანის სარგებლობას აძლევს, ზოეტის აზრით, აღნიშნის ღვინო, და ამიტომ ზოეტი გვირჩევს

„ღავეხნათ ცოდნის ძებნასა:

ღვინო სჯობს ყოველს მცნებასა“

ამ ლექსშიც იგივე რადიკალური ზესნიშობისა გატარებული, რომელიც თავდავიწყებას უმოდერებს აღნიშნის...

ზოეტი ღვიძლი შეიღი იყო თავის დროისა და დროს მოთხრობილებას ხარკს აძლევდა... სვენი რამდენადმე ვიცით, თუ როგორს მდგომარეობაში იყო ქართველი ხალხის მოწინავე წოდება მეცხრამეტე სუკუნის პირველს ათეულს წლებში, როდესაც, ზოეტისვე, სიტყვით,

„უდაბურება, მრუმარება, არაბობა თვალთა და გულსა კაცისასა სველით აუყებდნენ“.

მრავალ წამებული ერი, უცხო, მოულოდნელ გარემოებათა შორის მცხოვრები, ვიდრე გამოარკვეოდეს, შეიგნებდეს თავის მდგომარეობის მთავარს მიზეზს, და ხსნის ცხას გამოძინილეს სასოწარკვეთილებას ეძლევა. სიცოცხლის განკარგობის ძლიერი წყურვილი ამასთანავე მოსვენებას ან აძლევს... ამ მდგომარეობაში შეიძლება ერთი უფრო სხობად სველის გასაქარებლად და სიცოცხლის ძარღვის შესარჩენად ღვინისა და კართობის მიმართავს... ესლევს თავდავიწყებას...

„ღვინო, სიმღერა და სიყვარული“

აი მისი ცხოვრების მცნება იმ უამად... ისიც ვიცით, რომ ზოეტი, ხალხის შესაძლებლად, ცხოვრების სინამდვილის გამოხატველია... ალ. ჭავჭავაძემაც ხსენებული ლექსით გვაჩვენებს ის, თუ რით იყო მისი თანამედროვე ქართველობა გართული... ხანდახან თვითონ ზოეტიც, ვით მიწის ცოდვილი შეიღი, ხარკს აძლევდა თავის დროის მოთხრობილებას, მაგრამ უფრო მაღალ ხარისხის მოტივების

საკონკრეტო. ამით იგი ერთგვარს ზოეტის ტესტის გამოხატვას იმ მდგომარეობის წინააღმდეგ, რომელშიც საქართველო იმის დროს იმყოფებოდა... არ უნდა დავივიწყოთ ისიც, რომ საშუალო საუკუნეებში გვირუდ ცხოვრებასთან აუცილებლად შეერთებული იყო ღვინო; სიმღერა და მხიარულება... და ჩვენი ძველი ზოეტებიც და მათ შორის ალექს. ჭავჭავაძე რომ სიმხედრო გვირგები იყვნენ...

ზოეტს ვერ უსაყვედრებთ ღვინობის ზოგადი პატივით. იმ დროს (და ღვინოს რამდენადმე) კატობობა და ქართველი ერთი ღვინოს—სასარგებლო სასმელად სთვლიდა, და ძლიერ ცოტამ იცოდა, და ღვინოს ცოტამ იცინო თუ ვითარცა მანებელი შხამი—ღვინო, თუ როგორ უთხრის ის ძირს ნელა-ნელა, თანდათანობით, საუკუნეთა განმავლობაში ერის და კერძო ზირთა კეთილდღეობას. შესაძლოა, არც შვინსა იცოდა ეს ჭეშმარიტება და ამის გამო მის ამ ლექსს განხრის ღვინობის ზოგადი განხრის სასიათი არ აქვს...

ბ) სამოქალაქო მოტივები

სამოქალაქო მოტივები ზოეტს მრავალს ლექსებში აქვს გამოთქმული. მათში გატარებულია მისი სოფლმხედველობა.

ა) „ვამ დრონი, დრონი ნაქებნი მტკბარად“. ეს დრონი წარმოვლენ, გაქრენ სიზმარებერ ჩქარად... ბნელს ყოფაში ჩაყარდნილი, ბედისგან დაჭრილი ზოეტი „იმდროვნებას უწოდებს ფარად“, მაგრამ იმდროც გარბის მისგან, როგორც ზურთობისგან... შესანიშნავია ისიც, რომ ზოეტი „არ სდევს უამთა ცვლას და იგივეა მარად და მარად“... ესე იგი მისი მისწრაფება, მისი ზოგადი და ერაფიული სხე ერთი და იგივეა... ათითქოს ზოეტი გრძნობს, რომ ქართველი ერი, სხვა და სხვა გარემოების მიუხედავად, იგივე იქნება მარად და მარად...

ბ) „ელების კარი გაზაფხულისა“... გაზაფხულო სისხრუდის მაყუწებელია ტანჯულ-დაცაგრულისათვის...

„ელების კარი გაზაფხულისა...
მოგივალსთ ჟამი სიხარულისა
თვისთნა მქონე შეგება სრულისა“...

პოეტი უმუნით და სეკდით პერობილებს ანუგეშებს შემდეგი სიტყვებით:

„ნუ ჰგონებთ თავთა ბედ-განკიდებით... (ბედ-დაკარგულად)

ნიაჲმან ყვაილთ სუნთ მოზადებით [სა] გახართ მოსვლა ფერად მკულისა (გაზაფხული) უწყოდეთ ესე ცნობა მყარითა (მტკიცითა), რომ დრო მოგივალსთ კეთილ-დარითა... იხილათ ვარდთა სახე მტკბარითა...

ამ ლექსში გამოთქმულია პოეტის იმედოვნება, რომელიც მოკლე დროთა ესტუმრებდა და სოდამე მას... მას აქვს იმედი გაზაფხულისა, ანაჲდ იმ გაზაფხულისა, რომელსაც პოეტთან ერთად მოელი ერთი მოელის.

გ) „უწყალო სენმან“—ლექსი ზედ გა-მოჭრილია პოეტის თანამედროვე ქართველებზე, რომელნიც გლვამ მოიცვა შეტრამეტე საუკუნის პირველ წლებიდან... ვაღაზარკოთ თვითონ პოეტი:

„უწყალო სენმა, ყოვლთა მაწყენმან,
გვიკოლა გულნი,
გვეო ჰირთა მიმენად, მგლოვარენად
ყოვლნი სულდგმულნი...
სუსტ გვექნა ვათაგან, მთიებთაგან
დაშორებულნი...“

ჩვეულნი ღზინსა მიგვეცა ჰირსა
უბედობამან,
მოგვაკლო შეგება, გვემატა ვებება
შაე-სევობამან,
მოგვიცვა აღმან, შეუბრალმან,
გვალმო გრძნობამან,
გვიტევა ყოველმა განსაცხრომმა
კეთილ-დღობამან,
გვეკეთა (მოგვესპო) სასო (იმედი)-დაუფასო,
ვმთომილვართ კრულნი...

ძილის ჟამს ვსწავთ მხოლოდ ტებილს სიზმრებს და ვიმეოფებით მხიარულებაში, მაგრამ რა გავიღვიძებთ, კვლავ „წყალნი გვიანლოვდებინა“.

დ) „პოი ვით გვემტყუნვა“... პოეტი აქაც, როგორც წინა ლექსში, ხაზის სახელით ღაზარკობს და გამოხატავს... პოეტის აზრით „სოფლის ბრუნვამ გვიღალატა... ამის გამო

გვმუნავთ ბედ-მწირნი,
გვევვიან ჰირნი
ფოთოლთ უზშირნი!
და ვიდნენ მიმენნი,
შარავანდთ მიმენნი
აწ იგი მხენი...
ფარვიან ღრუბელს
ავდრის საგუბელს,
წყვიდალსა და ბნელს!

ქ) ისმინეთ მსმენო, ჰირთა მიმენო. ეს ლექსი იმითა საუარადგებო, რომ მასში შენივრად გამოხატულია იმ გარეშე ძალთა ოინები და სრიკები, რომელი მეოხებით საჭართველოს სშირად ტანჯვა-წყალება ევლინებოდა. ამ ძალებს პოეტი „ქაჯებს“ ეძახის. ეს სახელწოდება მანყენებელთა ყოვლისა სიბნელისა, სიბოროტისა და მტარვალობისა... ქაჯებს ნიკ. ბართაშვილი „შავს ყორანს“ და „ბორტო სულს“ უწოდებს... „წყვეულ არს ის დრო, როს სამკვიდრო დავკარგეთ“— ამბობს პოეტი... ქაჯთა ხრიკების მეოხებით დაიხარა სამშობლო... ბორტო ძალები იმ თავითვე სდგინდნენ ქართველს ხაღის. ისინი სოესდნენ შურსა და მტრობას, რომელი მეოხებით მოღალატეთა და მამუზდართა რინგვი აუარებელი იყო: ერთი წითელი ფოლასქის და ორი გრომისთვის ღვიძლს მოძმეებს არ დაინდობდნენ. ამის გამო ქართველებმა დაჰკარგეს „სამკვიდრო“,—ესე იგი მთიი სამკვიდრო განსაცდელში ჩავარდა, დასწულდა, დაეტა...

გ) „კავკასია“ — ამ ლექსში ჰოტი აღგვიწერს კავკასიის ბუნების მრავალფეროვანს სიმშვენიერეს. ლექსის დასასრულს იგი ამბობს, რომ კავკასიის მთა იყო

„დასაბამით სოფლისა
ცნობილი შეუვალად;
უარნა რომელს ბოლოსლა
როსთ მხედარად აღზრდილი.
მიებჯინა უღრეკლად
მამაცი ციციშვილი...
გაიხსნა გზა და ეშვათ
იფრეთლ სასოება,
რომე მუნით შევიდეს
მათ შორის განათლება“.

სეგდის მიერ წამებული ჰოტს, რომელსაც სამკვიდრო ლეკარგა ქავთა შეიხებით და რომლის მთიებნი მიიმაღნენ ბნელს და წყვდიადს დრუბლებში, ხანდახან იმედოვნება ევლინებოდა და მას მოკლე დროით ნუგეშის სხივს ჭიფურდა... ერთი ამ სხივთაგანი — უთითებდა ჰოტს განათლებაზე, რომლის შეთვისება ქართველთაგან და საქართველოში გავრცელება საადვილო შეიქმნა მეცნიერებულ სუგუნეში, იმ დროს, როდესაც შესწავლა იმის ხმა, და ქართველი ჯარ თრთოდა მტერთა მოლოდინში. სმაღი შეიცვალა კალმად, ფართო წიგნად, სისსლი — შედნად, — სამხედრო ბანაკი — სკოლადა... უოვლად-მისნელი განათლება მისის სხვადასხვაობით იწვევდა თავისკენ ნიჭიერს ქართველობას, რომლის აუცილებელი საჭიროება მას უკვე კარგად ჰქონს შეტყუებული... განათლება მია — ქართველთა ხსნა, მისშია — მათის ბედნიერების წყარო; ისა მისი გზის მაჩვენებელი ვარსკვლავი... ეს უშეშარიტება გულდასატრულს მგოსნის კარგად ჭქონის შეტყუებული... მისი ასეთი სოფლ-მხედველობა საერთოა ქართველი მგოსნებისთვის... მათში გამოთქმულია მთელის ერის სოფლ-მხედველობა, მისი მოლოდინი, მისი სულის კვეთება... ნიკ. ბარათაშვილს იმავე სანებში ის

გარემოება აჩუგებებდა, რომ ქართველი ახალთაბა ელტვის სწავლა-განათლებას... სხვა და სხვა მხარეში მიდის და იქიდა

„ზიდვენ თესლთა ძვირფასთ მშობელს ქვეყანად; მზურვალე ცის ქვეშ მოსამკალთა ერთითასად“

ბარათაშვილს ახარებდა ის გარემოება, რომ ქართველ ახალთაბას სხვა და სხვა ადგილებადამ მოქონდათ სიმშობლოში

„განათლება და ხმა საამო“...

ზ) „ვთი სოფელსა ამას და მისთა მდგმურთა“ — ამ ლექსში გამოთქმულია სამოქალაქო გრძობა საერთო საკაცობრიო ნიადაგზე. ამ სოფლის მდგმურნი, ჰოტის სიტყვით აღსავსენი არიან ბორტებით და სიცრუებით. კეთილმოყვარობა ითრგუნებს. გამოყვებულია მდაბალთა ჩავგრა, მტაცებლობა და ხევეკა (სიმდიდრის შეგროვება)... სამი ბიჭიერების: მდაბალთ ჩავგრის, მტაცებლობის და ხევეკის შეიხებით სამეფოები ერთმანეთს ეომებიან... ძალადობა ბატონობს სოფლად: ის დადის ნანგრევებზე და სიმართლის ყვავილს ფეხით ჭქვავს... ამ ბიჭიერებათაგან არავინა თავისუფალი: არც ღიდი, არც შატრა... ამთვე შეიხებით გამოყვებულია ქვეყნად შური, მტრობა, კვლა და სოცვა ერთმანეთის და ცარცვა-გლეჯა... ჰოტი თავისის, ლექსის, რომლის დაწერასაც აუთუნებენ 1807 წელს, შემდეგი ფრიალ — საუკრადლებო სიტყვებით აბოლოვებს:

„რომელნიც ამწარებთ ღარიბთ ცხოვრებას და სთხოვთ ურცხვად, უსამართლოდ მონებას, მოვლოდნეთ მათთან თანასწორობას!

არ მარადის იშვით (არა ყოველთვის გაიხაროთ) მდაბალთ ჩავგრით, მტაცებლობით და ხევეკით“

ამ სიტყვებშია სინის, რომ შინება ძმობისა და ერთობისა, სიყვარულისა და თანასწორობისა, რომლის განსახორციელებლად საფრანგეთში მოხდა შესანიშნავი არეულობა (რევოლუცია) 1889 წელს, კათალიკონებულნი ჭქონდათ ჰოტის თანამედროვე მოწი-

ნაგე ქართველებს... ალ. ჭავჭავაძემ იცოდა ფრანგული ენა და ამ ენიდან ქართულად რამდენიმე ზიეს და ლექსი სთარგმნა... უჭკვს გარეშა, - რომ ის განცნობილი იქნებოდა საფრანგეთის დიდებულ მეცნიერ—ენციკლოპედისტებთან, რომელთა მოდგაწეობამ გააძლიერა გონების ბატონობა და დიდათ სული შეუწყო განმთავისუფლებელს მოძრაობას... ისიც კარგია, რომ ზოეტი—თავადი მონობას უსამართლოობად და სირცხვილიად სთვლის და წინასწარმეტყველურის შორის მშვერტელობით ეუბნება მხატვრელებს, რომ ისინი მოელოდნენ ჩატრელებთან თანასწორობას... მაშინ ბოლო მოეღება ჩატრას, მტაცებლობას და ხეშკას... განმთავისუფლებელი მოძრაობის იდეა, როგორც გვიჩვენებს ისტორია, უმთავრესად ჩნდება მხატვრულთა განათლებულ შვილთა შეგნებაში და ამთავან ასხინლ-განმარტებელი მთელის ხალხის გაუთენილებად ხდება...

ბ) „გოგონის ტბა“—ეს ლექსი მეტად მშვენიერია თვის შინაარსის და ფორმის მხრით... მასში გამოთქმულია აფრთხილებური (პესსიმისტი) გრძობა სოფლის დაუღვრებეს შესახებ: ზოეტს მეტად ახალგაზრდას „ნაქცეუნი ამ ტბის კიდეთ ძაძით მიმსვლენი, სად ჭყავებულან დიდებულად ქალაქნი ვრცელნი და სად დღეს ვხედავთ ოდენ ბუთა და ხატამაღთა. უდაბურება, მჩუმარება, არაობა თავაღთა და გულსა კაცისას სევდით ავსებენ... ამის მნახველს ზოეტს ასეთი მწარე ფიქრები ებადება: „აჲ ზალატო და დიდებულთა ნგრეული ნაშით, აჲ ქალაქთა ჩინებულთა ხედიერი უდილო, აჲ ჩვენისა მომავლისაც ნამდვილი ხატი“. ძველად აქც ცხოვრება სდუდა და გამოსდუდა, ვრცელს ვაკეზე დღეს ბნელად ქვერილზე ჭქონით ოდესმე „ტაიჭთა სრბოდა, ჩოგნის ტაცება, შუთა ტრიალი, ჯორითთა ტუორცა და ისართ სრლდა“... „ერთხელ ესტა ქვანი შავნი, დღეს დახვსულნი, ურ-

თიერთან ვაგშირობით ამაღლებულან, მკუთხნელნი მათნი, ბენიერნი და კმაყოფილნი, ოდესმე მათში განცნობილან და განმშვენიებულან“... ზოეტი ამბობს, რომ ერთ დროს ძალი მაღალს ტანტზე შჯდარა, აქც უოფილას შურის და მტრობის მოედანი; აქც ოდესმე სიყვარული შეუთბა... გოგონის ტბის ნაპირს ძველად შვენიერ ქალებს უსეირნიათ, და მათი სახე კადაუდა სარკეს წელისას... მათ სიმშვენიერე „მოვარესაც გა შეშურება და იმის ნიშნად რამდენჯოც ის მოდურბლვიდა... „მაგრამ რა?! დროს მსყრელის ცელით ციურთა შგობი მშვენიებლობა სხვაგერ მისთვლიდა.

ამ ლექსში იხატება ელეგიის სახით ზოეტის მწარე შეხედულება ცხოვრებაზე... აქ საზოგადო აზრის ზოეტისა ცხოვრების დაუღვრებლობის შესახებ... გოგონის ტბის ნაპირს, ოდეს იხილა ზოეტმა ერთ დროს სომეხთა განთქმული სამეფოს სატახტო ქალაქის ნანგრევები, ზისი გული ნაღვლით ადვისო. ზოეტი თავის დაღვრემილებას წარსულიდან აწმურაზედაც გადაიტანს... აქც იყო ისეთი რამ, რად მის გულში ამოხიერებდა სევდიანი გრძობის ნადაგს... ახრებული, გაფრანგებული ადგილის შესედავამ მის გულში სევდა ერთი ათად გააძლიერა და მით გავლენითილი გრძობა გადმოსქდა მშვენიერს ლექსში, რომელიც თავისის შინაარსის და ფორმის მხრით მის ერთ სუკეთესო და სამკალათო ლექსთაგანია... ეს მწვავე გრძობა ზოეტს მით უმეტეს გაუძლიერებოდა, რომ ისიც „სამკვიდრო დაკარგული იყო“...

დასასრულ, არ შეგვიძლია არ მოვიყვანოთ ზოგიერთი ადგილები ჩვენის კრიტიკოსის ბ. პ. აბაშიძის კარგად შეუშავებული წერილიდან ალ. ჭავჭავაძის შესახებ: „ალ. ჭავჭავაძე დიდად ნიჭიერი მწერალი და ნიჭიერის არა ჩვეულებრფვის ბუნების შექმნია. ის რომ უბრალო მოამკლავი უთფილიოე, მისი სიცო-

ცხლე ცალიერ ჩინებოი ძენსში გაივლიდა და იმ მომენტებზე ლექსებს ვეღარ დაგვიტოვებდა. ალ. ჭავჭავაძე რომ უფერულობას და უნიჭობას ვერ ასცილებოდა, მისი ლექსები ისეთი დრმა გრძნობიერი როდი იქნებოდა. იმ ცვლილებას, რომელიც საქართველოს ისტორიაში მოხდა, არ შეეძლო თავისებური დადი არ დაემჩნია ამ გრძნობიერ არსებისათვის, მთელს მის ნაწარმოებს დაღვრემილობისა და სევდის კვალი აწნევია, მჭყუნვარების კოლორიტით (ელფერიტ) შემოსილია... რამდენადაც შეეძლო თავის დროს, ალ. ჭავჭავაძემ გამოხატა საეროვნო სევდა, თუმცა იმდენად დრმა და საფუძვლიანად კი არა, როგორც ეს სხვა მწერლებმა მოიპოვეს... ალ. ჭავჭავაძის მხრით ესეც სავარაირია... თვისი ქნართ ის ქართველის მიძინებულ გრძნობას ადვილებდა და, რამდენადაც დრო და

გარემოება ხელს უწყობდა, საერო სევდას თვის ქნარის სიმებს ამდებებდა... ის იყო ერთად ერთი მგოსანი მეტსწამეტე საუკუნის პირველს მეთხუელში, რომელმაც ქართული პოეზიის ცენტრი გაუქრობდად შეინახა მამავალ დროის და თანამთავის,— ის ერთადერთი მგოსანი იყო, რომელმაც ქართველს საზოგადოებაში სიმშენიერის მიმართ მსახურების იდეა დაიცვა... და ქართული ლექსი ქართველს ერს შეარჩინა... მისი სასიმღერო ლექსები ქართველი ერის გრძნობებს საზოგადოება და მისი დრმა-აზროვნა ლექსები კი მის განებას აზროვნობის და დაკვირვების ნიჭს უფითარებდა... ამის გამო მას თამამად შეგვიძლია მეტსწამეტე საუკუნის ქართული მწერლობის მამათ-მთავარი ვუწოდოთ.

ი. ფერაძე.

მოკლე საუბარი

ანატოლიდნ, ფიზიოლოგიდნ და ჰიგიენიდნ

VIII.

უკანასკნელ საუბარში ვსთქვი, რომ დიდ ტუნის ქერქში მოთავსებული ცენტრებიდან 12 წევრი ნერვი გამოდის და მთელი სხეულის ყოველ ნაწილს ურიგდება მეთქი. ერთი ასეთი ნერვი, რომელსაც მხედველობის ნერვი ეწოდება დიდი ტუნის ძირში, მის კვარცლბეკთან იწეება, წინ შუბლისაკენ მოდის, გზა-ჯვარედინს აკეთებს და ორ დიდ ტოტად თვალეში შემოდის ერთი მარჯვნივ და მეორეთი მარცხნივ. მხედველობის იარაღად, მის ორგანოთ ითვლება თვალი. მას ახლა განხიოთ თუ რანაირი შენობა აქვს თვალსა და რანაირათ წარმოსდგება ხედვის გრძნობა?

თვალი მოთავსებულია თავის ძვლის ჩრდმავებულ ადგილებში, რომელსაც თვალის ბუდე მქვია. მას ზევიდგან და ქვევიდგან ჭეზარაფს ქუთუთობები, რომლის ნაპირებზე წამწამებია. ქუთუთობის შიგნითა პირი დაფარულია ლორწოიანი გარსით. თვალის გარეთა ყურისკენ მდებარე კილოში, შიგნიდგან მოთავსებულია ცრემლის სადენი ჭირკვლები. აქედგან ამოსული ცრემლი ასველებს თვალს და გროვდება ძირა ქუთუთოს ცხვირთან მდებარე ყურებში, ან თვალის კილოში, სადაც ამისთვის განკებ გაფართოებული წარკია. ამ წარკიდნ იგი წვრილი მიდის საშუალებით ცოტ-ცოტაობით ცხვირში ჩადის, ცხვირის

ლორწოიან კარსს გახმობისაკან იხსნის და ენოსვის სკექეს ხელს უწეობს.

თათონ თვალი, თვალის კაკალი, შეხედულებით ვაშლისებური მოფენილობისა. იგი რამოდენიმე გამსჭვირვალე სითხეებისა და კარსებისაკან შესდგება. ეს უკანასკნელნი ერთი მეორეზე კმტკიცად მჰიდროთაა გარდაიხმული. გარკანი გარსი ამათში, როგორც უფრო მაგარი და მტკიცე, იფარავს თვალს გაფუჭებისაკან და დაზიანებისაკან. ამ გარსის წინა ნაწილი გამსჭვირვალეა, რქის ხიფთიერებისაკან შესდგება, სინათლის კარგი მატარებელია და რქის გარსი ეწოდება. ზოგჯერ ავადმყოფობის დროს, იგი ასეთ თვისებას ჰქარავს: ან სულ გაუმჭვირვალე და ან ცოტადი გამჭვირვალე ხდება. მაშინ ამბობენ თვალს ბისტი ეგერისო. თვალს რომ ფრთხილად ეს გარედგან გადაკრული მტკიცე გარსი გადავართვით, ვნახავთ, რომ იმის ქვეშ მოთავსებულია, სათუთი და ქორთუა გარსი, რომელიც საგსკა სისხლის სადენი მიღებით და ადვილად იხევა. ამას **ჭურჭლის** გარსი ეწოდება. ამ გარსის წინა ნაწილში, რქის გარსის უკან არის მრგვალი ნახერტი, რომელსაც **ბაიას** ეძახიან. ჭურჭლის გარსის იმ ნაწილს, რომელიც ბაიას გარს ეგერის თვალის **გუგას** ან ირისს უწოდებენ. ამ ირისის ფერი სხვა და სხვა ნიარია და ამისდა მიხედვით არჩევენ თვალის ფერს: შავს, ჭრელს, ნაცრისფერს და სხვას. თვალის ტუტა, (ირისი), ხან მოიწვეს და ხან გაფართოვდება, რის გამოც ბაიას ხან ფართოა და ხან ვიწროა და თვალშიაღ ხან მეტი და ხან ნაკლები სინათლე შედის.

თვალს რომ ჭურჭლის გარსი გადავადროთ, ვნახავთ, რომ მის ქვეშაც კიდევ გარსია მოთავსებული. იგიც ქორთუა და სათუთია. მას ბადე ან ცხრილი ეწოდება. სხვანაირად ამას შიგმენტის გარსი ჰქვიან. ამ გარსზე გამოიხატება ხოლმე ეოველივე იმ სჯინის სახე,

რომელსაც ჩვენ ვუწოდებთ. ეს კი უნდა ვთქვათ, რომ სჯინის გარკვეულ და ნათელ გამოხატულებას მთელ ცხრილზე კი არ ვღებულობთ, არამედ ერთ მის წერტილზე, რომელსაც ევითელი ტალი ეწოდება.

ამნაირად თვალს სამი გარსი შეადგენს, რომლისაკან ერთი ინახავს მას გარეშე სპირობებისაკან, მეორე უზიდავს სისხლს და ასაზრდოებს მას, და მესამე ღებულობს დანახული სჯინების ეოველსავე გამოხატულობას. უკანასკნელი გარსი თვალის უკან სერვის ეონაში გადადის, რასაც მხედველობის ჩერვი ჰქვიან და რაც თვალს ტვინთან აერთებს.

მაგრამ დაგბრუნდეთ ისევ უკან. ჩვენ ვთქვით, რომ თვალის რქის გარსის უკან ბაიას არის მოთავსებული. თვალი რომ კავსჭრათ, ვნახავთ, რომ ბაიას უკან მოთავსებულია მრგვალი—ცოტა გვერდებ გამოხრილი, გამსჭვირვალე ბროლის მსგავსი სხეული, რომელსაც ბროლი ან ღინზა ეწოდება. ამის უკან თვალის მთელი სიღრუვე გამოვსებულია გამსჭვირვალე; წებოიანი ნივთიერებით, რომელსაც მიინის (შუშის) მსგავსს სხეულს უწოდებენ. ბროლის მსგავსი სხეულის წინ, მისსა და რქის გარსს შუა გამსჭვირვალე წელისებური სითხეა მოთავსებული... კარედგან თვალს, თვალის ბუდეს შიგნით ეოველი მხრიდან საღრასკათ ექვი კუნთი აქვს გადაკრული და ამ კუნთების საშუალებით იგი მოძრობს და აქეთ იქეთ იხედავს. ასეთია მოკლე და დამანის თვალის შენობა და მოფენილობა. ახლა ვნახთ ისიც, თუ რა ნაირად მოქმედობს სინათლე, ან სჯინების გამოხატულება ჩვენს თვალზე, რანაირად ვხედავთ. ამის ადვილად გასკებათ მოდი დავსატოთ თვალი და მის წინ მოვავსოთ რაიმე სკანი. მკ. ა. ბ. სინათლის სხივები. ამ სჯინდგან მიმავლნი, მოხედებიან თვალში, გაივლიან გამსჭვირვალე რქის გარსს (ა), თვალის ბაიას (ბ), მის უკან ბროლში ან ღინზაში (დ), და შვებისებურ

სხეულში (ბ. ე) და მიაღწევენ თვალის უკანა ნაწილის შიგნითა შირის ცხრილის ან რეტი-ნამდე. სადაც აღბეჭდება ამ საგნის გამოხატულება; რაც შემდეგ მხედველობის ნერვის საშუალებით ტვინს ეტრიალება (ზ)... ფიზიკა გვასწავლის, რომ სხივები, როდესაც ცოტათი შეკრივი ნიადაგიდან უფრო შეკრივი ნიადაგში გადადის, გადისრებიან, ან გადატყდებიანო, ესე იგი თავის მიმდინარეობას იცვლიანო. სინათლის სხივები, ზემო დასატულ საგნიდან ა. ბ. მომსკდარნი, გაივლიან რა ჭკერს, ცოტათი შეკრივი ნიადაგს, გადავლენ თავლში, უფრო შეკრივი ნიადაგში, ეტრიავენ გადისრებიან. ესე იგი თავისი გამსჭვირვალე ნაწილებში გავლის დროს ერთმანეთს უახლოვდებიან და სინათლის მკრძნობ კარსზე—ცხრილზე ა. შ. დახატარაგებულ სხივთა და თავშეკრებით გამოხატება.

ყოველ საგანს ჩვენ რომ ერთ და იმავე მანძილზე ვხედავდეთ და ვუკვირდებოდეთ, მაშინ მათ გამოხატულობას ვოვედითვის თავლის ერთ და იმავე ადგილზე მივადებდით. მაგრამ საგნებს ჩვენ ხან უახლოვდებით და ხან ვშორდებით, თუცა მათ შინაგან კარგევით ვუმჯერთ. რანაირად ხდება ეს? ეს ჩვენ შეგვიძლიან ვქნათ იმისთვის, რომ თავლს თავითონა აქვს ნიჭი შეკრუას სხვა და სხვა მანძილს. ამაში მას ესმარება ბოლო, ან ლინზა, რომელიც სპირტობის დროს ხან კაბრტყელდება და ხან გამოიბურება. როდესაც ჩვენ მახლობელ საგნებს ვუტყერთ ლინზა გამოიბურება სწორედ იმდენათ, რომ საგნის გამოხატულება უსათუოდ ცხრილზე მივიდით და როდესაც შორს ვიტყერებით—იგი ბრტყელდება და ამ შემთხვევაშიც საგნის გამოხატულება დანიშნულ ადგილს უწყებს. ლინზას ასეთი ცვალებადობა ხელს უწყობს ჩვენი თვალის სხვა და სხვა მანძილის შეკრუებას. მაგრამ ამ შეკრუებასაც თავისი სხვადავარი აქვს. ნორმალური თვალისათვის უკრძელესი მანძილი

ჭორიზონტია და უახლოესი კი სამი გოჯი. მას იქით და აქეთ ჩვენ ვერაფერს დავინახავთ. ისიც უნდა ვთქვათ, რომ თვალის ასეთი შეკრუება, რაც ადამიანი ხანში შედის, თან და თან იკარგება და დროს მოხუცებულებში სრულდებით ისმოდა. ამას იმითი სისინან, რომ ამ დროს ლინზა თანდათან ჭკარავს თავის ცვალებადობას, იგი შეკრივდება და უდრეკელი ხდება. ამიტომ არის, რომ მოხუცებულებს ხშირად სჭირდებათ სათვალეები. ახლა იგინი ლინზის მაკვირებას ასრულებენ. ნორმალური მხედველობის შექონ ადამიანებს კარდა, არიან კიდევ ბრუნანები, ან ბეტები, რომლებიც შორს ვერაფერს ხედავენ და ისეთებიც, რომლებიც ძალიან შორს ისელებიან და საგნების გამოხატულებას ბუნდოვანათ დებულობენ. ამათაც ორივეს სათვალეები ესაჭიროებათ.

ეურადლებს დირსია ისიც, რომ თუმცა ჩვენ ორი თვალით ვხედავდით, მაგრამ საგნის გამოხატულებას ერთს ვდებულობთ და არა ორს. ამას ჩვენ მხოლოდ დიდი დაკვირვებისა და გამოცდილების შეშდეგ ვახსენებთ. აქ დიდ სამსახურს გვიწევს ის ვაძინება, რომელსაც შეხების გრძობა ჭქვიანს.

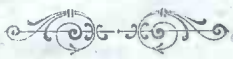
ამნაირად შენ ხედავ, ჩემო მეკობარო, რომ თვალი ჩვენა სულიერი ცხოვრებისათვის, ჩვენი სულის საზრდობისა და გონების ვარჯიშობისათვის ერთი უსაჭიროესი ორგანოა, მაგრამ ხშირად ჩვენ კიდევ ვერ ვხვდებით, თურა ძვირფასია ჩვენთვის თვალეები. მათი დირსების დაფასება მხოლოდ მათ შეუძლიანთ, ვისაც შწარე ბედმა მათი დაკარგვა არგუნა, თვალის დაკარგვა, ან მხედველობის მოსპობა ერთი უდიდესი უბედურებაა ქვეყანაზე. ამისთვის ვოველი ჩვენგანი უნდა ცდილობდეს სიფრთხილით მოეპყრას ბუნების ამ დიდ ნიჭს და სათუთად მოუაროს იმას. დროზე ამუშაოს, დროზე დაასვენოს და ასუფთავოს იგი. შეხელოთ აბა ბუნება თვითონ რა მზრუნ-

ველობას იჩენს მასზე? თვალი ავალის. ბუღუ-
შაი მოთავსებული, რომ სსშიშრობისკან უკეთ
იქნეს დაფარული. იგი ამავე მიხინთ ქუთუ-
თობით არის დაფარული. ჩვენ გიცით, რომ
ქუთუთობები სსშიშროების დროს დაიხურებიან
და თვალს ხიფათი ასცდება. ქუთუთობებზე წა-
წამება ამოსული. რომ ვაგლახათ მათში
მტკერი არ ჩაგვივდეს; სხევიდან წარბებია
გარდათხმული, რომ შუბლზე მონაწერი თე-
ლი აქ შეჩერდეს, თვალში არ ჩაყავდეს, იგი

არ გადაიზიანოს და არ ღვანისეულს. თვა-
ლის ქუთუთობებს შიგნიდან ღორწოიანი გარ-
სი აქვს გადაკრული. იქვე სანრემდე ჭირველე-
ბია მოთავსებული, ყოველავე ეს მისთვის,
რთი თვალის მოძრაობა უფრო თავისუფლად
სწარმოებდეს, თვალი გაშრობისა და გახმობი-
სკან უზრუნველ უფიფილი იქმნას და სსშირო
ველარება მას არიდეს ავღებობდეს!..

ექიმი ევ. გ. ლოსაბერიძე.

(შემდეგი ექნება)

ყარობის ღალადი

თეთრი ღამის თეთრი სხივები ვითარ-
ნანინა არემარეს ნელიად ეფინება.

ცის წიალიდან - თვითებული ვარსკვლა-
ვის აციმციმებასთან ერთად ბარად იშლე-
ბიან სიფხიზლე მკვირცხლნა, გრძნეულნი,
საოცნებო სიზმარნი.

მთების კონცხებიდან მოხტის ანკარა
ნაკადული და მოიძღვრის ზღაპრებს კლე-
მა-მოსილ ჰაეროვან მიონებისას.

სული ჩემი რას ჰლამის? რად არ დაუ-
ტევებს ღრვასა და იგიც კრძალვით არ
ახმატებილდება? იგიც ზომ ცოცხალი ნა-
კადაა.

თეთრ ღამემ ჯადოსნური ქათქათით
ჩააქსოვა ოცნების ტეერს ამურთა ბუჩ-
ქნართაგან მოკრეფილი ტრფობის ყვავი-
ლები.

სული ჩემი? რად არ აიწყვეტს იგი
სევდის ძილ-ქუშსა და სასაფებით ტრფო-
ბას არ შეეშეშვალდება?

ისიც ზომ ლოცვაა მიჯნურისა.

მგონი ასე მღეროდა სასოწარკვეთილ-

ბის ტყეში უსასოდ ვრდომილი მგოსანი,
რომელიც სიყვარულის სხივიერებას უზ-
ვად მიმოჰფანტავდა, სემავიეროს კიარ-
რას ჰპოვებდა. დაუშრეტელი იყო მის-
თვის სახმილთ გზნებანი.

მის მარტობაში განწირულება შადრე-
ვანივით სჩქეფდა, ცხოველ სიყვარულს
გულით ატარებდა, მისი სული, კი გულ-
ქვაობის კოცონზე იდაგებოდა.

ამგვარადვე მღერის ჩემი სული:

მწირი, ობოლი, ყარბ ხმებით მკენესარი
დავდივარ-ვტანტალებ,
ვითარცა ძეწნა ამომშრალსა ტბის კიდეს
ვითროლაფ-ვკანკალებ... [მღვარი
ვერანად მჩინარ სალ-კლდეებსა, ტყე-პალა-
შევეკვნის ხშირად [კებს
ეჭ, არსიღვან ხმა... მხოლოდ ღუმელი
უხმოდ რატოკებსა
გულის გამგმირად.

II.

სასობავ, სასობავ, რომ იცოდე სული მგოსნის ვით იურვის მარტობით, ვით არს ტანჯვის ცეცხლოდებით, რომ უწყოდე ცხოვრების ზღვა მძაფრსა ტალღებს ვითა მტყორცნის და უმწყოს ვითა მქოლავს კაეშანის შავლოდებით,—

შეისმენდი ლალადებას, ილმენდი მწირს ცრემლთა მფრქვეველს, ტანჯულ სულის წმინდა ლოცვას წარხოვლენდი ვით საკმეველს.

III.

შენ, რომელიც შემომებარე სულის წილში მთის ნიავეით, იღუშალად რომ ჩამჩურჩულედი ზღაპარს სამარადისო გაზაფხულისას, როგორც უმთვარო, ვარსკვლავებით მოქედილი ცა.

შენ, რომელმაც მისტიური თვალების ეუკუეით ჩემს სულში ააზვიართე ნაკადი სიყვარულისა,—სადა ხარ, სადა? კიდით კიდემდის მარად გეძიებ, გარნა ვერსადა გპოვე.

სულის სილაღევ! რად დამანახვე ჰინდთა აჩრდილით აქველებული ტბა; რად განმაცდევინე ზამბახის ველის ნაზი სურნელება, თუ კი ჩემს მებაღეობას ჩემს მეხვაშიადობას არ ითნობდი?

საბედისწერო შეხვედრისას შენნი ძოწენი რად გააპო ღიმილმა, თუ კი იგი უმალ კუშტად გარდიქმნებოდა.

რად მაჩუქე საუკუნეები, თუ კი მყარად მეუფლებოდა ქმუნვა და გულ-წყულლობა.

შენ, რომელმაც ხმათა მუსიკობით ამიხსენი მსოფლიო ამოცანა—საიდუმლოება—სად წახველ, თვით რად გარდიქმენ ამოცანადა?

იქნება ჩვენება ხარ და სხვა არა რა? იქნება მხოლოდ ნაყოფი ხარ ჩემის გრძნობისა და ჩემს გარეშე არ არსებობ, არც გაიარსნა?

იქნება შეფრთხინვით შეესტრფოდი ოცნებით შეეზულს ფიქრთა ზმანებას?

მაგრამ ის ხმები ვილასი იყო რომ მოუმესმოდა ჯადოსნურადა?

ვარსკვლავებისკენ ვინ მიწოდებდა საოცრებოთა?

დ. თურდოხპირელი

მასწავლებელმა ვალი მიაძორა

(ადმოსავლეთის თქმულება)

ჩემმა ამხანაგმა მასწავლებელმა დაიწყო: „აღმოსავლეთის ერთ პატარა ქალაქში სცხოვრობდა მასწავლებელი. ჩინებული მასწავლებელი იყო აღგილობრივ მცხოვრებთა აზრით და შეხედულობით. მას დიდ პატივისა სცემდნენ მშობლებიც და მოსწავლენიც. მაგრამ მისი აღებული გასამრჯელო მცირე იყო. ჩვენზე გაცი-

ლებით ნაკლებს იღებდაო. ღვთის წინაშე აღმოსავლეთზე ცხოვრებაც იაფია და მოთხოვნილებებიც ნაკლები, მაგრამ მაინც არა ჰყოფნიდა. ჰო იმას მოგახსენებდით—ის მასწავლებელი იღებდა თვეში, ჩვენი ფულებით რო ვიანგარიშოთ, ოც მანეთს. ამ ფულით ის ინახავდა ოჯახს, თავის თავს ასე რომ არც გაჭირება-ნაკლუჭანებაც

განიცდიდა და ვალსაც არ იღებდა. ერთი სიტყვით ისე სცხოვრობდა, რომ არც ვალი ჰქონდა და არც შენახული ფული. მოულოდნელად ჩვენს მასწავლებელს უბედურობა ეწვია: მას ავად გაუხდა ცოლი. ექიმის მოწვევა მოუხდა. ორი მან. მისთვის უნდა მიეცა და სამი მანეთისა წამლები უნდა ეყიდნა; ასე რომ თვის ბოლოში გასავალი ხუთი მანეთით მეტი მოსდიოდა შემოსავალზე. როგორ მოვიქცე? ჰფიქრობდა მასწავლებელი. მასწავლებელმა ბევრი იფიქრა, მაგრამ ვერა მოიგონარა. ბოლოს გადასწყვიტა ფული ესესხნა. მოაგონდა მასწავლებელს, რომ ვაჭარი გასანა მდიდარი კაცი იყო, ძალიან უმაღლიდა მას შეიღების სწავლებას და დიდს პატივსაც სცემდა მასწავლებელს. მასწავლებელი წავიდა გასანასთან და ისესხა ერთი თვით ხუთი მანეთი იმ იმედით, რომ თვის ბოლოში როგორმე მოუხერხებდა ფულის დაბრუნებას. მაგრამ ბედმა უმუხთლა. ვერ შეაგროვა. მასწავლებელი ძალიან შეაწუხა ამ გარემოებამ და არ იცოდა რაქნა. ის დიდათ აფასებდა თავის ნათქვამს და არას დროს არ უღალატნია თავის დაპირება-გადაწყვეტილებისათვის, კვლად იფიქრა საწყალომა და მოაგონდა, რომ არის კიდევ ერთი ვაჭარი ახმედა, რომელიც არა ნაკლებ სცემდა მას პატივს. წავიდა ის ახმედასთან, ისესხა ერთი თვით ხუთი მან. და წაულო გასანას. მესამე თვეში იმის მღვთმარეობა ისევ ძველებური იყო, და, პირობისათვის რო არ ეღალატნა, წავიდა, ისესხა კვლავ გასანასგან ხუთი მანეთი და წაულო ახმედას. ერთი სიტყვით ასე გაგრძელდა ერთი წელიწადი. მასწავლებელს ყოველ—თვეში მიჰქონდ-მოჰქონდა ხუთი მანეთი ერთი ვაჭრიდან მეორესთან. ამ გარემოებამ ძალიან გააბრაზა მასწავლე-

ბელი და მოთმინებიდან გამოსულს ვერ მოეგონა, როგორ გადაჩენოდა ამ მთავალეობას. გაბოროტებულმა აიღო მეოთხრემეტეჯერ, დღიდან პირველი სესხისა, ხუთი მან. გასანასთან წასვლბათ; და თან სახლში შეიარა იქნებ ვიფიქრო რამე ან მე ან ჩემმა ცოლმა-მირჩიოს რამე, და ეგები თავი დავახწიო ამ უბედურ გარემოებასო. მაგრამ ვერაფერი ვერც თითონ მოიფიქრა და ვერც ცოლმა ურჩია რამე. მასწავლებელი წავიდა გასანას დუქანში ფულის ჩასაბარებლათ. ვნახოთ ახმედაც იქ დახვდა. ორთაყვ ვაჭრები აღტაცებით მიეგებნენ მას.

— აი სამაგალითო კაცი—დაიწყო გასანამ ყველა თავის მოვალეობას უნაკლულად ასრულებს ვადას არ აცილებს.

— ქეშმარიტად—სთქვა ახმედამ— ჩვენმა ვაჭრებმა ამისაგან უნდა ისწავლონ სესხის ვადაზე ჩაბარება.

დაიწყეს მასწავლებლის შექება. ბოლოს გასანამ სთქვა:—დავანძლევდეთ, რომ ეხლაც ფული მოუტანია ჩემთვის მოსაცემათ.

— ეშმაკმა წავიღოთ თქვენ—შესძახა გაბრაზებით მასწავლებელმა. აი თქვენი ხუთი მანეთი, თავში იხალეთ და, ამიერიგან თქვენ თვითონ წაულ-წამოუღეთ ხოლმე ერთმანეთს და მე კი თავი დამანებეთ, მომწყინდა თქვენი ამდენი სამსახური. ამ სიტყვებით მასწავლებელმა გასტყორცნა ოქრო და გამოვარდა დუქნიდან. მსმენელებმა გადიხარხარეს და ტაში უძღვნეს მოამბეს. როცა ლაპარაკი და სიცილი შესწყდა, ამხანაგმა კვლად დაიწყო: „გასანა და ახმედა მასწავლებლის წასვლის შემდეგ დიდხანს უყურებდნენ ხან ერთმანეთს და ხან ოქროს, რომელიც დახლზე ეგდო.

— წავიდეთ ყავახანაში—სთქვა ბოლოს.

გასანამ. ახმედა ულაპარაკოდ დასთანხმდა და ორივენი ყავახანაში წავიდნენ. იქ მათ მოითხოვეს ყავა, ყალიონები და დაუწყეს წვევა. გასანამ ამოიღო ოქრო და მაგიდაზე დასდო. რამდენსამე ხანს გაჩუმებულიები იყვნენ. ბოლოს გასანამ დაარღვია ჩიჩუმე:

— შენის აზრით ვის ეკუთვნის ეხლა ეს ოქრო?

— მასწავლებელმა შემომიტანა ეგ ოქრო, ჩემია მიუგო ახმედამ—დღეს ისესხა იგი ჩემგან მასწავლებელმა.

გაიმართა ჩხუბი, ჯერ დაბალი ხმით და შემდეგ ყვირილზე გადავიდნენ. მეგობრები ახლა იმაზე კი არა ჩხუბობდნენ, თუ ვისთა ეს ოქრო—არა—ისინი კამათობდნენ იმაზე, რომ თანახმად მასწავლებლის დარიგებისა ვის უნდა მიეტანა ოქრო ვისთვის მომავალ თვეში.

მოჩხუბართა გარშემო შეიკრიბნენ ყველა იქ მყოფნი. გაიგეს თუ არა რაში იყო საქმე, დიდს ქებას უძღვნიდნენ მონხერხებულ მასწავლებელს. მაგრამ ვაქრების შერიგებაზე კრინტს ვერა სძრავდა ვერაიან. ორივენი გავლენიანი პირები იყვნენ იმ ქალაქში. თუ ერთის სასარგებლოთ იტყოდნენ რასმეს, მაშინ ეწყინებოდა მეორეს. უკანასკნელი კი არავის არ უნდოდა; იმიტომ, რომ ორნივე გამოსადევნი იყვნენ ვაქირებებაში. ალბათ უწყის რითი ან როდის დაბოლოვდებოდა მათი ჩხუბი, რომ კარებში არ გამოჩენილიყო დევრიში, რომელნიც მოწყალეებას თხოვლობდა.

— აი ნამდვილათ ვინ გადასწყვეტს ამათს დავიდარას! შესძახეს სუყველამ. მოჩხუბარნი უტბად გაჩუმდნენ. ხალხმა გზა დაუთმო დევრიშს: ჩვეულებრივი მისალმებით ის მივიდა ვაქრების მაგიდასთან. ახმედამ განუმარტა მას ჩხუბის შინაარსი და გადაკრით ჰკითხა დევრიშს: „ვისთა ეხლა ეს ოქრო?“

— მე მაგის ნახევარს გაჩუქებ უკეთუ მე მაკუთნებ ამ ოქროს—უთხრა გასანამ.

— მეც მაგდენს მოგცემ თუ ეს ოქრო ჩემი იქნება, დაიყვირა ახმედამ.

დევრიშმა გაკვირვებით შეხედა ორივეს და შემდეგ იქ მოგროვილ ხალხს მიმართა:

— თქვენ ვაიგონებუ რამდენს საჩუქარს მამღვევენ ესენი ერთმანეთის შორიგებაში?

— ვაიგონეთ—დაიყვირა ხალხმა.

— მაშ მოისმინეთ ჩემი გადაწყვეტილება—განაჩენი: გასანა იძლევა ამ ოქროს ნახევარს, დევრიშმა ხელში აიღო ოქრო, ე. ი. ორ მან— და ათე შაურს—ამდენსავე მამღვეს ახმედა და აქ ხუთი მანეთის მეტიც არ არის, თუ რომ ჩემი განაჩენი ორივესათვის საწყენი არ იქნება, მაშინ მე მერგება ხუთი მანეთი. და აი ვიღებ კიდევ ჩემთვის. ჩხუბი გათავებულია. სთქვა დევრიშმა ეს და არხეინად გავიდა ყავახანიდან და თან ოქროც წაიღო. მოჩხუბარნი და იქ მყოფნი კი სდუმდნენ.

მესხი ვ. მიქელაქე.

ჩამოჰპარ სიმთა!..

(უძღვნი ა. შანშიაშვილს)

ბულ-აღვზნებულმა ჩამოჰპარ სიმთა,
კვლავ ააქდერე ჰანგი ციური,
ნაზ სიმთა კვენასა შეუერთევი
სულის კვეთება ტიტანიური!..
მე ჰანგთა ბგერა მიშფოთებს სულსა,
ქარიშხალს უხმობ აღშფოთებული;
ხან ფრთა მესხმება, ფრთა ფასკუნჯისა
და ცისკენ ვილტვი აღფრთოვანებული!
აჰა, ზღვა შფოთავს... გარშემო არეს
აშინებს მისი რისხვა, ღრიალი
და როს ყურდება—შკერაღზე ექარგვის
ციურ მნათობთა სხივთა ციალი!
იქ... საღდაც შორსა უდაბნოს ვრცელსა
თავზედ დაჰქროლავს სამუმი ქარი,
და იქ მთის ძირში ტყის ჩურჩულ-ბოდვას
ღამის ღუმლიში ისმენს მთა-ბარი?
ოჰ, კვლავ ჩამოჰპარ, ჩამოჰპარ სიმთა,

მთელი მსოფლიო ძვალწინ მეშლებს;
აღთქმულ ქვეყნისკენ მიმაფრენს რაში.
მაგრამ განვლილის კვალი იშლება!..
ოცნებით მინდა წუთით გავშორდე.
მუხთალ დროთა სვლას, ცხოვრების ტრი-
ვიცი ცხოვრება... კერა ყოფნისა [აღს;
კვალად მომაწვდის შხამ-გესლის ფიალს!
ეს ნაღვლიანი, სევდის აკორდი,
ნაზად მომიბრობს ცხოვრების ზღაპარს
და მელოდია ოცნების მთაზედ
თავისუფლების აღანთებს ლამპარს!
მაშ ააქდერე, დამიტკებ სული,
ეს ცის ჰანგია, ჰანგი ვნებული
და მეც ტიტანურ სულისკვეთებით
ველტვი ცის ლაშვარდს აღფრთოვანებული!

აკ. სვანი.

მე ოცნებითა ვერ შევქმენი

მე ოცნებითა ვერ შევქმენი მტკიცე ტაძარი,
დაფარულ ადგილს იქ ხატები არ მისვენია.
ჩემი ცხოვრება თუმცა მხოლოდ სულ ღელვა ჰარი,
დაღლილ-დაქანცულს ტკბილად ვერსად დამისვენია!
რა ავაშენებ, ღია საღმე დამრჩება კარი,
ან ქვა არ მყოფნის, შემდეგია აქ ფარდალალა...
გაყინებულსა უღომობელად დამბერავს ქარი
და, აჰა ღმერთო, ტაძარი ხომ ჩამოიშალა...
და აი ესრეთ ვერ შევქმენი მტკიცე ტაძარი,
სად მუხლი მდებლათ მოვიდრიკო, ვილოცო ტკბილათ...
ხელობაც ვიცი... მასალაც მაქვს!.. მაგრამ ზამთარი
მაჯას მიჩერებს, რა ნაღვაწვეს მინგრევს ადვილათ.

ბ. აბულაძე.

ფიქრთა გემი

გარინდებულ ოკეანეს ბედის მრხვევლ მსოფლიოსი, ქვეყნის ბრუნვა არ ემონვის—ფორიაქობს დღის ქაოსი!.. ცხოვრების გემს, მარად მბრუნავს აღქაფებულ ტალღებ შორის, შორით ესმა ქუხილთ გმინვა, ის ხმა იყო გულის სწორის, სამყაროსი მაღალ კედელს, ქვეყნის მკერდზე გამოზნექილს, კაემანის სიო ფარავს, შევ-ზოლებათ გულ-დასერილს, ... და ცის ღმერთი რას გვიშადებს?.. ეს ხმა არის ზღვის მღვევების, ცეცხლის წვიმას, ცეცხლის წვიმას კიდის კილით დამონების!..

*
*
*

გარინდებულ ოკეანეს ბედის მრხვევლ მსოფლიოსი სძინავს ისევ, მას არ აკრთობს მოკაეშირე დღის ქაოსი! გემო, გემო, ცხოვრებისავე, მოწამე ხარ ზღვათა ბრუნვის, რა გადმოგცა ოკეანემ—მშვიდობა თუ ტალღა ქმუნვის!?

ჰოი გემო, ვით ვიწამო უსულგულო ეს ცხოვრება, ძღვევის ხმები, ძღვევის ხმები... ავალობე, მიყვარება!..

ტოკავს ტალღა უკვდავების, ხმა მოისმის ზღვათა შევლის, ჰოი, რა არს საიდუმლო მომავალი სინამდვილის!?

გელა.

ქიათურა.

ბანთავისუფლებული

ეტიუდი ტოტოკილ ბარჭოღდისა

(თარგმანი)

ეს ამბავი დიდი ხნისაა. მაშინდელი, როცა აღამიანები უფრო უბრალოდ სცხოვრობდნენ ვინემ ესლა.

ბატონს ჰყავდა მონა.

ბატონი მდიდარი იყო და მონები ასობით ჰყავდა, მაგრამ ამ მონას სხვებზე უფრო აფასებდა:—ის სხვა ქონებასთან ერ-

თად მაშისაგან მემკვიდრეობით ჰქონდა მიღებული. მამა დიდი ხანია მომკვდარიყო. ახალგაზრდა ბატონი—მონის შეხედულებას განცვიფრებაში მოჰყავდა: ქალარა და წელში მოხრილი, მაგრამ ჯერ კიდევ საკმაოდ ღონიერი ბერიკატი სულ დაღვრემილი იცქირებოდა წინ... მის

სახეზე ღიმილი არავინ არ დაუნახავს.

მონისავე დედის შვილს მთელი თავისი სიცოცხლე მონობაში გაეტარებინა. ამბობდენ, რომ მამა მისი თავისუფალი კაცი იყო და დედა მისის ბატონი. მთელი მისი სისხლი თავისუფლებასზედ დარღობდა იყო მოწამლული. ახალ-გაზდობაში ის თვითნება—ჯიუტი და ამაყი სხვა მონებსაც უმტყუნებდა მოჩივლებასა. ამაყი მონა ბევრჯერ სასტიკად დასაჯეს ასეთი თავხედობისათვის და ბოლოს ისწავლა თავისუფალი სურვილების აღაგმვა და მუდამ ხმა ჩაქმენდილი იყო. მაგრამ ყოველი წუთი გრძელი დღეებისა მისთვის ტანჯვა, წამება იყო. ღამითაც ის დიდ საყვედურებს უგზავნიდა ბედსა: რატომ—ამბობდა ის—ერთს წილად რგებია როლი თავისუფალი მბრძანებლისა, მეორემ კი მუდამ უნდა ატაროს შრომის უღელი და მონობაში ამოხდეს სული, რატომ ერთი მათრახს უნდა იქნევდეს, ხოლო სხვები მას ზურგს უშვერდენ, რატომ ერთი ცხენზედ ბრძანდებოდეს, სხვები კი უზანგს უჭერდენ. რატომ?..

მიდიოდა წლები. მონა ნამეტანი მოხუცდა და დაჩაჩანაკდა. შრომის უნარი სრულიად დაკარგა.

და აი ერთხელ მდიდარს და კეთილს ბატონს დიდსულოვანი სურვილი დიებადა. ბატონმა იცოდა, რომ მოხუც მონას მისთვის სარგებლობის მოტანა აღარ შეეძლოა..

დაუძახა მონას და უთხრა მას:

შენ დიდი ხანი სიმართლითა და პა-

ტიოსნებით გვემსახურე ჯერ მამა ჩემს და მერმე მე. შენ უკვე მოხუცდი და დაიღალე. დროა შენ დაისვენო. ყური მიგდე! მე შენ გაძლევ თავისუფლებას! შენ შეგიძლია სადაც გინდა წახვიდე და აი კიდევ შენ ეს 1000 ლუკატი. იყავი ბედნიერი და როგორც გინდა ისე მოიხმარე ჩემი საჩუქარიო.

მონა დაემხო პირქვე და ფეხებს ულოკავდა თავის მბრძანებელსა. სიხარულის ცრემლები ჩამოსდიოდა მოხუც, ნაღვლიან თვალებიდან, ხოლო უკბილო პირი ჩივ-ჩივით ღვთის კურთხევას ითხოვდა ბატონის სახელეულობისათვის.

მაშინ ბატონმა ჰკითხა მოხუცსა:

როგორ მოიხმარ შენ ჩემ მიერ ნაბოძებ თავისუფლებასო?

ბატონო ჩემო, მიუგო მონამ. მე მოხუცი და უმწეო ვარ. ცხოვრებაში მე საშინელი, მძიმე ხვედრი მხვდა—ხვედრი მონისა. მთელი ჩემი სიცოცხლე უღელქვეშ გამიტარებია. ახლა კი დასვენება მინდა. ავიშენებ ჩემთვის ქოხსა და შიგ დავისვენებ... დავისვენებ....

— რას უზამ იმ 1000 ლუკატს, ფულს, რომელიც მე შენ გიბოძე?..

მონა დაჩუმებული იდგა, თვალები შორს სივრცეში მიეპყრო... უცბად დღარულ-დაპრანქული სახე ღიმილმა შეაკრაო—განათა. ეს პირველი ღიმილი იყო მთელ მის სიცოცხლეში:

— პირველად ყოველისა მონას ვიყიდი, ბრძანებდლო!..

დ. თალაკვაძე.

პატიოსანი

მოხუცი მასწავლებლის ნაშრომი

(თარგმანი)

სტეფანე პრაკოფოვი ერთი უკიდურეს ღარიბ გლეხთაგანი იყო ჩვენს სოფელში. მაგრამ სიღარიბეც არის და სიღარიბეც; ზოგი თუ სავესებით უზრუნველ ცხოვრებას ვერ ეწევა და ცოტაოდენი შრომა—ხელის განძრევა სჭირდება, თავს გაჭირვებულ ღარიბათა სთვლის; ხოლო ზოგი უზომო შრომასაც ეწევა, მაგრამ მაინც უბედური რჩება და სიმშობილ-წყურვილიში ხდება ტანჯული სული. სტეფანეც სწორედ ამ უკანასკნელთა რიცხვს ეკუთვნოდა—

„ვისთვისაც დღე სიმწარით დამდება. სიჭაბუკე ტანჯვით შრომამ წაუღო...“

გაცი გულით დაზარული ბედითა, სიერშიდგანვე სიღარიბით დევნილი; ვის სიტყვებზე ტანჯვად გადაქცევა შიშისათვის მხოლოდ ლუკმას. შურისა:“

(აღ. ჭ.)

წარმოიდგინეთ ძველთა-ძველი ქოხი, რომელიც ვამთა ვითარებით წელში მოხრილ მოხუცივით იმდენად გადმოხზენქილა წინ, რომ ეს, ეს არის საცაა წაიქცევაო, მაგრამ თითქოს განგება იბრალეზდა მის პატრონს და ქოხი ჯერ ისევე უძრავად იდგა, —გამძალ-ტყავებული ცალი ხარი, რომელიც სტეფანეზე არა ნაკლებ მძიმე უღელს ეწეოდა და ემდუროდა თავის უკუღმართს ბედსა, —გამხარგანოვანი, ფერდებ ჩაცვივნილი ძროხა, რომელსაც სამართლიანად უწოდეს მსაზრდოებელი-ძიძა და—ერთიც უშნოდ დაჩაჩულ-დაბრანძული, ასგან დღღუქით შებღანდულ-შებევეული ცალ-უღელა ურე-

მი—აი სტეფანეს მთელი ალვა-დიდება, —ყოველივე ის, რაზედაც მას გაჭირვების დროს თავისუფლად, სხვათა დაუყვედრებლად შეეძლო ხელი წამოეგლო და, რომელთა მეოხებით ჯერ კიდევ შერჩენოდა სტეფანეს გულში სასოების მცირე ნაპერწკალს თვისი ცხოველ-მყოფელი ძალა. აი ამით უნდა ესაზრდოებია და ერჩინა მას მთელი ოჯახი: აუტანელ მძიმე ცხოვრებისგან უდროვოდ წენში გატეხილი ცოლი, სიბერე—ჯაფისაგან მიღნავებული, დაუძლეურებულ-დაავადებული დედა-ბერი—დედა და ხუთიოდე წერილი შეილი...“

— ეჰ, რაღაა მისი ცხოვრება?.. დმერთო შეგცოდდე!—თანაგრძობით იტწოდნენ ხოლმე გულ-შემბატკივარი მგზობლები, —სცხოვრობს კი-არა იტანჯება, საწყალი... კიდევ სხვა—ცულობდეს, —იყოს ზარმაცი, ლოთი, გარყვნილ ცხოვრების მოტრფილდე, მაგრამ ცოდვა არ ითქმის; იშვიათის მუყაითობით ეწევა პატიოსან შრომას: დღე-დღეზედ ციბრუტივითა ტრიალებს, საწყალი, დანის წვერზედ ეხევა, წელზედ ფეხს იდგამს, ოფლთან თანაბრად სისხლითა რწყავს დგდა მიწის, მაგრამ არ იქნა, —მის სიბერე-სილატაკიდგან გამოსვლას მაინც არა ეშველა-რა, მარც ევერაფერსა გახდა “აო...“

სტეფანეს უფროსი ვაჟი—მიტო უკვე 14 წლისა იყო. ის იყო ტანმორჩილი, იმდენად სუსტი და გამხდარი, რომ გეგონებოდათ—სული თუ შეუტერე, ცხრა მთას გადასცილდებაო; ან ერთ სახე

ფრთები რომ გამოაბა, ეხლავე მოხსლტე-
ბა დედა-მიწის ზურგსა და ცის კამარაში
თავისუფლად შეისრილებსო. პირის სა-
ხეც ისევე გამხდარი ჰქონდა, როგორც
ტანი. პირველ შეხედვისთანავე გაგჩი-
რებოდათ თვალეში მისი ღრმად ჩაცვიფ-
რული, მაგრამ გონივრულად გამოზიარალ
თვალეებს ქვემოდ მალად ამოშვერილი
ლოყის ძვლები და წაწვეტებული, ოდნავ
მოხრილი ცხვირი. მაგრამ მიუხედავად
ამისა მისი ღმობიერ-სათნოიანი სახე
მიანც მუდამ სანდომიანობის ელფერი
იყო გაცისკროვებული და ამიტომაც
ღრმასა და მიმზიდველ შთაბეჭდილებას
ახდენდა მნახველზედ. რაღაც უცნაური,
გაუგებარი რამ ჰკრთოდა ამ ყმაწვილის
ნადვლიანს ღმობილში, რომელიც ისე
ხშირად დასთამაშებდა მისს ყვითლად გა-
ცრცილ-გაფთრებულს სახეს. როცა ის
იღიმოდა, მისი პაწაწა ლაბაში პირი ოდ-
ნავ აღმოცერად მოიხრებოდა ხოლმე და
სევდიანი, თითქოს ქანც-მიღებული თვა-
ლებიც უძრავად მიამტერდებოდნენ ერთ-
სა და იმავე წერტილს...

მიტო ჩემთვის მარად გამოუცნობელი
სამოცანო არსება იყო; მაგრამ მით უფ-
რო იპყრობდა ჩემს ყურადღებას. არც
ერთი მოწაფე არ მაინტერესებდა მთელს
სკოლაში ისე, როგორც მიტო. მე ვი-
ცოდი, უფრო-კი ვგრძნობდი, რომ ის
რაღაც არა ჩვეულებრივი, განსაკუთრე-
ბული და განთვისებული ტემპერამენტის
ადამიანი იყო. გული იმას მეტად კეთი-
ლი ჰქონდა; ამასთანავე მის სულიერ
არსებაში იმალებოდა დაუფასებელი ჩანა-
სახი ყოველი მაღალისა და მშვენიერი-
სა. თანაც იყო ზედმიწევნით გულჩვი-
ლი და შთაბეჭდილებიანი... პირველი-
შეხედვისთანავე, რასაკვირველია, ყველა
ამაგებს ვერ შეამჩნევდი და მაშინ, ცხა-

ღია, ძნელად თუ რითიმე გაარჩევდი
მიტოს სხვა—ჩვეულებრივს ბავშვებში.
მაგრამ მე, როცა დაკვირვებითა და ყუ-
რადღებით დაწვრილებით შევისწავლე
იგი, მაშინ ნათლად დავინახე მასში ყო-
ველივე ეს.

სწორედ რომ წლოვანობის შეუფერებ-
ლად იყო ეს ბავშვი განვითარებული,
ამაში ალბად ხელი შეუწვევს იმ წიგნებ-
მა, რომელნიც ხშირად მიჰქონდა ხოლმე
ჩემგან და არა ჩვეულებრივის გატაცებით
თავდავიწყებამდე კითხულობდა. მისი
სოფლ-მხედველობა... რა თქმა უნდა,
იმას ჯერ საკუთარი, განსაზღვრულ-შემუ-
შავებული სოფლ-მხედველობა არა ჰქო-
ნია, და, გასაოცარი და უაზრობაც იქმენ-
ბა თოთხმეტი წლის ბავშვის, როგორიც
უნდა იყოს, — „სოფლ-მხედველობა“ —
ლაპარაკი, — მაგრამ ყოველივე ის, რაც
მას მთელის არსებით იპყრობდა და იზი-
დავდა, რაც მას ენატრებოდა, რისკენაც
ის მიისწრაფოდა, — ისეთს ნათელსა და
წმინდა საფუძველზედ იყო დამყარებულ-
აღმოცენებული, რომ უტყუარ საბაბს იძ-
ლეოდა, ყოველისავე ექვს გარეშე, გვეთ-
ქვა, რომ მისგან მართლაც და სათნოება-
კეთილშობილობის განსახიერება „მსგავ-
სად უფლისა“ შექმნილი ადამიანი დარ-
ჩებოდა... მე-კი, ვიმეორებ, ამისდა მიუ-
ხედავად, მიანც ვერ გამომეცნო, ვერ
გამეკვია სავსებით მისი ნამდვილი ფი-
ზიონომია. იმას, თავის პაწაწა სულის
სიღრმეში ჰყავდა დამარხული რაღაც
იღუმელი, მიუწვდომელი და გამოუცნო-
ბელი... ეს იყო მეტის მეტად რთული
და უცნაური ქმნილება; ერთი იმ ქმნი-
ლებათაგანი, რომელთანაც სცხოვრობ,
ხშირად მთელის წლობით, მაგრამ ისინი
მიანც ისევე გამოურკვეველ-გამოუცნო-
ბელ ამოცანად გმორდებიან, როგორც

იყვნენ პირველ შეხვედრისას და მაინც არ შეგიძლია სწორი პასუხი მიუგო კითხვაზე: „ნეტა რა სულიერია იგი?“

ვერ ვიტყვი—მიტო ამხანაგებს უყვარდათ მეთქი.--სარგებლობდნენ—რა იმის თავდაბლობა-გულჩვილობით, ხშირად შეურაცხყოფდნენ მას. ზოგჯერ დასცინოდნენ კიდევ; აჯავრებდნენ ისე, როგორც გიჟებმა მოწაფეებმა იციან ხოლმე გაჯავრება. ამით ხშირად კიდევ ბრახდებოდა იგი და ზოგჯერ მოთმინებიდგანაცუკი გამოდიოდა.

— აბა, მიტო, დამდნარა! წალუნე ქელი!—შესძახებდნენ ხოლმე ცელქი ბავშვები ათურმას თამაშის დროს და იწყებდნენ ხტომას ჩამოფხავებულ მიტოს ზურგზედ. ის-კი მშვიდად, უძრავად იდგა ზუზღზედ ხელეზ დაბჯენილი და იშვიათის მოთმინებით იტანდა ვარჯიშობაში გამოუცდელ-დაუხელოვნებელ გიმნასტიკორებისაგან მრავლად მოძღვნილს მუჯღუგუნებს. მაგრამ ხშირად იცოდა ხოლმე: მსწრაფლ იფეთქებდა, აენთებოდა, ხელს, რაც შეეძლო მალდა, ჰაერში მოიღვრებდა და საშინელს ტლანჯანს აუღვნიდა ზურგზედ—მეტის-მეტად გაუფრთხილებელსა და შეუბრალებელ მოთამაშეს. ამ რიგად ის ჯაერს იყრია განსაკუთრებით იმ დაუცხრომელ-გიჟმაჟ და მისთვის ყველაზე უფრო საზიზღარ ბავშვებზე, რომელნიც განზრახ ხტოდნენ ისე, რომ როგორმე ფეხზე შეერყიათ, ან წაექციათ მიტო. ამ დროს ასტყდებოდა ხოლმე ერთი ჩოქოლი, ალიაქოთი, აურ-ზაური. ცელქებს არ უნდოდათ არც დათმობა და არც ვალში დარჩენა—იქვე სამაგიერო პასუხს მიუგებდნენ მიტოს და ასტყდებოდა ქიჩავ-კოწილი, გაიმართებოდა ჩხუბი, რისგან მიტო ყოველთვის დამარცხებული გამოდიოდა.

მე მაცვიფრებდა ის მსწრაფლი ცვალება მისი სულიერ არსების განწყობილებიან; ისე მოულოდნელად გადასვლა სათნობა-ლმობიერებით აღსავსე მშვილობიანობიდან—სიმკაცრე და ულმობელობით აღზნებულ სულის აღშფოთება-სიმკაცრეზედ; თუმცა წუთიერს, მაგრამ მაინც გამოაშკარავებულს ზოგჯერ ტლანქსა და მკვახე ფორმაში.—ერთხელ ერთს აბეზარ ამხანაგს კარგა მოზრდილი ქვა უთავაზა თვალში, მეორეს—მთელი ბლუქა ქოჩორი დააწიწკნა. მაგრამ ყველა ეს-არ იყო განსაკუთრებით მის გარშემო მყოფ მოუხეშელ ზნე-ხასიათთა საქციელის შედეგი: ის თვითონაც ღრმად დააწმუნებული იყო, რომ ეს მეტის-მეტი ბოროტი, უპატიოსნო საქციელი იყო. და რაოდენ სულიერს, ზნეობრივ ტანჯვას განიცდიდა შემდეგ იგი; რა შეშხუთველ მძიმე ტვირთად დააწვებოდა მის სულიერ არსებას, რა უსაზღვრო მწუხარება ღრღნიდა მის უანგარო ნორჩ გულს, როცა იგონებდა ცოდვებს და ინანიებდა მათ; რარიგ იტანჯებოდა?.. არა, ეს იყო განსაკუთრებითი თვისება მისი პაწია, ნორჩი ბუნების და შედეგი მისი ხასიათისა; რომელიც შესდგებოდა ერთი მეორის პირდაპირ მდწინააღმდეგე ელემენტების გან...

— ჰეხ!.. ივანე, რომ იცოდე, რა მოვიქმედე? რა ბოროტება ჩავიდინე?.. ოჰ, რა საზიზღარი, რა საძაგელი რამა ვარ?—თვალცრემლიანმა მწუხარებით აღელვებულმა შემომჩვილა, როცა მარტო დამიგულა,—დეე, რაც ენებოსთ, ის მიჰყონ იმათ... ჩემთვის უმჯობესია; სინილისი მაინც არ შემაწუხებს, გული დამშვიდებული და მსუბუქი მექნება, ზნეობრივად არ დავიტანჯები... არა, რისთვის, რისთვის შეურაცკვეყ მე იგი ისე მწარედ!..

საბრალოს მთელი ბლუჯა თმა დავაგლიჯე თავზედ!..

მე, როგორც შემეძლო, ვამშვიდებდი, აღელვებულ გულს ვუშოშინებდი. იმან შემომოფიცა, რომ კვლავ არასოდეს არ ჩაიდენს ეგეთს საზიზრობას. მაგრამ მალე გამეორდა ისევ ის; იგივე წუთიერი ბრაზით აღზნება, თავშეუკავებლად გადალახვა მოთმინების საზღვართა, — იგივე ფიცი, დაპირება გასწორებისა და სხვა. თუმცა მას შემდეგ იმ ზომამდე მაინც არ ასულა მისი გულის წყრომა, რომ ვისმესთვის თმები დაეგლიჯოს...

ამასობაში დრო მიდიოდა. სტეფანეს საქმე ბოლოს და ბოლოს უფრო და უფრო ცუდად წავიდა. მიტო იყო უფროსი „მეოჯახე, მუშა“. გაზაფხულზე იგი გუთანს ეკიდა, ზაფხულობით თონხიდა, თუ ჭინახულს მოეზიდებოდა შინ, ხოლო ზამთარში შეშა, თუ თივა მოჰქონდა. დედასაც არა ნაკლებ ეხმარებოდა — მოჰქონდა წყალი და სხვასაც ბევრს რასმე აკეთებდა ოჯახში. ყველა ამებთან არც სასწავლებელს აკლდებოდა იგი და გაკეთილებსაც სხვა ამხანაგებზედ არა ნაკლებ ამზადებდა. მაგრამ ახლა კი ბედი უკუღმა დაუტრიალდა და ძალიან ცუდად წაუვიდა საქმე. შეატყო თუ არა სტეფანემ თავის ფრჩხილის ოდენა მიწის ნაჭერში მეტს ვერაფერს გამოსწოვდა, დაჰკრა ფეხი და მახლობელს ქალაქში ამოჰყო თავი, სადაც მალე მიჰქირავდა ერთს გაფხეკილ მოხელეს კარის კაცად. მთელი თავისი ქონება-საზადებელი-კი, (რა თქმა უნდა, არც იმდენად ურიცხვო უთვალავი, რომ მხოლოდ აღახმა უწყოდეს), დაადო ცოლისა და მიტოს ამარა. მიტო საცხებით იძულებული გახდა.

მიემართა იმ საშინელ საშუალებებისთვის, რომელსაც დიდი ხანია ელოდა, მაგრამ მაინც თვით სიკვდილზედ არა-ნაკლებ უფროთხოდა და გაურბოდა, რის ზებრალო-მოგონებაც-კი მდაგველ გენიას აღუგზნებდა გულში, ჯოჯოხეთამდე სტანჯავდა და აწამებდა მისს — კმაწვილურ სასოებით გატაცებულ არსებას — დღეიდან მას თავი უნდა დაენებებია სკოლისთვის...

ახალი სასწავლო წლის დასაწყისიდან მიტო უკვე აღარ დადიოდა სკოლაში. მაგრამ მაინც ძალიან ხშირად მიორბოდა ხოლმე ჩემთან და საკითხავი წიგნები მიჰქონდა. ერთს კვირასაც არ გაუშვებდა ისე, რომ არ მოსულიყო ჩემთან...

ოთხიოდე თვის შემდეგ, საშობაოდ გარდაიცვალა მისი უმცროსი, ათი წლის ძმა — თედორე. ჩვენში იმ ხანებში გაცხარებული ებიდეშია — წითელა მძვინვარებდა თედორეც სწორედ იმის მსხვერპლთა რიცხვში მოჰყვა... მოჰყვა თედორე, სოფლიურს წესისა და ადათისამებრ იტირეს, დასაფლავეს, თანდათან გამოიტირეს და ყველაფერი ისევ ჩვეულებრივ — ძველებურს კალაპოტში ჩადგა. მხოლოდ მიტოს დღით-დღე ვამჩნევდი რალაც არაჩვეულებრივსა და არა-კეთილ-საიმედო ცვლილებას. იგი მოულოდნელად დაიფერთხა ფერ-ხორციდგან, ზეზეულად ჩამოხმა უფრო და უფრო, ნაფოტს დაემსგავსა, დაილია, გული დაუძიმდა, სხე დაელვრიმა; ლაპარაკი დაეზარა, ამხანაგებშიდაც არ ერთობოდა; თვით ჩემთანაც გააძვირა მანამდე ჩვეულებრივი, მისთვის ძალზედ საყვარელი მუსაიფი...

ილ. გოგია.

(დასასრული იქნება)

ფოთლების დაცვივნა

ხეებიდან ფოთლების დაცვივნა ჩვენში შემოდგომის მომასწავებელია. გაზაფხული კი სიმღერით ამკობს ახლად გაფურჩქნის მცენარეებს. ფოთლების დაცვივნამ დიდი ხანია ბოტანიკების ყურადღება მიიპყრო. ჯერ კიდევ დღე გამელი (1700—1781 წ.) დე კანდოლი ცდილობდნენ ამ მოვლენის ახსნას. მაგრამ ძველი გამოკვლევა კმაყოფილდებოდა მარტო იმის აწერით, თუ როგორ ჩაივლიდა ეს მოვლენა, აგვიწერდნენ წინასწარ პირობებს, რაც მცენარეშია და რაც იქ ვითარდება. უკვე ჰუგო ფონმოლმა (1805—1872) დაამტკიცა, რომ ფოთლების დაცვივნა დამოკიდებულია არა გარეგან მექანიკურ მიზეზებზე, არამედ იგი წარმოადგენს ორგანიულს პროცესს, ე. ი. ცნობილს ცვლებადობას, რომ მცენარეთა უჯრედებში ცხოველ მოქმედებას მოჰყვება მცენარის ნაწილის ჩამოშორება. მოლმა დაამტკიცა, რომ მცენარეებში ჩნდება ესრედ წოდებული „გამომყოფი ფენა“, რომლის ნაზი უჯრედები, შიგ მყოფი ნივთიერების ძლიერის მიწოდით, გაიქიმება და შორდება ერთმანეთს ისე, რომ ნაპრალებს არ აჩენენ.

ფოთლების დაცვივნის მიზეზებისა და მისი ბიოლოგიური მნიშვნელობის გამოკვლევას დიდი ხანი არ არის რაც შეუდგნენ. ეს საკითხი პირველად ვისნერმა აღძრა და დაწვრილებითაც განმარტა.

ფოთლების დაცვივნა და სხვა მასთან შეერთებული პერიოდიული მოვლენანი

უფრო ნათლად თავს აჩენენ ზომიერსა და ცივს ჰავაში—ზაფხულსა და ზამთარს შუა, ვიდრე ტროპიკულს ქვეყნებში, სადაც გარეგანი პირობები უფრო თანასწორია. მაგრამ არც ტროპიკული მცენარენი რჩებიან ყოველთვის უცვლელად, როგორც ეს შეცდომით ეგონათ წინად.

ჩვენ ვეცდებით მოკლედ გავაცნოთ მკითხველებს ის საბუთები, რაც მეცნიერებას აქვს ამ ყამად ფოთლების დაცვივნის მიზეზთა და მის ბიოლოგიურ მნიშვნელობის შესახებ. ამის გარდა გავაცნობთ ფოთლების დაცვივნას ტროპიკულს ქვეყნებში, სადაც პირობები ისეთი რთული და არეულია, რომ მეცნიერებას არ შეუძლია დანამდვილებით მისი განმარტება.

ის დრო, როდესაც ჩვენ ხეებზე ფოთლები არ არის, ხეებისათვის დასვენების დროთ ითვლება. მაგრამ ზამთარშიაც სიცოცხლის მოვლენანი სრულიად არ ჰქრებიან. შიგნით მცენარეში მასალის განსაზღვრული გადატან-გადმოტანა ხდება. ზამთრობით ფოთოლ დაცვივულ ხეებში მხოლოდ ზრდაა შეჩერებული.

ამ პერიოდულ ცხოვრების მოვლენათა განაწილების საფუძვლად უნდა მივიღოთ სხვა და სხვა მცენარის თავისებრივი შინაგანი თვისებანი. ეს თვისებანი მემკვიდრეობის წყალობით ფილოგენეტიურს განვითარებაში ისეთი მკვიდრნი შეიქმნენ, რომ თამამად შეუძლიათ გარეგან ცვალებად მოვლენათ წინააღმდეგობა გაუ-

წიონ. სხვა შემთხვევებში ცხოვრების ცვალებადი პირობები თუ სრულიად ვერ მოსპობენ მის გავლენის ქვეშ მყოფ მცენარეთა ორგანიზმს, შეუძლიათ მოახდინონ შინაგან მემკვიდრეობით თვისებათა თანდათან შეცვლა.

იმის მაგალითად, რომ მცენარეში შინაგანი ძალა და თვისება ძლიერია, მუხას და წიფელს დავასახელებთ. ჰავა კუნძულ იაფაზე და მადეირზე იმდენად რბილია, რომ ამ ხეებს მთელი წელიწადი შეუძლიათ მწვანე ფოთლები შეინარჩუნონ. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მუხა იაფაზე და წიფელი მადეირზე იცვლიან თავის: მწვანე სამოსელს იმ დროს, როცა ჩრდილოეთში ზამთარია. ამის წინააღმდეგი შემთხვევა ვისწერმა აღნიშნა ბამბუკზე. მაშინ როცა ბამბუკი თავის სამშობლოში წლის განმავლობაში თანაწორად ჰყრის ფოთლებს, გრისაში, ბოკენის ახლო (ტორტეში) გვიან შემოდგომაზე, სხვა ხეების ფოთლების დაცეივნის დროს, იგი უტბად ჰკარგავს მრავალს ფოთოლს.

ცნობილია, რომ ტროპიკულს ქვეყნებში ალუბალი მთელ წელიწადს ამწვანებულია. უკვე აღექსანდრე ფონ-ჰუმბოლტი გვაცნობებს, რომ კუმბნში ვაზი მთელი წლის განმავლობაში შეფოთლილია და ნაყოფს ისხამს.

ამ შემთხვევებში ცხადია დამოკიდებულება, რაც არსებობს მცენარეთა პროცესისა და წელიწადის დროთა შორის.

ამიტომ სრულიად ბუნებრივად, რამ ფოთლების დაცეივნის მიზეზად ჩვენში წელიწადის დროთა ცვლა მიიჩნება; სახელდობრ სიცივე. როცა სიცივე ყინვაზე გადადის, ამას შედეგად ხეებიდან ფოთლების დაცეივნა მოჰყვება.

მაგრამ შემოდგომაზე, ვიდრე ყინვები დაიწყებოდეს, აუარებელი ფოთოლი ცვი-

ვა ხეებს. ამ შემთხვევაში სიცივე, თუმცა თავის როლს ასრულებს, მაგრამ არ შეიძლება პირდაპირ და ერთად ერთ მიზეზად ჩათვალოს. ვისწერს უნდოდა ცდის საშუალებით დამყარებინა კავშირი ფოთლების დაცეივნასა და აორთქლების შორის. იგი იმ დასკვნამდის მივიდა, რომ აორთქლების შემცირება იწვევს ფოთლების დაცეივნას, მასთან ფოთლების დაცეივნა იმდენად ჩქარა ხდება, რამდენადაც ფოთლები მეტს წყალს უშვებენ. ამას სრულიად ეთანხმება ის ფაქტი; რომ მუდამ მწვანე ხეები ნაკლებ წყალს უშვებენ, განსაკუთრებით ფნოვიანი მცენარეები, აგრეთვე მაგალითად ბზა და ირმის საკვებტელა თავისი მოსქო ფოთლებით, ამას წინაღობა მიიძღობს. მაგამტყუნებინა ეს ცდა, რაც 30 წლის წინად მოხდა; ჩგი ამტკიცება: ცდის დროს სრულიად ნესტიან შენობაში დახუჭულ ადგილას შეგროვილი ნახშირმგავე ხელს უწყობს. ფოთლების დაცეივნას; ასევე იგი გავლენა აქვს, იმის აზრით, მწვანედან შემცირებასაც. ვენსურმა ახლის ცდით ფამატყუნა დინგლოერი. ამ სახით აორთქლების შემცირება შეიძლება იყვეს მიზეზი ფოთლების დაცეივნისა, ამას მართლა ადგოლი აქვს მცენარეში, რომლის ფოთლებიდან ბევრი წყალი გადის აორთქლის სახით.

მაგრამ სიცივე ამცირებს აორთქლას; ასეთსავე გავლენას მოახდენს შემოდგომაზე სხვა ვარგვანი მომენტებზე, როგორც სინათლის სიძლიერის ნაკლებობა და ჰაერში ჰინესტის გამრავლება.

აორთქლის შემცირების პირდაპირ შედეგად, ვისწერის აზრით, ფოთლების უჯრედებში სითხის შეჩერება; ამას კი მოჰყვება მრავალი ორგანიული სიმკვების გაჩენა, რომელიც ცალკე ფენაში გამოი-

წევებს მაცერაციის (დასველები) პროცესს და ამ სახით ხელს უწყობს ფოთლების დაცვივანს.

თუ აორთქელის შემცირებას ფოთლების დაცვივანა მოჰყვება, მაშინ ნიადაგის სიმშრალესაც იგივე გავლენა უნდა ჰქონდეს, რაც იმ პირობათა კომბინაციას, რომელიც იწვევს ჩვენში შემოდგომით ხეებიდან ფოთლების დაცვივანს. მართლაც ტროპიკულს ქვეყნებში, ძლიერ გვალვის დროს, მცენარეები ისე იხვენებენ, როგორც ზამთარში ზომიერი ქვეყნების ფოთლიანი მცენარეები.

ამით აიხსნება ფოთლების დაცვივანა გვალვის გამო ე. ი. ფოთლების დაკარგვა შედეგია ზაფხულის სიცხისა, რომლის დროსაც მზის სხივები მცენარეებს ძლიერ აცხელებს. ერთის შეხედვით ფოთლების დაცვივის მიზეზი ბევრი აორთქლებაა, მაგრამ უფრო დაწვრილებით დაკვირვებიდან სჩანს, რომ საქმე სულ სხვა ყოფილა. მზის ცხველ სხივებს და მისი გავლენით გამოწვეულს ბევრს აორთქლებას არ შეუძლია ფოთლების დაცვივანა გამოიწვიოს, თუ ამავე დროს დაკლებულს წყალს ნიადაგი შეუვსებს. ასე რომ ქუჩაში დარჩული ხეები, სიცხის გამო, ხშირად ჰკარგავენ ფოთლებს, მაშინ როდესაც იმნაირივე ხეები, სველ მიწაში ჩარგული, ახალის ფოთლებითაა შემოსილი. ამ სახით ფოთლების დაცვივანა გამოწვეულია აორთქელის შეჩერებით, უწყლობის გამო. ხლოროფილის უწყსოდ განფენილობა ფოთლებში არ შეადგენს ფოთლების დაცვივის მიზეზს, იგი შედეგია უწყლობისა. ეს მტკიცდება იმ ფაქტითაც, რომ წყლიან ადგილას ამოსული ხეები საღად რჩებიან ძლიერი გვალვის დროსაც.

მაგრამ ყველა ზემოთ მოყვანილი ფაქტები ვერ შეიცავენ კიდევ ყველა მოვლენებს.

სულ სხვას წარმოადგენს „ზაფხულში ფოთლების დაცვივანა“. არც ხასიათით, არც მისი დამახასიათებელი თვისებით მას არავითარი საერთო არ აქვს ფოთლების დაცვივანასთან, რომელიც სიცხის გავლენით ხდება. უკანასკნელ შემთხვევაში ხე უცხად მოკლე ხანში ჰკარგავს ბევრს ფოთლოს; ზაფხულის ფოთლების ცვივანა იწყება ზაფხულის დასაწყისშივე, დაახლოებით ივლისის დამდეგში; თუმცა ხე ბევრს ფოთლოსა ჰკარგავს (გარეული წაბლი 30%, Acer dasycarpum—10%), მაგრამ ეს პროცესი დიდხანს გასტანს, სახელდობრ მთელს ზაფხულს. მკვლარი ანუ მომაკვდავი ფოთლები მუდამ სცივია ხეებს. ამ მოვლენას სულ სხვა მიზეზი უნდა ჰქონდეს, ვიდრე ფოთლების დაცვივანას, რომელიც გამოწვეულია სიცხის გამო, რადგანაც მას არავითარი კავშირი აქვს არც სიცხესთან, არც გვალვასთან.

ვისინერს ზაფხულობით ფოთლების დაცვივის მიზეზად ის მიაჩნია, რომ მცენარე ნაკლებ სინათლეს შთაინთქავს, ამას ადგილი აქვს ასტრონომიულის ზაფხულის დროს—ე. ი. როცა შუადღისას მზე ვერ აღწევს უმაღლესს წერტილს და, მაშასადამე, ვერ ათბობს მიწას ისე ძლიერ, როგორც წინად ათბობდა.

ზაფხულში ფოთლები ყველა ხეს არ ცვივა; არამედ ისეთებს, რომლის ფოთლებიც ჩრდილში ძლიერ გრძნობიერია ე. ი. კვდება ნახშირ-მჟავის ასიმილაციის, შეფარდულობის შეჩერების დროს. ისეთი ხეები, რომელნიც ჩრდილში უგრძნობრ და რომლის ფოთლები არ კვდება ასიმილაციის შეჩერების დროს, არ

განიცდიან ზაფხულის ფოთლების დაკვივნას; მაგ. დაფნა.

თუ მაისში და ივნისში ხშირი ღრუბლიანი დღეები იყო, ფოთლების დაკვივნა ზაფხულის დამდგამდინაც შეიძლება. იგი თანდათან არ გადადის შემოდგომის ფოთლების დაკვივნაში. უფრო გაძლიერებული დაკვივნა ფოთლებისა, ცოტად თუ ბევრად სწრაფად, შემოდგომაზე დაიწყება მაშინ, როცა ამისათვის საჭირო პირობები შეგროვდება.

ძლიერ საინტერესოა ამ მხრით წიფელი, რომლის ფოთლების განვითარება სრულდება რამდენსამე კვირით წინ ზაფხულის დაწყებამდის. ზაფხულის ფოთლების დაკვივნა იწყება ძლიერ გვიან, დაახლოებით აგვისტოს ბოლოში.

როგორც ვსთქვივთ, დაფნა არ განიცდის ზაფხულში ფოთლების დაკვივნას ზემო აწერილის ტიპურის სახით. მაგრამ მიუხედავად ამისა, იგი ზაფხულშიც საკმაო ფოთლებს ჰკარგავს. ამასაც სხვა მიზეზთან აქვს კავშირი. დაფნას, როგორც სხვა მუდამ ამწვანებულს მცენარეებს, ფოთლების დაკვივნის დრო უდგებათ ზრდის დროს. ასეთი მოვლენა მხოლოდ მუდამ ამწვანებულს მცენარეებში შეინიშნება. ამ სახეს ფოთლების დაკვივნისას ვისწერო „ზრდის ხანას“ უწოდებს (Treiblaubfall). იგი შევლის ფოთლებიდან განთავისუფლებას იმ ბეებს, რომლისთვისაც ჩვეულებრივი გარეგანი გავლენა საკმაო არ არის, მაშასადამე მას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმ მცენარისათვის, რომელსაც ჩრდილი უყვარს. ფხოვანი ბეები იზორებენ თავიანთ ფხოვებს უმთავრესად ამ სახით. რაც შეეხება საკითხის ფიზიოლოგიურსა და ანატომიურს მხარეს, ჯერ ჯერობით ამის შესახებ ვისწერეს არა უთქვამს რა.

მრავალი წლის დაკვირვებისა და სხვა და სხვა გვარ გამოკვლევის მიხედვით ვისწერო შემდეგს დასკვნის:

1. ფოთლების დაკვივნა არ ხდება მაშინ, როცა ხე და ფოთლები ერთსა და იმავე დროს კვდებიან, მაშასადამე ეს შეეხება ყველა ერთი დღის, მომეტებულს ერთი წლის და ორი წლის და საზოგადოთ ერთ ნაყოფიან მცენარეებს.

2. ფოთლების დაკვივნა არ ხდება თითქმის ყველა ბალახიდან, არამედ ხეებიდან, სახელდობრ ისეთებიდან, რომლებიც კვირტების დიდათ განვითარების გამო, საჭიროებენ ბევრს სინათლეს, ეს მოთხოვნილება კმაყოფილდება ფოთლების დაკვივნით. იმ ხეებს, რომლებიც ფოთლების მოყვანილობით არ განიცდიან სინათლის სიკოტავეს, მაშინაც კი, როცა შეფოთლილნი არიან, ცოტა ფოთლები ცვივა, ან სულ არა (ვისმენის აზრით უფრო თვალსაჩინოა ის ფაქტი, რომ ფოთლების ჩამოშორება აძლიერებს მცენარის კვირტის განათებას).

მუდამ მწვანით შემოსილი მცენარეების კვირტები სინათლის დიდი მოთხოვნის გამო კენწეროზება.

3. ფოთლების დაკვივნა სხვა მცენარედან, გარდა ხეებისა, შეიძლება მაშინ, როცა მცენარე ხშირად არის შეფოთლილი და ზოგი ფოთალი სინათლეს დაშორებულია, რაც საჭიროა ნახშირმჟავის ასიმილაციისათვის.

4. ხეებს თუ სინათლე აკლიან, რაც საჭიროა ნახშირ მჟავის ასიმილაციისათვის, შეიძლება ფოთლები მალე დასცვიდნენ.

5. ხეებს ცოტად თუ ბევრად სწრაფად სცვივა ფოთლები მაშინ, თუ დაზიანება ხდება, ან მკვდარია.

მ. ხეებს ყველა ფოთოლი ცვივა მაშინ, თუ განვითარებულია ისეთს პირობებში, რომელშიაც მისი ნორმალური ფუნქცია შეუძლებელია.

ამ კანონს მნიშვნელობა აქვს ყველაზე უფრო ზომიერ ჰავის ქვეყნებში, სადაც დაკვირვება მოუხდენიათ. ზოგი მათგანი, როგორც ქვევით დავინახავთ, შეიძლება გამოვიყენოთ ტროპიკული ქვეყნების პირობებშიაც. მაგრამ მე შემოიძლია დავასახელო ტროპიკული მცენარის მაგალითი, რომელიც უარს ჰყოფს ვისნერის მეექვსე კანონს.

მანგროვის ხეების უფრო ძველი ფოთლები იღებს უფრო მეტს მარილს, ასე რომ ასიმილაციის ფუნქცია ჰქრება. მაგრამ ამას მცენარე არ იშორებს, არამედ სხვა ფუნქციას ასრულებინებს ფორმის შეუტყველად. იგი მცენარისათვის წყლის საკუქნაოს შეადგენს.

ფოთლების დაცვივის მოვლენა: ტროპიკულს ქვეყნებში იმდენად რთული და სხვა და სხვა გვარია, რომ მცირე დაკვირვებამ, რაც დღემდის მოახდინეს მეცნიერებმა, ვერაფერი არსებითი ვერა მოგვცეს რა. მაგრამ მკითხველისათვის საინტერესო იქნება თვალი გადაავლოს ტროპიკულს ქვეყნებში ფოთლების დაცვივის მოვლენის საოცარს სხვა და სხვაობასაც.

პირველად ამას შიშვერმა მიაქცია ყურადღება. იგი დაუკვირდა მცენარეს *Caesalpinhiaceae*-ს, რომელიც ფოთლების დაცვივით თვალში ეჩხირება ადამიანს. სამხეს, რომელიც მწკრივად იღვა *Poinciana regia*, შენიშნავთ შემდეგს: ერთი მათგანი ღარიბია ფოთლებით, მაგრამ ბრწყინავს წითელი ყვავილებით, მეორეს ჩვეულებრივად ფოთლები აქვს, მესამეს კი ჰყილია გრძელი მიხაკის ფერი პარკები. მოხდება

ისეც, რომ ერთი მხარე მხოლოდ ახლან ჰყვავის, მეორე მხარეზე კი მწიფე ნაყოფია.

საზოგადოთ ტროპიკული მცენარეების დამახასიათებელი არის ის თვისება, რომ ხეების განვითარების ხანა თანასწორად არ სწარმოებს ცენტრიდან, ცალკე ტოტები, ან ტოტების სისტემა დამოუკიდებელია ერთმანეთისაგან. ამას ხშირად შეგატყობთ ბამბის ხეზე (*Seiba pentandra*). იგი დასავლეთ აფრიკაში გვალვის დროს დეკემბერში და იანვარში უფოთლოდ ჰყვავის. აყვავების შემდეგ ფოთლებს გამოისხამს. ხშირად შენიშნავ ტოტები სრულიად მწვანეა, ხოლო ხე კი თეთრ-მოყვითალო ყვავილებით არის დაფარული. მცენარის, *Carcinia Xanthochyros* (*Cluttifera*) ორ ძირზე, რომელიც მოტანილი იქმნა კამერუნში ენკენისთვის ბოლოში შეენიშნე, რომ თითო ყლორტი აღმოსავლეთის მხრით აღმოაჩნდათ. მეზობელმა ჩირგვმა კი ყლორტები ყოველმხრით გამოაუშვა.

ამის მსგავსს შემთხვევებს გვხვობრებს ფოლკენსი კუნძულ იავიდან. არიან ისეთი თაჯის მცენარეები, რომელთაც ყოველ დროს, როცა უნდა დაუკვირდეთ ბევრი ტოტი ნორჩი ფოთლებით აქვთ შემოსილი, დანარჩენი ტოტები კი განუვითარებელი რჩება. ეს თვისება ხშირად ეტყობა ლამაზს, მრგვალს და თავქოჩრიან *Mongifera indica*-ს, რომელსაც ნაყოფისათვის აშენებენ.

ხშირად გაიგონებთ, რომ წვიმიან ტროპიკულს ჰავაში ბუნება არასოდეს არ იყვანებს და განვითარება და სკვდელი, სკვდელი და განვითარება დამოუკიდებლად მიჰყვება ერთმანეთს. ხშირად საქმე ასე არ არის. ეს ხანდახან მართალია, როცა საქმე ფოთლების გაჩენას და და

ცვივას ეხება. ფოლკსენი ამტკიცებს, რომ მცენარეები *Albizia moluccana* (ლობიოს ჯიშის მცენარე) და *Xiljoium d-cipiens* მუდამ გამოიღებენ ყლორტებს. ტოტების კენწეროში მუდმივ ჩნდება ფოთლები, რადგანაც ძველი ფოთლები თანდათან ცვივა. იგივე შემიძლია ვსთქვა *Cedrela odorata*-ს შესახებაც. მეტად საინტერესოა ის ფაქტი, რომ როგორც *Albizia moluccana*, ისე *Cedrela odorata*-ც ისეთი ხეებია, რომელიც გასაოცარ სწრაფად იზრდება. რაკი ფოთლები თავის ასსიმილაციის ფუნქციას შეასრულებს, მაშინვე დაცვივა, რადგან კენწეროზე ან ლად გაჩენილი ფოთლები უჩრდილებენ და მზის სხივებს არ აკარებენ.

ადვილი შესამჩნევია, რომ ერთმანეთზე მიქლომილი ფოჩიანი ძირის ფოთლები, რომელსაც ნახევარი მეტრი სიგრძე აქვს, ხის ჩქარი ზრდის დროს დაჩრდილულია მზისაგან ახალის ფოთლებით.

მაგრამ ტროპიკულს ტყეში ხშირად შეამჩნევთ დრო გამოშვებით შეფოთელას. არის ისეთა ხეებიც რომელსაც რამდენიმე თვე ფოთლი არ აქვთ. ხშირად ამ დროს განმავლობაში, ან ბოლოში ეს ხეები ყვავილს მოისხამენ. ეს დროგამოშვებითი ცვლილება მოხდება წვიმისა და გვალვის შუა ხანებში; ეს ისეთი ცვლილებაა, რომელსაც ტროპიკულს ქვეყნებში ხშირად შენიშნავენ. გვალვის დროს ხეები გატიტვლებულია; ჩვენთვის გაუგებარია, როგორ უნდა მოქმედებდეს წელიწადის დროთა ცვლილება; ყოველ შემთხვევაში არ აორთქლების შემცირებით, რადგანაც ტროპიკული ქვეყნების ნიადაგი გვალვის დროსაც გაქდენთილია წყლითა. ფოთლის განვითარებისა და ხის აყვავების ხანის გაყოფას შეიძლება მივაწეროთ ცნობილი ბიოლოგიური მნიშვნელობა მცენარის

ცხოვრებაში. ხშირს ფოთლებით შეზარდულს ტროპიკულს ტყეში უფოთლონის ყვავილები, რასაკვირველია, თვალში გვეჩხირება.

ფოთლების დაცვივის დრო იწყება ორჯელ ან რამდენჯერმე წელიწადში; ამ ფაქტს დიდი კავშირი აქვს მცენარის შინაგან მიდრეკილებასთან, ვიდრე წელიწადის დროსთან. საქმე ის არის, რომ კამერუნშიაც იცის დიდი და პატარა დროგამოშვებით წვიმები და ამის მიხედვით დროგამოშვება დიდსა და პატარა გოლვას შორის. მიუხედავად ამისა კამერუნის ხეები მხოლოდ ერთხელ იცვლიან წელიწადში ფოთლების სამოსელს; მაშინ როცა მე დაკვირვებდით, რომ ზოგი ჯიშში *ficus*-ისა იცვლის ფოთლებს წელიწადში რამდენჯერმე. ეს ჩემი დაკვირვებანი სრულიად ეთანხმებიან ფოლკსენის დაკვირვებას იავაზე. ამ სახით ერთსა და იმავე გარეგანს პირობებში, მაგრამ სხვა და სხვა მცენარეებს ფოთლები ცვივა წელიწადში ან ერთხელ, ან რამდენჯერმე, და გარემოებანი, რომელნიც თანახლავენ ამ მოვლენათ ერთნაირია მონათესავე მცენარეთათვის, რომელნიც სხვა და სხვა მხარეში იზრდებიან.

ხეს გატიტვლება სხვა და სხვა ნაირად შეუძლია. ან ფოთლები ცვივა ყველა ტოტებიდან ერთსა და იმავე დროს, ასე რომ ცვივა ფოთლებისა შეიძლება კენწეროდან ძირისკენ; ან და დღეს ერთი ტოტი ჰკარგავს ფოთლებს, ხვალ—მეორე ფოთლების დაცვივის ხანგრძლივობა რამდენსავე დღეს ან თვეს გასტანს. ის დროც, როცა ხეები გატიტვლებულია, სხვა და სხვა ნაირია *Albizie lebbek*-ს, რომელიც, როგორც მგონია, არასოდეს გატიტვლებული არ მინახავს, ფოლკონის სიტყვით, ექვსი თვის განმავლობაში

ფოთოლი არასხმო. Ceiba-guntadra კამე-
რუნში ოკრი თვე უფოთლოდ იყო:

თუ ეს ხანა ისე შემოკლდება, არამ
ახალ ფოთლების ამოსვლა იწყება მაშინ-
ვე, როცა ძველი დაცვივა, მაშინ ამ გვა-
რი ფოთლების დაცვივანა იქნება გამო-
წვეული ზრდის გავლენით, რაც ვისნერს
აქვს აწერილი და შესაძლებელიც არის
ასე ავსნათ. ამის დაკვირვება შეიძლება
Terminalia Catappa-ზე, ეს ესრედ წოდე-
ბულს ინდოეთის ნუშის ხეზე Omabreta-
ceae-ზე, აგრეთვე ტიუისის ზუგიერთს ჯოშ-
ზე. ეს ჯგუფი ტროპიკულ მცენარეებისა
მეტად დიდია.

მაგრამ ხეს ყლორტების გამოღება უი-
მისოდაც შეუძლია, რომ ძველი ფოთლე-
ბი დაცვივდეს. ბოტანიკურს ბაღში, ვიკ-
ტორიაში (კამერუნი) მცენარეს ficus
Indica-ს 8 ენკენისთვის ბევრს ტოტზე
ჰქონდა ნორჩი მოყვითაღ-მომწვანო ფოთ-
ლები და იმავე დროს შემოსილი იყო
ხშირი ძველი, მაგრამ სრულიად საღი
ფოთლებით. ასე იყო 14 და 29 ენკე-
ნისთვისაც.

ბიოლოგიურის მხრით შეტად საინტე-
რესოა დასავლეთ-აფრიკის ფლაკურცია
(Barteria fistulosa). მსხვილი ტანი, სიმაღ-
ლით 8—10 მეტრამდის ტოტებს სწორი
კუთხით ჰგზავნის გვერდებზე; ეს ტოტე-
ბი ძირში რამდენსამე სანტიმეტრზე სქე-
ლია, შემდეგ გაიწევის ერთი მხრით და
შეადგენს წვრილს ხის ქერქს, შუაში რბი-

ლი გული აქვს, რომელსაც დიდი შავი
ქიანქველები ღრღნიან. ამ გვერდების
ტოტებს ერთი მეტრის სიგრძე აქვს, ზედ
ასხია 8—10 ფართო ძირიანი დიდ ფო-
თოლი.

იმის შემდეგ, როცა ნაყოფი დამწიფ-
დება და დაცვივა, ფოთლებიც შორდე-
ბიან და შემდეგ არჩნდებიან იმავე გვერ-
დის ტოტებზე. საქმე ის არის, რომ ამ
ტოტს ახლა კვირტი არ აქვს. გვერდის
ტოტებს ისე უნდა უყურებდეთ, როგორც
შემდეგ განვითარებას მოკლებულს მოგრ-
ძე ყლორტებს; ფოთლების დაცვივნის
შემდეგ ისინიც შორდებიან ტანს. ზრდის
შემდეგს ხანაში იზრდება გვერდის ტო-
ტების ახალი სართული და ასე შემდეგ-
შიაც. ამისგამო ძირს ხეზე ტოტები არ
არის, მხოლოდ ხის კენწეროში მოსჩანს
ლამაზად გვერდის ტოტები.

ყველა ეს მხოლოდ ზოგიერთია
დროგამოშვებით მთავარ მოვლენათა ტი-
პებისა ტროპიკულ მცენარეების ცხოვრე-
ბაში. ის გვიმტკიცებს, რომ ძველი წარ-
მრდგენილება მუდამ მწვანე ხეებზე ტრო-
პიკულს პირველ-ყოფილს ტყეში მართა-
ლი არ არის; ის გვიჩვენებს აგრეთვე,
რომ სწორედ ტროპიკის ქვეშ ფოთლების
დაცვივნის მოვლენა უფრო სხვა და სხვა
გვარია და მეტად რთული, ვიდრე ჩვენს
ზომიერ ჰავაში.—

კახაბერი.

შინაური მიმოხილვა

ჩვენებური საბავშვო ბაღის ბედ-იღბალი. ქალაქის სკოლების უკუღმართობა ნაბიჯი. უფასო სასაღილო ქართულს გიმნაზიაში.

ღიღის რიხით და იმედით მივეგებეთ საბავშვო ბაღს, რომელიც გასსნა ამ სამიწლის წინად თავის სასკოლაზე პატივცემულმა ქ-მა ანასტასია გედევანიშვილისამ. ჩვენ ვგაფრთხივანებდა იმედი, რომ ქართველ დედაებს გამოფხიზლებდა დეტებით და შეიღების აღზრდის მოვალეობას განივრუღად შეუდგნენ. ვიცოდით ისიც, რომ ქსელსა და ჭერ კიდევ ჩვენში მოუწობდეს საბავშვო ბაღს დიდი გამჭრიახობა, საქმის ზედმიწევნით ცოდნა, სიუვარული და გამოცდილება ესაჭიროებოდა. ვიცოდით ისიც, რომ აუცილებელია თაგადპირველად ახალი საქმის შეუცდომლად წაყვანა, მაგრამ გვეკონა მცირე რამ შეცოდებანი თან და თან გასწორდებანი და ეს ერთად ერთი საბავშვო ბაღი ბოლოს მანინ შეერთებულის ძალდონით სასურველად მოუწობოდა და საშავალითოდ განდებოდა. ბავშვობა უპირველესი და საინტარო დროა კაცის ცხოვრებაში და მართლაც ვისაც ეს დრო რიგანად მოუხმარია, ვისაც ბავშვობასავე ჩაუნერგავს გულში სასიკეთო რამ, მას შემდეგში გერაფრთხი ამოფხვრით. ასე ძლიერია ბავშვის შთაბეჭდილება და ვინც ამში ბავშვს ხელს შეუწყობს, იგი მოკეთა, როგორც ბავშვების, ისე საზოგადოების.

დაად, დიდი იმედი გვექონდა, რომ საბავშვო ბაღი იხიერებდა და შესაფერს ჩაუთფს მოგვემდინა რა გააკეთეს, არა ჩაუთფი შიიტანს დღემდის ამ საბავშვო ბაღმა, ამის განხილვას ჩვენ ამ წამად არ შევედგებით, ადვინიხნავთ მხროლად იმ ფაქტს, რომ ჩვენმა იმედებმა და მხროლდინმა ჩაიღულეს წყალი

დალიეს და ვერჯერობით საბავშვო ბაღს სიცოცხლის ნიშან-წყალი არ ეტეობა; საზაფხულოდ დასვენების შემდეგ საუკეთესო დრო ბავშვებისათვის — შემოდგომა კადას და საბავშვო ბაღის აღორძინების კვალი არსდა სჩანს.

საბავშვო ბაღთან არსებობდა ესრედ წოდებული მშობელთა სამხრუნველო წრე, რომელიც განაგებდა ბაღის ნივთიერს მხარეს და პედაგოგიურს საკითხებშიც მონაწილეობას იღებდა. ვინ იტყვის, რომ ასეთი წრე მშობელთა უსარგებლო ყოფილიყო იმ ქსელი საქმის რიგანად წარმოებისათვის, რასაც საბავშვო ბაღი წარმოადგენს. სწორედ ამ მშობელთა წრის და საბავშვო ბაღის ოფიციალური გამგის შორის უთანხმოებას მოუდა ბოლო ამ ფრად სასარგებლო და საშვილიშვილო დაწესებულებისათვის. აქლემები წაიკიდნენ და შუაში კოზაკი გატეულიტერო რომ იტყვიან, სწორედ ეს ბედი ეწია ჩვენებურს საბავშვო ბაღსაც. ბაღის გამგესა და მშობელთა წრის შორის უთანხმოებას, მგონია, პრინციპიალური ხასიათი აქვს. მშობელთა წრის უმრავლესობა ამტკიცებს მესამე წელიწადს 6—7 წლის ბავშვმა წერა-კითხვად რომ შეისწავლოს, საჭიროც არის, სასურველიც და სასარგებლოც, სწორედ ამ პრინციპს ეწინააღმდეგება საბავშვო ბაღის გამგე ქ-ნი ანასტასია გედევანიშვილისა. ერთის შეხედვით თითქოს ძნელი არ უნდა იყოს მორიგება, ან დათმობა, რასაც ყოველი საზოგადო საქმე მოითხოვს, რომ საქმე არ შეუერხდეს, თუ კი ამ პედაგოგიური საკითხის ასე თუ ისე კადატრა მავსებელი არ იქნება ბავშვებისათვის. მაგრამ ყოველგვარი

ცდა შეთანხმების ამაოდ გამხდარა. რაკი შეთანხმება არ მოხდარა, მშობელთა წრეს აუღია ნებართვა მასწავლებელ ქალის თ. ლომოურის ასულის სახელთაზე საბავშვო ბაღის გახსნისა. ამ სახით ნებართვა გვაქვს ორი საბავშვო ბაღისა, საქმით კი არც ერთი არ არსებობს და იარსებებს თუ არა აღახმა უყვის!

ქ-ნი ანსტასია გელეგინიშვილისა ენგენის-თავიდან აცხადებს გაზრდებში და იწვევს მშობლებს, შატრამ, სამწუხაროდ, შედეგით კი არა სჩანს რა. ნუ თუ მშობლებმაც გული აიღრუეს საბავშვო ბაღზე. ეს ხომ ჩვენი უფრო დაბეჩავების ნიშანი იქნება!

ქართული საბავშვო ბაღის მართვა-გამგეობის მოკლე ისტორია სრული დამახასიათებელია ჩვენი მოუშუადებლობის კულტურულ მუშაობისათვის, ჩვენ არ გვეჩერება კოლეგიალურად მუშაობა, რაც აუცილებლად საჭიროა ეკვლა კულტურულ დაწესებულებაში. რასაც განათლებულ ქვეყნებში მუშაობა კრებულნი აკეთებს. და მით საქვეყნო საქმე ელვის სისწრაფით წინ მიდის, იმას ჩვენში თითო-ორთა მოღვაწე კერძოდ ჩაჭვირვითებს და კოლეგირ შრომაში რომ ჩაუბნს, ან პირად შეურაცხყოფას ვერ აიტანს, ან მის ნაშრომის მის ამხანაგის მხრით განადგურება მოქალის. ასეა ჩვენში კულტურული საქმეები და ჩვენ კი თავი მოვკაჭვს, მარტაში ვერეუთი, თითქოს მართლა საქვეყნო საქმეებს ვაკეთებდეთ.

საბავშვო ბაღს თავი დაგნებოთ და თუ გნებავთ ცოტა ხნით შებრძნდით ქალაქის პირველ დაწესებულების სკოლებში. ვინ იცის რამდენ ტანჯვა წამებას განიცდიან სცოლადვი ქართველი ბავშვები ამ სკოლებში რუსული ენის უხეიროდ სწავლებისა და უფარვისის სახელმძღვანელოების წყალობით. ცხადია ამ სწავლებლების ხელმძღვანელებს გამე „შე-

დაგოგიჩკებს“ არავითარი სადი წარმოდგენა არ აქვთ რუსული ენის სწავლების წესიერად დაყენების შესახებ ქართულ სკოლებში; ამას ცხადად ამტკიცებს ის ფაქტი, რომელმაც თავად იჩინა ამ სამოსწავლო წლის დასაწყისში ქალაქის ზოგიერთ დასაწყისს ქართულ სკოლებში რუსული ენის სახელმძღვანელო წიგნების არჩევაში. ამ მხრით უმეტესობა ქალაქის სკოლის გამგე მასწავლებლებისა ნამდვილს სიბეცეს იჩენს. საჭიროა რუსულ ენაზე რუსთა ბავშვებისათვის გამოიცნოს რომელიმე ახალი სახელმძღვანელო, მაშინვე განურჩევლად დააცხრებინ, „прелестъ учебникъ“-თ გაიძახინ და, როგორც უნდა იყოს, შეაქვთ სახელმძღვანელო სკოლებში, არ შინჯვენ კრიტიკულად, არ აფასებენ მუშტრის თვლით, არ ზომივენ შედაგოგიურის თვალსაზრისით თუ რამდენად შეესაბამება ეს თუ ის რუსული წიგნი რუსულის სწავლების ქართულს სკოლებში, შედეგად უვალა ამას, რასაკვირველია, ბავშვების ტანჯვა, მუხჯური მეთოდით ტვიზის გამოლაყება, მასწავლებლებს ბრაზიანობა, რუსული ენის სწავლების სიყოფილ და სხვა მრავალი არა სასურველი შედეგი მიჰყვება ხლამე.

როცა სკოლის ხელმძღვანელი მასწავლებლები ასეთს შედაგოგიურს უვიცობას იჩენენ, როცა სკოლებში შეაქვთ ისეთი სახელმძღვანელო, რომელიც ბავშვს ტკუა-გონებას უხშობს, ვინ არის პატრონი ამ შემთხვევაში, ვინ არის ნამდვილი მზრუნველი, რომ სკოლა ნამდვილ სასაიმოვნო, სასურველი დაწესებულება იყოს ბავშვებისათვის და არა წამების ადგილი; რასაკვირველია პატრონი ის არის, ვინც სკოლას ინახავს, ვინც ფულს ხარჯავს სკოლაზე, ამ შემთხვევაში კი ქალაქის გამგეობა, შატრამ ტყეოლად არ უწოდა ერთმა ჩვენმა თანამშრომელმა ქალაქის დასაწყისს სკოლებს უპატრონო სკოლები. რას აკეთებს სასკოლო კომისია, როცა ასეთს არეგ-დარეგს, გაუგებ-

რობას და ჰელაგოტიურს სიბერეს ხელახს ქალაქის სკოლებში რუსული ენის სახელმძღვანელოების არჩევაში; სწინს სასკოლო კომისიას არაფრად ეპრინება ეს საკითხი, თორემ იმას მაინც ითავებდა, მოეწვია მასწავლებლებთან კრება, გაეშარათ კამათი სახელმძღვანელო წიგნების არჩევაში, გამოეტანათ საზოგადო საერთო დასკვნა და შემოედოთ ისეთი სახელმძღვანელო, რომელიც ბავშვებსაც სწავლას გაუადვილებდა, ხალისს შემატებდა, ენას შეაყვარებდა, მასწავლებლებიც ტანჯვას ასცდებოდნენ და რუსული ენის სწავლებაც სკოლებში წარმატების გზით ივლიდა. მაგრამ სწინს სასკოლო კომისია ამისთვის თავს არ იტკივებს და სკოლებს ამ მხრივაც უმატრონათ სტოვებს.

წელს მოსკოვში მასწავლებლებმა ე. ფორტუნატოვამ და ლ. შლეგერმა გამოცემეს რუსული ანბანი რუსის ბავშვებისათვის სახელწოდებით „Первые шаги“. ეს წიგნი ჩვენს რედაქციას სარეცენზოდ გამოუგზავნა სხვა წიგნებთან ერთად ცნობილმა გამოცემებელმა გორბუნოვმა. წიგნი იან მოჭყვია ამერიკულ გემზე შედგენილი რეკლამები. ანბანი ვითომ ექსპერიმენტალურ მეთოდზეა შედგენილი, მაგრამ შიგა და შიგ დირსებასთან ერთად იმდენი ჰელაგოტიური შეუსაბამობაა, რომლის გამო არა მგონია რუსეთში ამ ანბანმა დიდი ბაზარი მოიპოვოს. მით უფრო უვარგისია იგი ჩვენი სკოლებისთვის, რომლის მიზანი სულ სხვაა და საშუალებაც შესაფერისი უნდა ვიხმაროთ. თვითონ ამ ანბანს ავტორებიც კი, უჭველია, გაოცდებოდნენ, რომ იცოდნენ იმათ ანბანს ჩვენებურს სკოლებში ხმარობენ სახელმძღვანელო წიგნად, რადგან მათ რუსის ბავშვებისთვის შეადგინეს ანბანი და ფეხს ეროვნებისთვის. მართალია, მათ ეს ანბანი დაუხსლდევს რუსის ოჯახის ცხოვრებას და სკოლას, ანბანში შეიტანეს ბავშვების თვით მოქმედება და შემსუბუქება იმ სიტუ-

აციას, რაც ბავშვს ელოება წინ კითხვის პროცესის დროს, მაგრამ ეს ფეხს კარგი ხერხი, ჩვენი ბავშვებისათვის გამოუსადეკარია, რადგან ჩვენს ოჯახს და რუსის ოჯახს შორის დიდი განსხვავებაა და ჩვენმა ბავშვებმაც მშობლიურს ენაზე კითხვა უკვე იციან და კითხვის პროცესიც ფეხს ენაზე ერთი და იგივეა.

ჩვენში კი, როგორც მოგვსენებთ, ოდნავ უცხო ვინმე რამე უდღეური გამოჩენის და მოკეთე და მხრუნველი ჩვენს „ჰელაგოტიკებში“ არ გამოელევა. ასე მოუვიდა „Первые шаги“-ის ანბანსაც, რომელიც ეოველის მხრით დაშორებულა ჩვენებური სკოლების მოთხოვნილებას და მისი შემოდება არა თუ მუნჯური მეთოდის გამოქვეყნას შეადგენს, არამედ ეოველგვარ ჰელაგოტიური კანონის დადგევასაც.

ამას წინადა კინაძის შალაიაში შევიარე და ვიკითხე რა სახელმძღვანელოებს ხმარობენ ქალაქის დასაწყისის სკოლებში მეთქი. სხვათა შორის მითხრეს შირველად ვერის ქართული სკოლისათვის გამოგვარჩინეს „Первые шаги“, და შემდეგ სხვებიც თხოულაობნო. ეტუობა ეს „შირველი სახიფათო ნაბიჯი“ შირველად ვერის სკოლაში შემოუღიათ ამ სა-მოსწავლო წლის დასაწყისიდან და შემდეგ სხვა სკოლებსაც მიუბაძათ.

ჩვენ გავაოცებს ერთი გარემოება, ვერის სკოლის გამეკ ქანი თ. ჩიჯავაძის ასული კარგი ხნის გამოცდილი მასწავლებელია, მან კარვად უნდა იცოდეს სახელმძღვანელოების დირსება და ნაელიც; უნდა იცოდეს, რომ რუსული ენის შესასწავლად ჩვენებურს სკოლებში განსაკუთრებული სახელმძღვანელო საჭიროა, უნდა იცოდეს ასეთი სახელმძღვანელოების არსებობაც, უნდა იცოდეს, რომ დაუღანბრველად რუსული ენის შესწავლა ეოველ გვარ სახელმძღვანელო წიგნით შეუძლებელია და ბავშვის ტონების დამამხინჯებელი. ნუ თუ მისმა გამოცდილებამ ამ „შირველ ნა-

ბიჭადღისა“ ჩამოიქვეითა! ვერ გაგვიცა თუ რაკვარ შედგაოტიურს მოსაზრებას ხელმძღვანელობდა ეს დასმსხურებული მასწავლებელი, რატა სკოლაში ადგილს აძლევდა ისეთს წიგნს, რომელიც ჩვენი ბავშვებისათვის სახელმძღვანელოდ, ჩვენის აზრით, ყოვლად უგარვისია და გამოუსადეგარი. თუ ქ-ნი თ. ჩიჯავაძის ასული და სხვებიც, ვისაც კი ეს წიგნი ჩვენი სკოლებისათვის საუკეთესოდ მიჩნითა და უკეთესს კი ვერა ხედევენ, მოისურვებენ და აგვის-სნიან ამას, „განათლების“ რედაქცია სიამოვნებით დაუთმობს შურნალში ადგილს მათს განმარტებას. ჩვენ კი ისეთს გარემოებაზე, რომელიც ჩვენი მოზარდ თაობისათვის მავნებლად მიგვაჩნია, მიუყოითებთ მოზობლებს, განათლების გამავრცელებელ საზოგადოებას და უგულა შეგებულ პირთ ანგარიში გაუწიონ ამ გვარ დუხჭირ მოკლენას ჩვენს ცხოვრებაში, სამუდამოდ დაჭკობნ სწავლების დროს უმსგავსი და ბავშვისთვის მავნებელი დამუ-ღებანი და მისი მომხრე აღმზრდელ მასწავ-ლებლებიც.

* * *

ვინც დაჭკვირვების ჩვენი ღარბი ხალხის ცხოვრებას, შეინახავდა, რომ იგი არა თუ სად სულიერ საზრდოს, რიგანად სსუელის საზრდოსაც მოკლებულია. ვინ იღის რით და როგორ იკვებება ბუერი სარდაღი ოჯახი და მათი შვილები. ამ უკანასკნელთ, სორციელ საზრდოს მოკლებულთ, სკოლებში ისეთის სულიერ სანაჯგით უმისმინდლებიან ხშირად როგორც „Первые шаги“ და მისი მაგა-რი სახელმძღვანელოები და საკვირველია ჭკუ-მარტიად, თუ როგორ იტანს მოწაფე აძღვენს ტანჯვას შინ და გარეთ.

მოწაფის ცხოვრებაში რომ წესიერად საზრ-დობას, სმა-ჭამას დიდი მნიშვნელობა აქვს, ეს სრული ჭკუმარტიებაა; მომუტებული რიც-ხვი მოწაფეების ვერ სწავლობს რიგანად,

ხშირად უკან რჩება სწავლაში თავისს უფრო შეძლებულს ამხანაგებს იმ მიზეზის გამო, რომ კუჭი ცარიელი აქვს და ცარული კუჭის ჰატრანს აბა რა შენნიერების ეცხელება. თბილისის ქართულ გიმნაზიაში მომუტებულად ღარბი მოზობების შვილები სწავლობენ. შე-ტად უხერხული ბინა, ერთი ჰატრა ნესტიანი ოთახი, რომელშიაც ხშირად 5—7 სულამდის ცხოვრობს, ხმელი ჰური და ისიც არა საკმა-რისად, აი როგორ სურათს წარმოადგენს მოწაფის შინაური ცხოვრება. რა გასაკვირვე-ლია, რომ ასეთს შინაურს პირობებში შეოფს მოწაფეს სწავლა ეძნელებოდეს და ერთს და იმავე კლასში რამდენსამე წელს რჩებო-დეს.

სასიამოვნოდ ენდა ადენიზნოთ, რომ ერ-თი წრე ჩვენებურ ჰატვიცემულ მანდილოსნუ-ბის ენერგიულად შეუდგა ამას წინად უფა-სო სსადილოს მოწეობას თბილისის ქარ-აულ გიმნაზიასთან. ეს აზრი უგვე განა-ხორციელეს, სსადილო მშვენივრად მოაწვეეს და კიდელ გაისნა ამთვის ორში. სსადილო აკურთხა დეკანოზმა მამა კად. ცინცაქმ ხსუ-ნებულ მანდილოსნათა წრის და გიმნაზიის გამგისა და მასწავლებლების თანდასწრებით. მარჯალისის წინ დეკანოზმა შემდეგი სიტყვით მიჭმართა ასამდის შეკრებილ მოწაფე ქალ-ვაუს.

ყმაწვილობო! ამ 20—30 წლის წინად სკოლაში სწავლა შეძლებულ მოზობელთა შვილების უპირატესობას შეადგენდა, დღეს კი სულ სხვასა ეხედავთ: შეუძლებელ მოზობელთა შვილებმა აავსეს სასწავლებ-ლები ეს სასიამოვნო სანახაობა დაჩრდი-ლა ერთმა გარემოებამ: სულიერის საზრ-დოს ძენის დროს, ქონებრივად დაჩა-რულმა მოზობლებმა ველარ შესდღეს ხორ-ციელი საზრდოც მოეპოვებინათ თავიანთ შვილებისათვის, რამაც ფრიად შეაფერხა სწავლა-აღზრდის საქმე. ამ სამწუხარო

მოვლენას მიაქცია ყურადღება უველა ქართველთა მიერ ღრმად პატივცემულ დელათა კრებულმა და დაუღალავის შრომით მოგაპოვათ უზრუნველი პური არსობისა. ეს თქვენთვის თავდადებულნი დედანი იმედოვნებენ, რომ თქვენ კარგის სწავლით და უკეთესის ყოფა-ქცევით აუსრულებთ მათ მოლოდინს და შესძენთ დაბეჩავებულს სამშობლოს განათლებულ და სასარგებლო მღშაქათა.

სასაღილოს-გახსნის დროს თვალწინ გადაგვჭადა ორნაირი სურათი—ერთი მეტად სამწუხარო, მეორე დიდათ სსსაიშოვნო, მომსობი და გამჭარგებელი ზირველი უსაიშოვნო შთაბეჭდილებისა—ერთის მხრით ხედავ რაგორ უღონდება გული შშიერ ბავშვს, ფეხზე

ვერ დგება, სუსტდება და იქცევა. მეორე მხრით ეს მზრუნველი პატივცემული დედები თავს დასტრიალებენ ამ შამშლით მაშეჩადთ და აწვდიან კერძს მოსადონიერებად. ბავშვებიც გრძნობენ ამ მზრუნველობას და გულში ისახვენ პატივისცემას იმ ზირთადში, ვინც მათზე ასე ეჩერვიუვად ზრუნავს.

საიშოვნებით ადვინიშნავთ ამ კეთილ მოფლენას ქართულ გიმნაზიის ცხოვრებაში, ვუსურვებთ ქალთა წრეს, რომელმაც ეს კეთილი საქმე იკისრა, მხნეობას და იმედი გვაქვს ისე როგორც დღეს, მომავალშიაც ეჩერვიუვად გაუძღვებიან ამ საკეთილო საქმეს, რომელსაც ერთის აზრითა და გრძნობით განმსჭვალული სიმშატიური წრე, ისეთს ბედს არ აზრუნებს, რაც საბავშვო ბაღს დავაშრათ.

უცხოეთი ამერიკული სკოლა

(რუსულით)

უველა, —ნამდვილი მეგობრები კაცობრიობისა, პატიოსანი ხელმძღვანელები ცხოვრებისა, დიდი ბრძენი და ნამდვილი სახელმწიფოებრივ კუკვაგონების მექონე აღამიანები, —ერთ-ზმად ამტკიცებენ, რომ საფუძველი ყოველივე კერძო, საზოგადოებრივ და ხალხური ბელნიერებისა არის, რაც შეიძლება, საუკეთესო განათლება და აღზრდა ხალხისა. ქვეყნის მთელს სილიადეს ვერ გამოაჩენენ ვერც ძლიერი ჯარი, ვერც მრისხანე და მტკიცე ბრძანება, ვერც კანონმდებლობის ყოველგვარი შეცვლა და გაუმჯობესება; —თუ ხალხი არ მიიღებს ფართო და

თავისუფალ განათლებას, გონივრულად და მტკიცედ დაყენებულ სკოლებით.

დიდი პედაგოგი, მამა ახალი სახალხო სკოლისა, ამოს კომენსკი თავის უკვდავ ნაწარმოებში „დიდი დიდაქტიკა“ ამბობს: „თუ წინააღმდეგ კაცობრიობის ვაფუქებულობისა შეიძლება პოვნა წამლობისა; ამას უნდა ვეძებდეთ უშოთავრესად კაცობრიობის მოზართ თაობის გონივრულსა და ბეჯითს განათლებაში“.

თავის „დიდაქტიკის“ წინასიტყვაობაში იმასვე მოჰყავს სხვა შესანიშნავი აღამიანების აზრები: „რანაირი დიდი და საუკეთესო სამსახური შეგვიძლიან გა-

ეუწიით ჩვენ სახელმწიფოს, თუ ახალ-თაობის სწავლა-განათლებას შევეუდგებით, განსაკუთრებით თანამედროვე გარემოებაში, როდესაც იგი ისე დაეცა, რომ საჭიროა საერთო ძალით მისი აღადგენა და თავის დაქერა“—ამას ამბობს ციკერონი. ხოლო ფილიპე მელანხტონი სწერს: „ნამდვილი განჯთლება ახალთაობისა ნიშნავს მეტს, მინამ დაპყრობა ტროისა“.

ამას კომენსკი დასძენს, რომ განათლება უნდა შეადგენდეს მთელი ხალხის საკუთრებას.

— რანი არიან უქკუო მდიდრები, თუ არა ღორები, ქათამი გასუქებულები?— კითხულობს და უპასუხებს თვით კომენსკი.— რანი არიან უსწავლელნი ღარიბნი, თუ არა ვირები, ტვირთის საზიდავად განმზადებულნი?

— ამიტომ მტკიცედ უნდა გვრწამდესო,— დასკვნის კომენსკი,— რომ ყოველი ადამიანი საჭიროებს განათლებას, რადგანაც ღმერთმა ყველას ერთნაირად მიანიჭა თავისი სახე, და ყველანი უნდა იყვნენ ადამიანებად, და არა ველურ მხეცებად, უგნურ ცხოველებად, ან უბრალო კუნძებად.

ასეთ განათლების საშუალებად კომენსკი, რა თქმა უნდა, უპირველეს ყოვლისა ასახელებს სკოლას, რომლის გავლაც, იმის აზრით, სავალდებულოა ყველასათვის ბავშვობაში.

აქედან მთელი მზრუნველობა კომენსკისა იყო მიმართული იქითკენ, რომ ჩავგონებინა იმ ქვეყნის მთავრობისათვის, რაც შეიძლება მეტი სკოლები გაეხსნათ, ვიდრე მთელი მხარე არ მოიფინებოდა სკოლებით.

— მზრუნველი მებაღე არ დასტოვებს ბაღში არც ერთ ნაყოფიერ ხეს, არც ერთ ხილის ბუჩქს შემოუბარავად და

მოურწყველად; არ დააქნობს უნაყოფოდ არც ერთს ცოცხალს ჰაწაწა ტოტს. ეგრევე უნდა მოქცევა ხალხსაც ბავშვობაში,— მოუწოდდა კომენსკი,— არავისში არ უნდა დაახშო არც ერთი ნიჭი; ცხოვრების ბალის მებაღეების მოვალეობაა მორწყვა და შემობარვა ყოველი ცხოველი სულისა.

ამ სიტყვებისთვის, რომლებიც ნათქვამია ამ თითქმის ოთხასის წლის წინად, ძნელია რისმე მიმატება; და განა საჭიროა არც მიმატება? ამ დროში ვინღა იქნება ისეთი, გარდა მხოლოდ გონებრივად და ზნეობრავად გაველურებული ადამიანებისა, რომელიც უარ-ჰყოფდეს ხალხის განათლების და სკოლების გამრავლების საჭიროებას? ახლა უნდა ილაპარაკონ არა მხოლოდ სკოლების გამრავლებაზე, არამედ იმათ გაუმჯობესობაზე.

იმავე „დიდ დიდაქტიკაში“ ხშირად არიან ნახსენები კომენსკის-მიერ განმარტება სკოლისა.

— სკოლა არის სახელოსნო ადამიანობისა,— ამბობს იგი.

ასეთ განმარტებას დაფიქრება სჭირია. სკოლა მართლაც სახელოსნოა ადამიანობისა: აქ დამუშავდება ადამიანის სული. შესაძლებელი სინამდვილედ ხდება: ძალები გონებისა, სინილისისა და სიკეთისა იშლებიან მთელის თავის სიმშვენიერით.

რომ ასეთ სახელოსნოში მუშაობა იყვეს ნაყოფიერი, ამისთვის საჭიროა არაჲც თუ დიდი ბეჯითობა და სიყვარული საქმისა, არამედ დიდი ცოდნაც, თავისებური დიდი ხელოვნება. ერთმა ძველი დროის დიდმა პედაგოგმა სთქვა: „განსწავლა ადამიანისა არის უმაღლესი ხელოვნება,— ხელოვნება ხელოვნებათა“.

ამიტომ ჯერ კიდევ საკმარისი არ არის

ბევრი „სახელოსნობის“ ქონება. საქიროა, რომ „სახელოსნობებში“ იყენენ დახელოვნებული „ხელოსნები“, რომელთაც შეეძლოთ ხელოვნურად საქმის წარმოება.

ჩვენში, სამწუხაროდ, ეს უკანასკნელი მხარე საქმისა როგორღაც მიჩრდილულია. ჩვენ ისე დარბები ვართ უბრალო სკოლებითაც-კი, თორემ კარგ სკოლას ვინ-ღა იტყვის, რომ ძალიანაც აღარ ვფიქრობთ სკოლის ვითარებაზე; ოღონც-კი მომეტებული იყვეს რაოდენობა სკოლისა; თუნდაც როგორმე იყვეს, თუნდაც ცუდი იყვეს, ოღონც-კი სკოლა იყვეს.

ახლა, როდესაც საზოგადოება ესე მწვავედ გრძნობს განათლების საქიროებას, და როდესაც ყველგან ესე ცხარედ ლაპარაკობენ სახალხო სკოლაზე, — უნდა ვფიქროთ არამც თუ სკოლების რაოდენობაზე, არამედ იმათ ვითარებაზედაც.

მოწინავე კულტურულმა ქვეყნებმა სახალხო განათლების საქმეში წინ გავვისწრეს ჩვენ ორივე მხრით: სახალხო სკოლების რიცხვითაც და მათი მოწყობა გაუმჯობესობითაც. ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოა თანამედროვე მდგომარეობა სახალხო სკოლისა ამერიკაში.

საინტერესო წიგნი ეკატერინე იანულისა — „ამერიკული სკოლა“ — გვაძლევს ნათელ წარმოდგენას იმისას, თუ რანაირის სიყვარულით და გონიერულის მზრუნველობით ექვეყნიან სახალხო სკოლას შეერთებულ შტატებში. უკვე ერთი გარეგნული სახე პირველ-დასაწყისი სასწავლებლისა მკერმეტყველურად მოწმობს, რომ სახალხო სკოლა ამერიკაში არის საყვარელი შვილი ხალხისა. მას რთავენ, ეალერსებიან, ყოველნაირად ამშვენებენ.

სახალხო სკოლის შენობები ფართოა,

მაღალია, დიდი. მათში უსათუოდ სამყოფი ჰაერი და სინათლეა. იქ არ არის შექუჩვა და ვიწრობა მოწაფეებისა, და გაფუჭებული ჰაერი კლასებში. სკოლის თითოეულ ოთახში ფვალსაჩინო ადგილს გამოკიდებულია ცნობა შესახებ ჰაერის მოცულობისა და მოწაფეების რაოდენობისა. განსაზღვრულ რიცხვზე მეტის მოწაფეების მიღება სასტიკად აღკრძალულია.

ეს უარი მოწაფეების მიღებისა, რა თქმა უნდა, ჩვენშიაც არის, მაგრამ მხოლოდ მაშინ, როდესაც სკოლა მთლად გავსებულია. ამერიკაში ასე არ არის. აქ ბავშვი, ერთ სკოლაში არ მიღებული, მიღებულ იქნება მეორეში. იმან შეიძლება ერთი ვერსი მეტი გაიაროს, მაგრამ ის ადგილს იპოვინს სკოლაში.

თუ სხვა სკოლა არ იქნება მახლობლად, არ მიღებულებისთვის გახსნიან ახალ კლასს ძველ სკოლაში. სკოლის გარედ ბავშვი არას გზით არ დარჩება; და როცა-კი შევა სკოლაში, იმას არ დასვამენ ბნელს, შეხუთულს, ნოტიო, ცივს ოთახში.

— სკოლა არის კარი სინათლისსა-მეუფოში, — ამბობენ ამერიკელები. — იგი მოწოდებულია გაუხსნას ბავშვს და გაუნათოს ფართო ჰორიზონტები ქვეყნიერებისა და ადამიანის ცხოვრებისა; ამიტომ იგი თვითონაც უნდა იყვეს ნათელი და ფართო.

მაღალ და განიერ ფანჯრებზე სდგას ყვავილები, ზოგჯერ ჩამოკიდებულია გალიები ფრინველებით. ეს აძლევს კლასს მყუდროებას, ოჯახურ ხასიათს.

ბავშვებს თავი უჭირავთ თავისუფლად. ასე ეტყობა არავითარი ძალდატანება. თვითოეული ბავშვი ზის ცალკე მომარჯვებულ მაგიდასთან და სრულიად თავ-

ვისუფალი მიმოხვრა აქვს. ის კიდევ დაეყრდნობა სტოლის, კიდევ მიეყუდება უკან ზურგით, და თუ უნდა, კიდევაც ადგება გაკვეთილის დროს; ცოტა ხანს იდგება და ისევ დაჯდება, ოღონც ხმაურობას და უწყისობას ნუ მოახდენს, ოღონც თითონ იმეცადინოს, და სხვებსაც არ დაუშალოს მეცადინობა.

საზოგადოთ, მთელი ღონისძიება ნახმარებია იმაზედ, რომ ბავშვმა იგრძნოს თავისი თავი როგორც შრომის, მაგრამ თავისუფალ ოჯახურ გარემოებაში.

წესიერება სკოლისა აქედგან სრულიად არ ირღვევა. პირიქით, უცხო ქვეყნის ადამიანები, რომლებიც ნახულობენ ამერიკულ სახალხო სკოლას, განცვიფრებაში მოდიან სკოლის მოწაფეების წესიერის ყოფა-ქცევით. „წესიერება ამერიკის სკოლებისა მით უფრო სსიაშოვნაა, — სწერს ერთი ინგლისელი, — რომ იგი არის რაღაც ბუნებრივი, და თითქოს უნებლიეთი. ეს ის ბავშვების წყებები-კი არ არის, დაქიმულები რომ სხედან, ხელები უკან უწყვიათ, ფეხის ქუსლები ერთად, თვალები წინ, მოწყენილის გამომეტყველებით, — არამედ ბენდიერი და კმაყოფილი ოჯახია სკოლელებისა, რომლებიც ზრდილად და თავზიანად მიმართულები არიან მასწავლებლისაკენ, და ძალა-დაუტანებლივ წესიერებას ძცავენ სკოლაში“.

ეს შინაგანი წესიერება მოწაფეებს შორის მით უფრო საქებურად უნდა ჩაითვალოს ამერიკული სახალხო სკოლისათვის, რომ მასში არ არის არავითარი გარეგნული საშუალებანი მოქმედებისა მოწაფეებზე. ამერიკულმა სახალხო სკოლამ არ იცის არც საჩუქრები, არც, მით უფრო, სასჯელი. განსაკუთრებით, — არავითარ სასჯელს არ ხმარობენ.

ამერიკული სახალხო სკოლების მასწავლებლების წესდებაში ნათლად და გადაწყვეტით არის ნათქვამი: არავითარი სხელის დასჯა, რა სახისაც უნდა იყვეს იგი, არ უნდა იხმარებოდეს არც ერთ სახალხო სკოლაში. ამ წესის დარღვევისათვის დადებულია პირველად ჯამაგირიდგან გამოკლება, ხოლო შემდეგ — მოსპობა სამასწავლებლო მოქმედებისა.

მეორე კანონი ამბობს: „მასწავლებელმა არასოდეს არ უნდა მიჰმართოს ძალდატანებით საშუალებებს, როგორც, მაგალითად, ხელის ცკრა, დახანჯალემა ბავშვისა იმ მიზნით, რომ მისი ყურადღება მიიქციოს. აღკრძალულია აგრეთვე დამოქება, კლასიდგან კარში გამოგდება. ყოველივე ეს ნიშნავს ფიზიკური ძალი-სადმი მიმართვას, ნაცვლად ზნეობრივის ზეგავლენისა, და ყოველივე ეს სრულე-ბითაც არ აეთიარებს ბავშვში გრძნობას მოვალეობისას“.

შემდეგ, აღკრძალულია დაცინვა მოწაფეებისა და საზოგადოდ მკვახეთ მოქცევა მათთან. „მოერიდეთ ბავშვების დაცინვას, — ამბობს კანონი; — ეს საშიში საშუალება: იგი უკარგავს ბავშვს პატივის-ცემას თავის მიმართ და უღვიძებს მასწავლებლისადმი სიბოროტეს“.

მოერიდეთ აგრეთვე გინებას. სასტიკი კილო არ არის საჭირო, და მანებელია. სკოლა უნდა იყვეს მეგობრული და მოსიყვარულე ოჯახი; ხოლო ასეთ ოჯახში-კი არ აქვს ადგილი სიმკაცრეს.

ამიტომ იმ კითხვების რიცხვში, რომლებიც ეძლევა ამერიკაში მასწავლებელს, მანამდის ის დაიჭერდეს ადგილს სახალხო სკოლაში, სხვათა შორის, ეძლევა კითხვა: „შეუძლიან, თუ არა იმას ჰმართოს კლასი, რომ სასჯელები არ იხმაროს?“

— სასჯელებს ხმარობენ მხოლოდ გამოუტყდელი მასწავლებლები, რომლებმაც არ იციან თავისი საქმე, — დასძინენ სკოლის კანონები.

მაშ როგორღა იცავენ წესს ამერიკელი მასწავლებლები კლასში, ან რა წარმატება უნდა ჰქონდეთ სწავლებაში? ან, შეიძლება, ამერიკული ბავშვები — განსაკუთრებით ბავშვებია? იქნება არა აქვთ იმათ არც სიზარმაცე, არც სიცელქე, ან ბავშვური გაუზრდელობა?

არა, — ყოველივე ეს აქვსთ. აქვსთ, რასაკვირველია, სიზარმაცეც, სიცელქეც, ხან ცუდი საქციელიც. ზოგჯერ ჩვენს ბავშვებზე კიდევაც უარესი.

მაშ როგორღა სწვდებიან იქ მშვენიერს მიზანს? — სასკოლო საქმის ხელოვნურად წყევანით: მეცადინეობის კარგად დაყენებით და საუკეთესო ხალხური მასწავლებლების საშუალებით.

ამერიკული კანონები ამბობენ: „საიდუმლო კარგის სასკოლო წესიერებისა მდგომარეობს უწესოების აღაგმვის ცოდნაში იმდენად არა, რამდენად იმაში, რომ აცდენილ იქმნას თვით დასაწყისი უწესოებისა, წყევანი იქმნას მეცადინეობა იმნაირად, რომ მოწაფეებს სწავლის გამო ავიწყდებოდეთ თავიანთ სიცელქე, და არა პირიქით, როდესაც მოწაფეები სიცელქისა გამო ივიწყებენ მეცადინეობას. მასწავლებელმა სასკოლო მეცადინეობა მოწაფეებისთვის მომეტებულიად სახალისოდ უნდა გახადოს, იმათ ბავშვურ სიგიჟეზე“.

აქ საინტერესოა ის საქციელი, რომლის საშუალებითაც ამერიკული სახალხო სკოლა მიისწრაფვის კეთილად იმოქმედოს მოწაფეებზე, წახალისოს ისინი სწავლაში, თვინიერ რაიმე გარეგანი საშუალებებისა.

ამერიკული სკოლა არა ღლის თავის მოწაფეებს. არა ღლის არც გაკიანურებულის საქმით, არც მოსაწყენი უსაქმობით. ამერიკულ სახალხო სკოლებში არსებობს სრულიად განსაკუთრებითი, ჩვენთვის უცნობი, განაწილება სასწავლო დროისა. იქ გაკვეთილი არა გძელდება საათს, ან კიდევ ცოტა — 45, 50 წუთს, რომლის განმავლობაშიაც ერთი და იგივე მასწავლებლისა და მოწაფეების მიერ განმეორდება ათჯერ, ასე რომ მეტისმეტად სწყინდებათ იმასაც და იმათაც. იქ გაკვეთილი გძელდება 15, 10, ბევრი ბევრი 25 წუთი. აი, მაგალითად, სია თუნდაც ერთის დილისა ამერიკულ სახალხო სკოლაში. ცხრა საათიდან 9¹/₄ მდის არის კითხვა ბიბლიისა (სავალდებულოა ყველა სკოლებში ყოველ დღე, თუმცა ზოგჯერ ბიბლიის კითხვის მაგივრად არის საერთო ვალობა ფსალმუნებისა როიალის ბანის შეწყობით). ცხრა საათიდან და 15 წუთიდან 9 საათამდის და 35 წუთამდის მიდის ანგარიში; ცხრა საათიდან და 35 წუთიდან — კითხვა. შემდეგ ათი წუთი დასვენება; 25 წუთი ხელ-საქმე, 20 წუთი — გრამმატიკა და ათი წუთი კიდევ დასვენება. და ამაირად არის მთელი სამოსწავლო დღე: არა საათებით, არამედ ათი წუთებით. ყურადღება მოწაფეებისა არ იღლება, ინტერესი არ სუტდება; ხოლო სკოლის თავისუფალ დროს მასწავლებელი ხმარობს დამოუკიდებლად.

ესეც ცოტაა. სასწავლო დროის განაწილებაში ამერიკელებმა გადადგეს ახალი, უფრო კიდევ თავისებური, ნაბიჯი წინ. იმათ მიაქციეს ყურადღება იმ გარემოებას, რომ მოსწავლეები სკოლაში როგორც ტანით, ისე ნიჭით, სრულგზათაც თანასწორები არ არიან. ერთი უფ-

რო ადვილად და სწრაფად იქერს, იხსომებს გადაცემულს; მეორე-კი—ნელა და დიდის შრომით. ამას ესაპიროება ხშირი და მუდმივი განმეორება, ხოლო პირველისთვის ეს მეტია, მოსაწყენი და დამლელია. მთელი წლები ერთად დატოვება მათი—ეს დააკარგვინებდა ნიქიერებს სწავლის ხალისს, ხოლო სუსტებს აიძულებდა ემეცადინათ როგორმე, რასაც მოასწრობდნენ. ამიტომ ამერიკელები ამბობენ: „სკოლას უნდა ჰქონდეს მხედველობაში სხვა და სხვაობა ბავშვების განვითარებისა, და ამისდა მიხედვით, ხშირად უნდა ხდებოდეს გადაყვან-გადმოყვანა მოწაფეებისა, თორემ სკოლა გადაიქცევა უსულრო მანქანად. უნდა გვახსოვდეს, რომ ნიქიერი მოწაფეები, როდესაც ისინი უნიკობთან სხედან, ამითი ირყენებიან, ზარმატდებიან სწავლაში. მეორე მხრივ, უნიკო მოწაფეები, როდესაც ხელავენ რომ ვერ მისდევნენ ნიქიერებს, იჩაგრებიან და მუშაობენ უსიცოცხლოდ“.

მოწაფეების ნიქიერების ასეთი განსხვავების მიხედვით, ამერიკულმა სკოლამ შემოიღო დაყოფა ნაწილად კლასებისა და სამოსწავლო წლისა. საქმე ამნაირად მიდის. შედიან მოწაფეები სკოლაში ერთად, ერთ კლასში. გადის რამდენიმე თვე, და ბავშვებს ეტყობა თანდათან განსხვავება ნიქიერებაში. ჩნდება, რომ მოწაფეებს სხვა და სხვა „ნაბიჯი“ აქვთ: ერთი ბავშვი სკოლის ბოლომდის გავლას მოუწოდებს რვა წელიწადს, ხოლო მეორეს უნდა ექვსი წელიწადი. რათ უნდა იარონ იმათ ერთად? აი აქ იყოფებიან. უფრო ნიქიერები წინ მიდიან; უძლურებს ეძლევათ განსაკუთრებითი ყურადღება. ერთი და იგივე კლასი იყოფება ნაწილებად, და თვითეულს ახალს, გაყოფილ კლასს ეძლევა თავისი მასწავლებელი;

ამასთან სუსტ კლასში ინიშნება უფრო ნიქიერი მასწავლებელი.

თუ შემდეგ გაყოფის გამოჩნდება, რომ სუსტ მოწაფეებში რომელიმე გამაგრდა ახალ მასწავლებლის ხელმძღვანელობის ქვეშ და ჩქარა წავიდა წინ,—ის გადაჰყავთ ნიქიერებთან. თუ მოხდა, რომ რომელიმე ნიქიერთაგანი დასუსტდა, იმას დაეწვევიან უკანები და ერთად წავლენ.

განსხვავება ჩვენს სკოლებში მეორე წლით დატოვებულებისაგან ერთსა და იმავე კლასში მდგომარეობს იმაში, რომ ჩვენში ბავშვი ჰკარგავს წელიწადს, ჰკარგავს ამხანაგებს, იღებს რალაცა დაღს დარჩენილისას. ამერიკულ სკოლაში ამისი მზგავსი არა არის რა. იქ არ ელიან წლის ბოლოს. რა წაშს მოწაფე დასუსტდა,—შესაფერ განყოფილებაში, თუ გამაგრდა,—გადაჰყავთ უფრო ძლიერებთან.

„ჩვენს სკოლებში,—ამბობს დამფუნდებელი ამ წესდებისა,—კლასები მისდევნენ ერთი მეორეს ექვსი კვირის მანძილით. გადაყვან-გადმოყვანა მოწაფეებისა ხდება, ყოველ შემთხვევაში, წელიწადში ოთხჯერ ნაკლებ არა, და ყოველთვის არის შესაფერი კლასები, სადაც შეიძლება მოთავსება წინ წასული მოწაფეებისა, ან უკან-დარჩენილებისა“.

ამნაირად კლასი ყოველთვის მოგვავლენებს მუდმივს, მაგრამ ყველგან არა ერთნაირს წყლის მიმდინარეობას; ერთ ადგილს მდინარეს ჩქარა, მეორე ადგილს ნელა მიაქვთ თავისი წყალი. წყლის ზედა პირზედ სტურავენ ნაფორები: მოხვდა ნაფორი ერთს ტალღაში,—გაექანა წინ; მოხვდა მეორეს,—მოუწელა მსვლელობა. მაგრამ აი ეს უკანა ტალღა გაჩქარდა, და ნაფორიც დაეწია წინ წასულს; შეიძლება წინაც გაუსწროს. ჩვენში ესე

არ იქნება: რაკი ერთხელ ჩამორჩა უკან, ყოველთვის უკან იქნება. ამერიკული სკოლა ამ მხრივ უფრო მოძრავია, რბილია, „საინტერესოა“ მოწაფეებისთვის.

მაგრამ რაც უნდა გაუმჯობესდეს კლასები, მდგომარეობა, სასწავლო ნივთები, ყოველივე ეს არის მხოლოდ ნახევარი საქმე, და უფრო უბრალო ნახევარი. უმთავრესი სკოლაში, მაინც, მასწავლებელია; და აი აქ ამერიკული სახალხო სკოლა ღირსია სრული ყურადღებისა და მიზაძვისა.

„პირველი სასწავლო წლები სკოლაში ყველაზე უპირატესია მთელი სამოსწავლო ხნის განმავლობაში, — ამნაირად სრულიად სწორედ სჯიან ამერიკული სკოლის ხელმძღვანელები. — პირველ-დაწყებითი სწავლის შეცდომებით და აღზრდის უსწორო საშუალებებით ბავშვი შეიძლება სამუდამოდ გაფუჭდეს. ამიტომ ჩვენ ვამწესებთ ჩვენი სკოლების პირველ-დაწყებით კლასებში ყველაზე საუკეთესო და გამოცდილ მასწავლებლებს იმ რწმენით, რომ კარგად ჩაყრილ საძირკველზე აშენდება მაგარი შენობა; მაგრამ, შემდეგი სწავლების დროს, რაც უნდა საუკეთესო იყვეს, აღარაფრით შეიძლება გასწორება იმ შეცდომებისა, რომლებიც დაშვებულ

იქმნენ პირველშივე გამოუცდელის ან უნიკო მასწავლებლის-მიერ“.

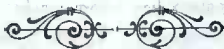
საუკეთესო მასწავლებლების მოსაწვევად პირველ-დასაწყის კლასებში, ამერიკელები ბევრ ადგილს ნიშნავენ მასწავლებლებისთვის ამ კლასებში დიდ ჯამაგირს, ვიდრე სხვა კლასებში.

ერთი სიტყვით, ყოველნაირათ სკდოლოზენ გააუმჯობესონ თავიანთი „სახელოვნოები ადამიანობისა“. არ ზოგვენ ფულს „სახელოვნოების“ კედლებისთვის, დაუცხრომელად აუმჯობესებენ იარაღებს „სახელოვნოსას“, — და რაც უფრო უმთავრესია, — მზრუნველობითი სიყვარულით ირჩევენ მასწავლებლობის დღი საქმისათვის დახელოვნებულ და მკოდნე „ხელოვნებს“.

გნსაკვირველი აღარ არის, თუ ასეთი „სახელოვნოები“ ხელოვნურად აკეთებენ თავიანთ საქმეს, სასწაულებს შერებიან, ზღაპრულის სისწრაფით ყოველის მხრით მიაქანებენ ამერიკას წინ.

ამიტომ ჩვენც უნდა მოვიწოდოთ ჩვენი ქვეყნისთვის მომეტებული სკოლებიც; და უფრო ძლიერ, — საუკეთესო, დახელოვნებული, მშვენივრად მომზადებული და კარგად უზრუნველყოფილი მასწავლებლებიც.

ვანათში ნამყოფი

სამედიცინო მიმოხილვა

ზღვის წყალი, როგორც საძიკურნალო საშუალება

სნეულებათა გამაღიზიანებლების გაცნობით ზოგიერთ შემთხვევებში მიღწიეს შრატის შემზაპუნებით განკურნვას. როგორც ვიცი, სნეულთა შხამის ან ტოკსინის გაჩენასთან ერთად ბუნება საშუალებას აძლევს სნეულს ებრძოლოს სნეულების შხამის საბრძოლველის ანუ ანტიტოკსინის გაჩენით. რომ ხელოვნურად შეიმუშაონ ასეთი შხამის საწინააღმდეგო სითხე და შეუშაპუნონ ავადმყოფს კანს ქვეშ, შესაძლებელია დაწყებული ავადმყოფობისაგან განკურნება, ან სნეულის დაფარვა სნეულებისაგან. დღემდის დიდებული შედეგი მოპყვა ხუნაგის შრატს, რომლის ხმარებით ბავშვების ხშირი ავადმყოფობა მეტად შემცირდა. შემდეგ უნდა მოვიხსენოთ მუტლის სახადის საწინააღმდეგო შრატიც.

ყველა ეს შრატი და სპეციფიკურად მომქმედი სითხე იხმარება მხოლოდ იმ სნეულებისაგან, რომლის ტოკსინიდან არის მიღებული. ახლა ფრანგი ექიმი, დოქტორი რენე კენტენი ჰეიქრობს, რომ აღმოაჩინა ისეთი სითხე, რომელსაც საზოგადო სამკურნალო მნიშვნელობა აქვს. ამ სითხეს შრატის მსგავსად შეუშაპუნებენ ადამიანს კანში. ამ აღმოჩენამდის კენტონი ასე სჯიდა: როგორც ვიცი, თავდაპირველად სიცოცხლე ზღვის წყალში აღორძინდა, რომელიც დღესაც საცხოვრებელია მკენარეთა და ცხოველთა მარტივ ორგანიზმებისა. საკვირველია, რომ ყველა ცხოველ ორგანიზმს და ადამიანსაც დღესაც ისეთი წვენი აქვს, რომ

ლის შედგენილობა შესაძენვეად ემსგავსება ზღვის გახსნილ წყალს. ორგანიზმის ყველა უჯრედებს გარს ახვევია ეს სითხე და სნეულის წონის მესამედს შეადგენს ისეთი წვენი, რომელიც ზღვის წყალსა ჰგავს და საცხოვრებელია ამ უჯრედებისა.

ყველა ცხოველთა ორგანიზმი და ადამიანსაც, კენტონის აზრით, „ზღვის აქვარიუმი“, რომელშიაც უჯრედები პირველ ყოფილს ზღვაში არსებობის პირობებში ცხოვრობენ: მეტად საინტერესოცაა, ცხოველთა სიცოცხლეში ზღვის წყლის მნიშვნელობის დამამტკიცებელი, იყო შემდეგი: კენტონმა ცხოველების სნეულიდან იმდენი სისხლი გამოუშვა, რომ ისინი უსიცოცხლოდ იწვენენ მაგიდაზე. როცა დაკარგული სისხლი შეუცვალა ზღვის გახსნილი წყლით, ცხოველები მოსულიერდნენ და ხუთი დღის შემდეგ საღად გახდნენ. დიდი ხანია ცნობილია, რომ ბლომად სისხლის გამოშვების შემდეგ მარილიან შენაზავის შემზაპუნება გულის მუშაობას ადაღვენს. ზღვის წყლის მოქმედება კი, რომელიც თავის შემადგენლობით უფრო ახლოა სნეულის ბუნებრივს წვენთან, უძლიერესია.

კენტონი ჰეიქრობს, რომ ზღვის წყლის შემზაპუნებით, სნეულთა განკურნვაში საუკეთესო შედეგს მიადწია. იმის აზრით ზღვის წყალი მხოლოდ მაშინ იჩენს თავის მოქმედებას, როცა აღებულია არა ნაპირებიდან, არამედ გაშლილ ზღვიდან. წყალს, რომელიც უნდა იხმარონ ამოღე-

ბიდან სამი კვირის შემდეგ, ხმარების წინ სტერილიზაციას უშვრებიან, რომლის საშუალებითაც ხოცვენ შიგ არსებულს მიკრო-ორგანიზმებს და შემდეგ შეუშხაპუნებენ კანში 20—200 კუბიკურ სანტიმეტრს. შეშხაპუნების შუა ორი სამი დღე გაივლის. ცდა, რომელიც მოახდინეს კენტონმა და მისმა თანამშრომლებმა, ეხება უმთავრესად ორს ჯგუფს ავადმყოფობისას. მისი გავლენა ქლექიან ავადმყოფებზე შესწავლილი იქმნა 19 ავადმყოფზე, რომელთაც კანს ქვეშ უშხაპუნებდნენ ზღვის გახსნილ წყალს. ამ ცდის დროს ავადმყოფები სხვა საშუალებას არ ხმარობდნენ.

ავადმყოფობის გაჯდომის მიხედვით წამლობა გრძელდებოდა 25—319 დღემდის. რადგანაც წამლობა იმდენად დიდხანს არის საჭირო, რამდენადაც სნეულება ძლიერ გამჯდარია, ამიტომ 35 დღის განმავლობაში განვითარების მესამე საფეხურზე მყოფ სნეულზე წამლობას მტკიცე შედეგი ვერ მოჰყვებოდა, ამ შემთხვევაში წამლის მოქმედება არა ხანგრძლივი იყო, სხვა ავადმყოფთათვის წამლობის შედეგი სრულიად მოულოდნელი ხდებოდა.

ზღვის წყალის შეშხაპუნებას თავდაპირველად შედეგად მადის გაძლიერება მოჰყვებოდა. ზოგ შემთხვევებში მალე ჩვეულებრივზე ძლიერი იყო, ამას ავადმყოფის გაძლიერებული საზრდოობა მოჰყვებოდა, რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს. ავადმყოფის ღონე და გუნება უმჯობესდებოდა და ასეთივე რჩებოდა შეშხაპუნების შეწყვეტის შემდეგაც. სნეული სახე საღი ხდებოდა. აგრეთვე ცოტა ხნის წამლობის შემდეგ ჰქრებოდა მრავალი მოვლენა, რაც ავადმყოფობის თანამგზავია.

თუმცაღა ჯერ კიდევ ისეთი სნეულების შესახებ, როგორც ქლექია, ძნელია გადაჭრით ითქვას რაიმე მის სრულიად განკურნებაზე; მით უფრო რომ კენტონის წამლობის შემდეგ დიდ ხანს არ გაუვლია, რომ უკანასკნელი დასკვნა შეადგინოს კაცმა ამის შესახებ; მაინც მიღებული შედეგები შემოწმების ღირსია, მით უფრო რომ ზღვის წყალს არავითარი ზიანის მოტანა არ შეუძლია.

მეორე ჯგუფი სნეულებისა, რომელიც კენტონმა და მისმა თანამშრომლებმა გამოიკვლიეს კუქის მოშლას შეეხება, რაც ბავშვებში ხშირი მოვლენაა და რომელიც ხშირად ხოცავს მათ. აქ მიღწეული შედეგები უფრო საინტერესოა. ყველა სნეულებს, რომლებიც ზღვის წყლის შეშხაპუნებით წამლობდნენ, შესამჩნევი უკეთესობა ეტყობოდათ. ეს უკეთესობა ხანგრძლივიც იყო და ავადმყოფობის ნიშანიც შეშხაპუნების შემდეგ 48 საათის განმავლობაში ჰქრებოდა. წონაშიაც შესამჩნევი სიმეტე ეტყობოდათ, თითქმის უნუგეშო შემთხვევებშიაც კი სრული განკურნება ხდებოდა. მეტად საგულისხმოა კენტონის მიერ აღნიშნული მრუდე ხაზები, რომელიც უჩვენებს წონაში თან და თან დასვლებას ზღვის წყალის შეშხაპუნების წინ და გაბევრებას ზღვის წყლით წამლობის დაწყების შემდეგ.

დიდი ხანი არ არის მას შემდეგ, რაც პარიზში გამართეს რამდენიმე კლინიკა, სადაც ავადმყოფებს უფასოდ არჩენენ ზღვის წყლით. როგორც კენტონი, აგრეთვე მისი თანამშრომლებიც ცდილობენ ზღვის წყლით წამლობა გაავრცელონ. უფრო კარგი შედეგს როგორც სჩანს, ამას წინადა მიუღიათ სირსველისგან განკურნებაში.

კუსთი

სახალხო სკოლის მასწავლებელთა საპენსიო კასსა

(დასსრუდი)

პენსია იქნება ჩვეულებრივი და გაძლიერებული. ჩვეულებრივი პენსიის უფლება ყველას აქვს, ვისაც 15 წელი უმსახურნია და შემდეგ არ სურს სამსახური, თუნდა ჯანსაღად იყოს (30 მუხ. საპ. წეს.)

გაძლიერებული პენსიის უფლება აქვთ მხოლოდ იმ მონაწილეებს, რომლებიც დაავადმყოფდებიან და ექიმების აზრით არ შეეძლება სამსახურის განგრძობა და უმსახურნიათ არა ნაკლებ 5 წლისა. გა-

ძლიერებული პენსია უფრო მეტია ჩვეულებრივზე.

თავისთავად გამოანგარიშება პენსიის რაოდენობისა ყველასთვის ადვილი არ არის. ამის გამოანგარიშება ადვილია დამზადებულს ტაბულებზე, რაც დაბეჭდილი იყო 1911 წლის „განათლების“ № 7-ში (იხ. გვ. 42). ცოტათ უფრო საძნელოა ტაბულების შედგენა გაძლიერებული პენსიისა, რაც კასის მონაწილეს შეილება ჰყავს. დაახლოვებითი რაოდენობა პენსიისა 360 მანეთიან ჯამაგირზე ასეთია (აქ ჩართულია მამის გაძლიერებული პენსიაც):

	5 წ.	10 წ.	15 წ.	20 წ.	25 წ.	30 წ.	35 წ.
1. ბავშვი—	58 მ.	90 მ.	150 მ.	235 მ.	275 მ.	420 მ.	580 მ.
2. ბავშვი—	70 —	115 —	180 —	280 —	300 —	480 —	640 —
3. — —	85 —	135 —	210 —	315 —	350 —	540 —	700 —
4. — —	95 —	145 —	230 —	345 —	435 —	585 —	750 —

საობლო პენსია სამინისტროს კასიდან პირველი წლის სამსახურიდანვე ეძლევა კასის მონაწილეს გარდაცვალებულის ობლებს. (§ 36 სამინისტ. ახალი წესდებისა).

აქ მოვიყვანთ მაგალითს ასეთი პენსიის გამოსანგარიშებლიდ. ვსთქვათ ვინმე მასწავლებელმა იმსახურა 30 წელიწადი. როგორი იქნება მისი პენსია? ჩვეულებრივი პენსია 30 წლისა არის 266 მ. 61 კ. გაძლიერებული 329 მ. 57 კ. კიდევ დამატებითი შვიდი შვილისა. მისი წლიური ჯამაგირი იყო 610 მან. ერთი ოკლადი ერთი ბავშვისა იქნება: $610 \times \frac{1}{4} = 152,5$ კაპ. გამრავლებული 30 იქნება 137 მ. 25 კ. შვიდს ბავშვზე მოდის იმ-

დენი, რამდენიც ოთხზე ე. ი. სამი ოკლადი. ერთი ოკლადი იქნება 137 მ. 25 კ. სამი 411 მ. 75 კ. ($610 \times \frac{3}{4} \times 30 \times 4 = 411$ მ. 75 კ.) მაშასადამე ამ მასწავლებლის გაძლიერებულს პენსიას 329 მ. 57 კ. უნდა მიუმატოთ დამატებითი ბავშვებისა 411 მ. 75 კ. მივიღებთ 741 მ. 32 კ. წლიურად: მაგრამ თუ მას 30 წელი კი არ უმსახურნია, არამედ 26. იგი კასის მონაწილეა, (სულ ერთია ნებაყოფლობითი თუ ვალდებული) ჰყავს შვიდი შვილი. თუ მას უნდა ჩვეულებრივი პენსია მიიღოს, სამსახურს თავი უნდა დაანებოს. 26 წლის სამსახურის მისი ჩვეულებრივი პენსია 360 მანეთიდან უნდა იანგარიშონ.

(თუმცა იგი 610 მ. ლებულობს) შეადგენს წლიურად მარტო 180 მან. ეს ჩვეულებრივია.

მაგრამ ესთქვათ, იგი დაავადმყოფებულია და ექიმებიც ამტკიცებენ, რომ მას სამსახურის განგრძობა არ შეუძლიან; მაშინ მას უნიშნავენ გაძლიერებულს პენსიას. როგორ ანგარიშობენ ამას? ტაბულის მიხედვით მარტო მას 26 წლის სამსახურისათვის მიეცემა გაძლიერებული პენსია 360 მან. ოკლადიდან (თუმცა იგი 610 მან. ლებულობს) 230 მან. თანახმად წესდების 39 მუხლისა; მისმა შეილებმაც უნდა მიიღონ დამატებითი სამი ოკლადი, ვინაიდან ყველა შეიდი სული ითვლება ოთხად. ახლა შეიძლება გამოანგარიშება და პენსიის განსაზღვრა. ერთი ოკლადი ბავშვისა იქნება მისი ჯამაგირის სარგებლის სამი მეოთხედი, აღებული (წელიწადების რიცხვზე) 26 ჯერ: 610 მანეთის სამი მეოთხედი აღებული 26 ჯერ მოგვცემს 118 მან. 95 კ. $(610 \times \frac{3}{4} \times 26 = 118 \text{ მ. } 95)$. ამ მასწავლებელს შეიდი შეილი ჰყავს, იმათ ერგებათ ერთი ბავშვის სამი ოკლადი, მაშასადამე 118 მ. 95 კ. $\times 3 = 356 \text{ მ. } 85 \text{ კ.}$

ახლა შევადგინოთ საერთო ჯამი ყველა მისი გაძლიერებული პენსიისა 26 წლის განმავლობაში 610 მან. ჯამაგირთან. მისი გაძლიერებული პენსია 230 მ. დამატებით ბავშვებისა 356 მ. 85 კ., სულ 586 მ. 85 კ.

მაგრამ დამატებითი პენსია წლოვანების მიხედვით შემცირდება, რადგანაც ბავშვები წამოიზრდებიან. თუ ბავშვები არსად სწავლობენ, პენსია 18 წლამდის ეძლევათ, ან გათხოვებამდის, თუ ქალი ამ წლოვანებაზე აღრე გათხოვდა. თუ სწავლობენ, მაშინ პენსიას 21 წლამდის მიიღებენ. გამონაკლისი იმ შემთხვევაში

შეიძლება, თუ ეს ბავშვები ფიზიკურად ისე დაავადმყოფებულნი არიან, რომ საკუთარის ძალღონით თავის რჩენა არ შეუძლებათ მაგ: კუტები, მუნჯები, ბრმები, მძიმედ ავადმყოფები და სხ. ამ შემთხვევაში ისინი პენსიას მთელს სიცოცხლეში მიიღებენ.

პირადი გაძლიერებული პენსია შეიძლება შეცვლილი იქმნას ჩვეულებრივად მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ავადმყოფი მასწავლებელი იმდენად გამოკეთდება, რომ ისევ შეიძლება მუშაობას, როგორც წინად ჯანსაღობის დროს მუშაობდა.

სამსახურში 25 წლის პენსიას მიიღებენ მხოლოდ ის მასწავლებლები, რომელთაც ამ ხნის განმავლობაში შექონდათ კასაში ხვედრი გადასახადი, მაგრამ მათთვის ხელსაყრელი არ არის ასეთი პენსია: რამდენსაც მეტს იმსახურებენ, იმდენად მეტს პენსიას მიიღებენ. მასწავლებელი 21 წლისა შეუდგა სამსახურს. ჯამაგირი აქვს 360 მან. 25 წლის შემდეგ, მისი ჩვეულებრივი პენსია იქნება 170 მან. 35 კ. თუ იგი აიღებს ამ პენსიას 25 წლის სამსახურის შემდეგ, პენსია არ გაბევრდება. მას ჯამაგირიდან კიდევ გამოურიცხავენ 6%, მაგრამ ამას ისე ჩათვლიან, თითქოს თავიდან დაეწყოს სამსახური. ესთქვათ მან იმსახურა კიდევ 5 წელიწადი. 30 წლის ნამსახური იქნება და პენსია კი იგივე 25 წლისა 170 მან. და 35 კ. ექნება. მაგრამ თუ მას არ მიუღია 25 წლის სამსახურის ხვედრი პენსია, მაშინ მას 30 წლის ნამსახურობის პენსიას დაუნიშნავენ; რაც შეადგენს 216 მან. 61 კ. და ამას მიიღებს. მთელს თავის სიცოცხლეში: იგი 96 მ. და 26 კაპ. მეტია წელიწადში. მხოლოდ გაჭირვება აიძულებს მასწავლებელს აიღოს ამ პირობებში 25 წლის ნამსახურობის პენსია.

როგორ უნდა იზრუნონ პენსიის მიღებასკე?

ჩვეულებრივი პენსიის მისაღებად კასის მონაწილე თხოვნას აძლევს სახალხო სკოლების დირექტორს, ან ინსპექტორს, ან პირდაპირ მიმართავს თხოვნით საპენსიო კასის გამგეობას. პენსიის მიღების თხოვნას თან უნდა გააყოლონ შემდეგი საბუთების ქაღალდები: ა) უცოლშვილომ ან გაუთხოვარმა უნდა წარადგინოს დაბადებანათლობის მოწმობა, მასწავლებლობის მოწმობა და შემოწმება სახალხო სკოლების ინსპექტორისა სამსახურის წლებისა. ამ მოწმობაში ჩამოთვლილი უნდა იყოს ყველა სკოლები, სადაც მასწავლებელს უმსახურნია და რამდენ ხანს ყოფილა თვითოეულ მათგანში. თუ ეს სამსახურის დრო ერთ მაზრაში გაუტარებია, საქმე ადვილია, მაგრამ თუ რამდენსამე მაზრაში ან გუბერნიაში უმსახურნია, ან სხვა და სხვა უწყების სკოლებში, მაშინ საქმე უფრო გართულდება. ყოველ მაზრიდან უნდა აიღონ ინსპექტორისაგან ცალკე მოწმობა. უნდა სწრიკონ არხივებში ძველი ქაღალდები. ეს მალე არ იქნება.

ბ) ცოლშვილიანმა უნდა წარადგინოს დაბადებანათლობის მოწმობა თავისი და ცოლშვილისა, ქორწინებისა და მასწავლებლობის მოწმობა და აგრეთვე მოწმობა სახალხო სკოლების ინსპექტორისა სამსახურის შემდეგ.

როცა ყველა ეს საბუთის ქაღალდი მზად იქნება, ინსპექტორი გზავნის მათ თავის შუამდგომლობასთან ერთად ან პირდაპირ საპენსიო კასის სამმართველოში (რაც უფრო ადვილია) ან უგზავნის სახალხო სკოლების დირექტორს (სამსახურის წესის მიხედვით). ამ საბუთების მიხედვით მასწავლებელს დაენიშნება პენსია, რომელსაც იგი მიიღებს სამსახურის მი-

წოდების შემდეგ, თუნდაც ცნობა პენსიის დანიშვნის შესახებ გვიანაც მოუვიდეს. მხოლოდ არ უნდა დაივიწყონ უჩვენონ რომელ ხაზინიდან ჰსურთ პენსიის მიღება და თავისი ადრესი.

ახლა გამოვარკვევთ თუ რაა საჭირო გაძლიერებული პენსიის მისაღებად.

ავადყოფი მასწავლებელი, რომელსაც არ შეუძლია სამსახური, თხოვნას აძლევს სახალხო სკოლების ინსპექტორს ექიმების მიერ შემოწმებაზე წესდების 31 მუხლის ძალით გაძლიერებული პენსიის დანიშვნის შესახებ. ამ გვარი თხოვნის მიღების შემდეგ ინსპექტორი დანიშნავს კომისიის ექიმებისა და კასის მონაწილეთაგან. იგი მოიწვევს ექსპერტებად ერთიდან სამ ექიმამდის და კასის მონაწილეთაგან არა ნაკლებ ორი კაცისა. დაინიშნება გაშინჯვის დღე. თუ მასწავლებელს შეუძლია ქალაქში ჩასვლა, ან სხვა დანიშნულს ადვილს მისვლა, ყველანი იქ შეიკრიბებიან, და თუ ისეთი ავადყოფია, რომ წასვლა არსად შეუძლია, მაშინ ყველანი მასთან მივლენ. ექიმები გაშინჯვენ და შეადგენენ „საექიმო შემოწმების აქტს შრომის უნარის დაკარგვაზე“. ექიმ ექსპერტებს სახელმძღვანელოდ შემდეგს კითხვებს აძლევენ:

ა) დაწვრილებით განმარტება სნეულების თვისებათა და მისი განსაზღვრა.

ბ) როდის გამოაჩნდა ავადყოფობა.

გ) რა მიზეზით არის გამოწვეული.

დ) დასკვნა ექსპერტ-ექიმებისა: შეუძლიან თუ არა სამსახურის განგრძობა?

ე) შეუძლიან თუ არა შესამოწმებელს თავისის შრომით თავი შეინახოს?

ვ) შეიძლება განკურნება? თუ შეიძლება, დაახლოებით რამდენი ხნის განმავლობაში?

ამ საექიმო აქტს ყველანი ხელს მოაწერენ და სახალხო სკოლების ინსპექტორს

რი გზავნის მას საპენსიო კასის სამმართველოში. ამის ძალით დაენიშნება გაძლიერებული პენსია.

მოვიყვანთ მაგალითს ერთი მასწავლებლის შემოწმებისას, რომელიც მსახურებდა 1874 წლის 1 იანვრიდან 1911 წლის 1 ნენკენისთვისმდის.

მასწავლებელი მ. ნ. ს.—ვი სამოსწავლო სემინარიაში კურსის დასრულების შემდეგ დაინიშნა მასწავლებლად პრონის მაზრაში 1874 წლის იანვრის 10-ში, სადაც მსახურებდა 1900 წლის ავგისტოს 15-მდის, შემდეგ გადავიდა ქ. ეგორევსკში, ქალაქის სამრევლო სკოლაში, სადაც მსახურებდა უკანასკნელ დრომდის. ჯანმსაღვალათა, სამსახური არ შეეძლო. ექიმების შემოწმებამ შემდეგ აღმოაჩინა:

1) დაწვრილებითი განმარტება სსეულების თვისებათა და მისი განსხვავება:

„სრულიად დაბრმავება მარცხენა თვალისა, შემცირება მხედველობის სიმახვილისა მარჯვენა თვალში ნორმაზე ერთი მეოთხედით, კატარაქტის გამო. მარჯვენა მხარეს თიაქარი. გარდაქმნა სისხლის მატარებელ ძარღვებისა (არტერიოსკლეროზი), გულის მარჯვენა უბის სიგანივრე ორის თითის დაღებით. გულის ტონი ყრუა, აქცენტი ერთ ტონზე. ფილტვებში იწყება ემფიზემა. სხეულის მოყვანილობა სწორია, შანა კარგი.“

2) როდის გამოაჩნდა ავადმყოფობა?

„ყველა ეს ავადმყოფობა თან და თან გაჩნდა და გაძლიერდა უკანასკნელ ორი წლის განმავლობაში“

3) მიზეზი რამაზე ავადმყოფობა გამოიწვია?

„გაძლიერებულში შრომა მასწავლებლობისა და ჰიგიენიური ზიარობების დარღვევა“.

4 და 5) შეუძლია განაგრძოს სამსახური და ირჩინოს თავი საკუთარს შრომათ?—„არა“.

6) შეიძლება განკურნება? „არ შეიძლება“. შემოწმებას ესწრებინა სახალხო სკოლების ინსპექტორი, ორი ექიმი და ექვსი მასწავლებელი ოთხის სასწავლებლიდან. ს—ვეი ქვრივია, ორი ქალი ჰყავს: ერთი გათხოვილია, მეორე მასწავლებლობს. დაიბადა 8/XI 1852 წ. ჯამაგირს იღებდა 750 მანეთს.

სამსახურში შევიდა 21 წლისა და 2 თვისა, იმსახურა 36 წელი და ათი თვე. ტაბულის მიხედვით*) მას დაენიშნება პენსია (გაძლიერებული) 500 მანეთზე მეტი.

როცა პენსია დაენიშნება, სახაზინო პალატა პოლიციის საშუალებით პენსიის გადასატანად ადგილობრივ ხაზინაში მოითხოვს შემდეგს საბუთებს: პასპორტს, სამსახურიდან დათხოვნის ქაღალდს, მოწმობას, რომ სამართალში არ ყოფილა მიცემული; მოწმობას იმის შესახებ, თუ მთხოვნელს შეიღებია ჰყავს და სწავლობენ, სახელმწიფო ხარჯით არ იზრდებიან. ამის შემდეგ ფულს გადაგზავნიან ხაზინაში და მთხოვნელსაც აცნობებენ.

ერთი მთავარი ნაკლი პენსიის მიღებისა ის არის, რომ დიდხანს მოუნდებათ ლოდინი:

ვინც სამსახურს თავს დაანებებს, არ ექნება ცხოვრების საშუალება: იგი მხოლოდ თავის ჯამაგირით ცხოვრობდა. სამსახურის თავის დაანებების შემდეგ და ისიც ჯან მოშლილი, ერთბაშად ცუდს გარემოებაში ვარდება. რით უნდა იცხოვროს?

საკითხი პენსიის შესახებ გრძელდება ხშირად, ექვსი თვე და მეტიც:

*) ეს ტაბულა იხილეთ 1911 წლის „განათლება“ ბაზ. ში № 1 83. 42.

მაგრამ შეიძლება ეს უხერხულობა აღვილოდ აიცილინონ თავიდან. ვისაც უფლება აქვს პენსიის მიღებისა, შეუძლია ითხოვოს დაენიშნოს პენსია და ვიდრე მიიღებდეს დასტოვონ სამსახურში. თხოვნა შეუძლიათ მისცენ ან თავის უფროსს ან პირდაპირ გაუგზავნონ საპენსიო კისის სამმართველოს, მხოლოდ ორსავე შემთხვევაში საჭიროა, დაიცვან შემდეგი პირობე-

ბი: საჭიროა თხოვნასთან სათანადო საბუთები (წესდების 72 მუხლის მიხედვით), უჩვენონ გადაჭრით ღრო, როცა სამსახურს თავს დაანებებენ, თავის აღრესი და აგრეთვე მახლობელი ხაზინა.

ამ წესით კასა თავის ღროზე მოახდენს საჭირო ოპერაციებს და პენსიაც მთხოვნელს მიუსწრებს სამსახურისათვის თავის დანებების ღროს.

ფიზიკური ვარჯიშობის სარგებლობა

ერთელ ჩემი ყოფილი სისწავლეები შემიყვდა და რომ ჯანსაღათ მნახა (მოწათუობის დროს ძლიერ სუსტი ვიყავი) გაუკვირდა; როცა მე აუსხენი, რომ ფიზიკური ვარჯიშობას ეურადღებას ვაქცევ და ამის შედეგია მეთქი, მან ჩაიციხა და მიხასუხა: „ეს კარგია, მაგრამ ვაი თუ სულეა და დავსუსტდეთ“ — ა. ე. ი. მისი აზრით მეტადინეობას ხელს ავადებ. ბევრია ამნაირი შეხედულების, თუ ფიზიკურად გავარჯიშდი, უკუით მეტადინეობა გააქტირდება; და რასაკვირელია, მისწავლეულთა სიტყვას ახლკაცდაზე დიდი გავლენა აქვს.

მაგრამ ახლა, როცა თვითონ პედაგოგები ამ საქმეს სათავეში ჩაუდგენ და როცა ოლქის მზრუნველი სოკოლოფისკი „მეცნიერების საუბარში“ ვარჯიშობისკენ მოგვიწოდებს, ასეთ ჩამორჩენილ პედაგოგების აზრს გავლენა არ უნდა ჰქონდეს და უნდა გვახსოვდეს ლაკომბის სიტყვა: „In corpore sano — voluntas sana!“.

* * *

ბევრი ხანი არ არის, რაც ანონსანის სახლი წიგნი „ღონე და განმრთობა ეველასათვის“ გამოვიდა. აქ ის ეველა ფიზიკური ვარჯიშობების სისტემას არჩევს და სხვათა

შორის აი რას ამბობს მილლერის „ჩემი სისტემა“-ზე: „მე სპორტსმენი უხელოდ ვერ წარმომიდგენია. ქების დირსია მიღღერი, რომ მან თავის სისტემაში წყალს დიდი მნიშვნელობა მისცა. ძლიერ საინტერესოა, რომ ბანაობა ვარჯიშობის შუაშია მოთავსებული. აგრეთვე ვარჯიშობა „თვით მასაჟით“ დიდათ სისარგებლოა. უკეთესია ზაფხულიდან დაწყება და შერე მთელი წლის განმავლობაში გაგრძელება. დილის განა, ღუში ან დასეღვა ჩვეულებად უნდა გადაიქცეს, ისე როგორც პირის დაბანვა და კბილის გამოწმენდა. თუ კი ზამთარში დაიწეებ მაშინ გახსოვდეს: ა) წყალი 22° რეომიური უნდა იყოს, ბ) შერე ყოველ¹/₂ მოაკელი და 1 ს¹/₆ R გაჩერდი. გ) ოთახი თბილი და მოხერხებული უნდა უნდა იყოს, დ) უკეთესია პირველად ტილოთი ან ღრუბლით ტანი დაისუქო, შერე რამდენიმე დღის შემდეგ კი ღუმზე გადახვიდე. მსუქანი და ღონიერი ღუმს კარგათ იტანს: მჭლე და სუსტი კი — დასუვლებას და დასუვლას. ამიტომ თითოეულს უფლება აქვს თავის სუფი-სამებრ იმოქმედოს. აგრეთვე საჭიროა გულის ნორმალურათ მუშაობა, მჯგ გაისინჯეთ.“*) თუ სუხთქვც წუნარია შეგიძლიათ ღუში გაიკ-

*) წუთში 72 მაჯის ცემა ნორმალური.

თით, წინააღმდეგ შემთხვევაში კი სანამ ორგანიზმი ჩვეულებრივ მდგომარეობას არ მიიღებს უნდა მოიცადოთ“.

აგრეთვე სანტურესოა მისი შესავალი და მსურს აქ სავსებით მოეუყვნო. „ახლანდელ დროში ფიზიკური განვითარების საკითხმა უკვე თავისი უფლება მოიპოვა. ზოგიერთი მკითხველი შეიძლება გაცდეს, როგორ თუ ავტორს ასეთ დროში ამნაირი საქმე აინტერესებს...“

მაგრამ ავტორი დარწმუნებულია, როცა ეს ვაგებობები ამ შესავალს წაიკითხვენ, თავიანთი ვიწრო შეხედულებას ცენტრით მინდ შენდვლან, იმ ფაქტების მიხედვით, რასაც მკითხველს აქ მივაწვდი. ბევრმა შეიძლება ახლაც სთქვას: რათ გვირდა ფიზიკური განვითარება? რისთვისაა საჭირო ეს კუთები, გარები, ათასნაირი მოწყობილება, ეს სპორტი უსაშველო შეჯიბრებით, სირბილი და სხ. ამნარად განგაკრეთ: რა საჭიროა ჯანმთელობა, ლამაზი და ღონიერი სხეული? რათ გვირდა ენერჯია და სხისათვის სიმტკიცე? ჯერ კიდევ რაციონალური ფიზიკური ვარჯიშობები ძლიერ ნაკლებათაა გავრცელებული და ახლაც ხშირათ გვესმის ასეთი სიტყვები: „ჩვენ მთლად საუკუნის კულტურისადაც ხალხნი ვართ, რა ჩვენი საქმეა სისუფლებზე დროს დაკარგვა“, — „ჩვენ გვირდა ჭკუის სიძლიერე (და არა ნების?) და არა კუთის ღონე და სხ. ნუ თუ მკითხველო, ასეთი კითხვები სწორეთ მე-XX საუკ. ანხრონიზმით არ მოგეჩვენება. მე ამ საგნის ისტორიით თავს არ მოგაპყზრებთ, რადგან ვისაც სურვილი აქვს, მიმართოს ზრ. ლესგატის¹⁾, კრიუსნოვის, იგნატოვის და ჩემს ნაწარმოებებს²⁾. აქ კი ვერდები მკითხველს მხოლოდ დამახასიათებელი ფაქტები გაეცნო. ჩვენში აქამდე საშუალო სასწავლებელში კამეოფილი იუვენენ გერეთ წოდებული

მოწაფეთათვის „გიმნასტიკით კვირადი 1/2—1 საათ. კარგათ ვიცით თუ რა იყო (და სამწუხაროც ახლაც რა არის) ეს „გიმნასტიკა“ უმეტროს და უფროს კლასებში ბავშვებს უსისტემოთ, უმრინებოთ ვარჯიშებენ ისე, როგორც მოესურებათ; გარდა ამისა თვით სავარჯიშო ოთახი მტკრიანი და ბინძური უმდლეს სასწავლებელში ასეთი „გიმნასტიკაც არ არის. და სწორეთ ამ დავაუგანების დროსაა საჭირო რიგიანი ფიზიკური ვარჯიშობა. ახლაც კი ცენტრალთი ზოგიერთის ენერჯიის შემწეობით ჩნდება ფიზიკური ვარჯიშობების წრები უმდლეს სასწავლებელში. მაგრამ... მხოლოდ 3—4 (პეტერ. მოსკოვ. და კიევი) ჩვენ გვაითხვენ, რატომ „სპორტიულ საზოგადოებებს“ შედეგელობაში არ დეუბლობით. მაგრამ ეს ხომ მთელ რუსეთში მხოლოდ ოცდა 130 მილიონ მცხოვრებზე ასე მხოლოდ ჩვენშია, თორემ დასავლეთ ევროპაში საქმე სულ სხვანაირათაა. იქ ყოველ ქალაქში თითქმის ყოველ დაბაში არის თავისი „Surverein“, კლუბი და საზოგადოება.

რამ მკითხველის უურადლება არ დავალო, საზოგადოების მხოლოდ მთელ კავშირს დავასახელებ.

გერმანული გიმნასტიკური კავშირი — 9,101 საზოგ. 946,115 წევრი, მათ შორის 246,100 ქალბია. **ფრანგული გიმნასტიკური კავში** 670 საზ. 94,000 წევ. ჩეხური შავარდენები (პრაგა) 892 საზოგ. 80,000 წევრი. მასსადამე მხოლოდ სამ ხელმწიფობა საერთო ციფერიან 10,663 საზ. 1,120,115 წევრი.

ახლაც მიუმატეთ შეიგარია, ინგლისი, შვეიცარია, იტალია; აგრეთვე ამერიკაც, ათასნაირი ატლეტური, გიმნასტიკური და სხ. საზოგად. განხვავება თვალსაჩინოა! ამასთანავე შეუძლებელია იმისი თქმა, რომ დასავლეთის მეზობლები ჩვენზე დაბლა იდგენ ჭკუისა და კულტურის მხრით!.. ქვემოდ მოყვანილი ორი

¹⁾ ფიზიკ. აღზრდა ტ. I. გვ. 2—254.

²⁾ ვესტნ. ხნან. № 6. 1904 წ.

სტატისტიკური ტაბულა თვალსაჩინოთ გვისუ-
რათებს ფიზიკური ვარჯიშობის მოქმედების
ცხოვრებასა, ჯანმრთელობასა და სერთოდ
ადამიანის კეთილდღეობაზე: პირველი გვი-
ჩვენებს ეთველ წლიურათ სიკვდილის რიცხვს
1000 მცხოვრებზე, ხოლო მეორე რუსეთის
ენება და სავსებით ახსნათებს ახალგაზდობის
ფიზიკურათ თანდათანობითი დაუძლეურებას.

ინგლისში 1000 მცხოვ. ეთველ წელს
კვდება 16,7 კ. ნორვეგიასა და შვეიცარიაში 16,9 კ.
დანიასა და გოლანდიაში 17,5—18,5 კ.
ფინლანდიასა და შვეიცარიაში 19,1—20,6 კ.
საფრანგეთსა და გერმანიაში 21,3—22,3 კ.
ავსტრიაში 27,8 კ. და რუსეთში 35,5 კ.
ახსნა ზედმეტია: თითქმის საფრანგეთში
1¹/₂ ჯერ ნაკლები კვდება, ვიდრე ჩვენში. მხე-
დველობაში მისდებია აგრეთვე ის, რომ ნაკ-
ლები სიკვდილია იქაც კი, სადაც ჭკერი ბევ-
რათ უარსია, ვიდრე ჩვენში. (ინგლისი, ნორ-
ვეგია, დანი და სხ.).

გამოჩენილი მოღვაწე აქიმი—ზუბლიცისტი
უმანკოვი ამბობს: „ჯანმრთელობა და ფიზი-
კური განვითარება ახალგაზდობისა მთელ რუ-
სეთში განუწყვეტლივ შესამჩნევად კლებუ-
ლობს“. 50 გუბერნიის სტატისტიკა ასეთი გულ-
შეშატარავ სურათს იძლევა:

1873—1883 წ. განმავლობაში დაწუნე-
ბულა 830,000 კ. 1884—1894 წ. გან.
1,209,200 კ. და 1894—1901 წ. განმავ.
1,321,800 კადი.

ზემო აღნიშნულ ციფერებში სიტყვამ უკეთ
უნდა დაარწმუნოს ეთველი ჭკუის მქონე ად-
ამიანი იმაში, რომ ფიზიკური ვარჯიშობისა
და სპორტის უკუგდება სამშობლოზე ცუდათ
მოქმედობს. არ შემიძლია არ დავასახელო
შედიცინაში ავტორიტული სახელები, რომლე-
ბიც გამოჩენილნი არიან, როგორც ფიზიკური
ვარჯიშობის დამცველნი და მისი სარგებლო-
ბის დამტკიცებელნი: რუდოლფი, ვირხოვი,
დიუბუა-რეიმონისი, გიუზან, ლანკრელუსი, ლეს-
კაფტი, მოსსო, რუბნერი, თარხანიშვილი,

ტისსო, ფონსგრავა, ფიურბერინგერ, ტან-
დერი, მრებელი და სხ.

აგრეთვე ბევრგან კომისიებმაც გამოთქვეს
აზრი ფიზიკურ ვარჯიშობის სარგებლობაზე:
ბერლინში 1862 წ. ვინოვიც თავმჯდომე-
რებობით, ზარიუში 1892 წ. უიულ-სიმონის
თავმჯდომარეობით. ფილოსოფოსები სპარტ-
სა და ჰელატონიდან დაწვებელი სპენსერსა და
ლ. ტალსტოიმიდი, მოქანდაკენი, მხატვრები
და მწერლები არა ერთხელ ამასვე ამტკიცებ-
დენ. ამაირად ფიზიკური ვარჯიშობით მეცა-
დინეობა „სირცხელია“, „სასაცილო“ უს-
ფუძლო სიტყვების რახარუხათ უნდა ჩათვა-
ლოს. აგრეთვე კავასენებთ, რომ ფიზიკური
ვარჯიშობა და ამის შედეგი: ღონე, სიამაღე
და სიამრდე ეველას ხალხის ჰოეტებს უქია.
მაგ. რუსული ლეგენდა უძლეველ გმირებ სი-
ვეარულით იხსენიებს.

დასასრულ, საზოგადოებრივი თვალსაზრი-
სით ფიზიკური ვარჯიშობა საზოგადოებაში
და სპორტი დიდ სარგებლობას იძლევა. სპორ-
ტი თავის წიერებს ართებს და ეს კი ჩვენ-
თვის ძლიერ საჭირთა. ამ სპორტის ქვეშ
სხვა და სხვა მიმართულებისა და რწმენის
ხალხი მშვიდობიანათ სცხოვრობს. აქ ერთმა-
ნეთის დანმარება ძლიერ განვითარებულა. აქ
მარტო ზირადი სარგებლობის ჰრინციზა არ
არის, არამედ აქ გამოეებულია—„უველას ერ-
თისთავის, თითუელი უველასთავის“, ამაირ
შეხედულებას კი დიდი მნიშვნელობა აქვს.

ზემო თქმულიდან სჩანს, რომ ფიზიკური
ვარჯიშობა არა თუ მარტებელია, არამედ აუცი-
ლებელია და რაც ადრე იქნება მით უკეთესია.
ჩემს შესავალს დევენ სტიურტი ბლეკის დი-
დებულ სიტყვებით დავათავებ:

„ჩვენ საუკუნეში, როცა ეველასფერი განუწ-
ვეტლივ მოძრობს, კაბინეტის მუშავი, წიგ-
ნებთან უძრავად მჯდომი, ჩამორჩენილი ტუ-
ტუნია, თავის ჯანმთელობის დამდუნველი და
და სიცოცხლის მომსპობი“.

ლია წერილი*)

ბ. მიხაილ ყიფიანს.

ჟურნალს „კანათლებს“-ში მოთავსებულს თქვენს წერილში, იხ. № VIII, გვ. 513, ბუნება. სვეტი 1-ლი, სხვათა ამოვიკითხე შემდეგი სტრიქონები:

„მეცნიერებაში და კერძოდ გრამატიკაში პირად ძადალობას აზრი არა აქვს, როგორც მოგვსხეულებათ; ბუნებრივს კანონს იურდიული მსებულობა(?) ვერ ეკარება, ვინც უნდა იყოს ამისდა(?) მსურველი იქნა „უბიტელი“, თუ აქნა იუსტინე ახუაძე. ქართული ენა, შედარებითად შვილი, არა მეცნიერებმა, არამედ ჩვენმა წინაპრების „დილექტანტობამ“ შექმნა, რადგან შთამომავლობით განიციდინ მას და ჭკუას ძაღს არ ატანდენ. ან რად უნდა აჯავრებდეს ერის დილექტანტობა თქვენს მეცნიერობას? არ გვესმის, ჭეშმარიტად“.

თუმცა ეს ამოწერილი სიტყვები ჩემთვის (სხვების გი რა მოგახსენოთ) ძნელი გასაგებაა, მაგრამ ეტყვს გარეშეა, რომ მათი წარმომთქმელის მიზანი ჩემი შეურაცხუფაა, რაც ჩემთვის სრულიად მოულოდნელი იყო.

ჯერ ერთი—თქვენ სრულიად სხვა პირს ეკავათებით სიტყვის „მორჭმული“-ს შესახებ, და ეს სეც უნდა იყოს, რადგან თქვენ მიერ მოტანილი სიტყვის „მორჭმული“-ს ლინგვისტური განმარტება მე არ შეგუთნის, მეორე—მეც არ მესმის, ჭეშმარიტად, სად ნახეთ თქვენ, ბ. მიხა, ჩემ მიერ ხელმოწერილი დილექტანტების და მათ შორის თქვენი, ან ჩვენის წინაპრების შეურაცხყოფელი საბუთები? თუ არა და—რად დაგჭირდათ ეს

*) ეს წერილები ბ-ნის იუსტინე აბულაძის და მიხ. ყიფიანის მართლწერის მხრით უცვლელად იბეჭდება.

თქვენის პირაფენების დამამდირებელი სუბუქი ქცევა?!

შეიძლება, ბ. მიხა, კარგად ვერ გიცნობდეთ, მაგრამ მე თქვენ, როგორც ჩვეულებრივ ნაცნობ ქართულს, უფელთვის ზატევის-ცემით გექცეოდით, თქვენი საკრამტიკო მოღვაწეობაც რომ არ უოფილიყო, და ამიტომაც ვერ წარმომიდგენია, რას უნდა მიეცა თქვენთვის ჩემდა მომართ ამგვარის სიტყვების ხმარების საბუთი?.. ამიტომ გთხოვთ უფრო გასაკებად და მარტივად სთქვათ, რა გაქვთ, ან გქონდათ სათქმელი ზემოთ მოტანილი სტრიქონებით, რომ ამით საშუალება მომცეთ თავი ვიმართლო, თუ რამე დანაშაულობა მიმიძღვის თქვენს, ან სხვა ვისმე წინაშე.

ზატევისცემით იუსტინე აბულაძე.
15 სექტემბერი 1912 წ.
ქ. ტფილისი.

ბ. იუსტინე აბულაძეს.

ინებეთ, ბატონო, ჩემი ზასუხი.

უფელთვის და სავსებით მე საქმის ვითარება მაქვს აზრად და არას დროს არა პირალობა ვისიმე.

როგორც მოგვსხეულებათ, ორჯერ გაგვბედა და ზროფე. ნ. მარნის განმარტება ორის ქართულის სიტყვისა, სახელდობ „გოგმანისა“ და „მო-რჭ-მულისა“ ვერა ვსცანს სამეცნიერო ცნებად და გაკვრით ჩემს მდირე ნაწერებაში ვაჭმეტკიცებდი, რომ სიტყვა გოგმანი არის სოკად ინდოევროპული აზრის მატარებელი (გოგ, gang, gesh, ging, gn) „სიარულისა“ და არა მონათესავე ერთ-ნაშამაყალი სომხურ „gugwang“-ის, ხოლო სიტყვა მო-

რჭ-მული (რჭ-ვა, რჭ-მა, რჭ-ე, რჭ-ო, რჭ-ული, რჭ-მული და სხვა) აგრეთვე არას-გზით არაფრით ეთანხმება სომხურს „**ერთ-მული**“-ს, რადგან ქართულ სიტყვის „**მო-რჭ-მული**“-ს აზრს ატარებს ძირი მისი „**რჭ**“ და არა ზრთფ. ნ. მარნის შეუსაბამო „**რჭ**“, რომელიც ნებისთავად არა ეტიმოლოგიური და იმ სიტყვის ძირად სატყვიანად არის ამოტყობილი. ეს ერთი.

მეორე სათქმელი ის არის, რომ „სასაღ-ხო გაზეთის“ № 639-ში ამ წლის ივლისის 3-ს დასტამბული იყო ზრთფ. ნ. მარნისავე წერილი „**ერთი დიდი საკითხის შესახებ**“, რომლისაც, — ჩემი საკრამიტაო ნაწერებისა და ერთი ცნობილი ექიმისა არ იყოს, — ვერც თაყი გავიჭე და ვერც ბოლო; ბევრს შევეჭკითხე და ვეძებე, ვინ გაიგო, და ბოლოს ბოლოს შევტყე, რომ მხოლოდ ბ. ე. თა-უაიშვილს გაეჭე ის წერილი და ჰასუხიც გაეჭა. ეს ჰასუხი ვსდან და აზრს მივჭვდი. მადლი ჩემს გამჩენს მართლა, რომ სულ უხუ-გეშოდ არა გვსტოვებს!

ზრთფ. ნ. მარნის იმ წერილიდან მე ჩემ-და საუბედუროდ მხოლოდ ის შთაბეჭდილება და დამჩნა, რომ მეცნიერს ჩვენდა „სახიფა-თოდ“ მიანია რომელიდაც „დილეტანტების“ მუშაობა, და ეს „აშუთაობის“ მას, რომ ჩვენ-მა ცნობილმა საისტორიო საზოგადოებამ თქვე-ნი, იუსტინე აბულაძის, რაღაც აზრი, შტონი ლექსიკონის შესახებ, უარჭეო.

რამდენჯერმე წავიჭკითხე იგი წერილი, — ვიდრე ბ. ე. თაუაიშვილის ჰასუხს ვნახავდი

მეთქი ვერა გავიჭე რა, მაგრამ უცებ წარ-მოვიდგინე ახილებული „მწუსარება, გაკვირ-ვაება და შფოთვა“ მეცნიერისა ანისის ნან-გრევითა შორის ერთის მხრით და მეორეს მხრით თქვენი, იუსტინე აბულაძის, სამარ-თლიანობის დაზავება ტფილისში და — წარ-მოვიდგინეთ — ჩემდა უნებურად ერთმა მოღამა-რე ცუდქმა ფიქრმა გამიზინა თავში, შემაც-დინა, თითქოს მოხუცი, და მათქმევინა: „იქნეი უჩიტელიო და „აქნეი“ იუსტინე აბუ-ლაძეო“. ასე იყო: და რად უნდა გიწინოთ ასეთი უბრალო შემთხვევა — არ მესმის, მით უმეტეს, რომ თითონ ზრთფ. ნ. მარნი თა-ვის სხვა ნაწერში, როგორც მაჭხსოვს, ნამ-დვილად ამბობს — ჩვენი მოწაფეო, იუსტინე აბულაძეო. ძალიან კარგი და ჰატიოსანი; ვი-დევ მით უმეტეს, რომ სრულებით უსკაროდ, შემთხვევით მიჭხსენიებისათრ „აქნეთად“.

ბოლოს მეც უნდა მოგაჭხსენოთ, რომ, თუმცა ჩემს დღეში არა მჭრქმევი „**მიხო**“, როგორც თქვენ წერილში ნებისთ და არა ჩემსავით უნებელიად მომხათლეთ, მაგრამ მა-ინც ნათლი-ჯან, ამ გვარად თქვენ-შაერ ჩემს სსენებან... არ ჩავიჭთვლით დღეს **საამიკო-შონო** საქციელად. გავთავე.

მარად ჰატივისცემითვე
მ. ქ. ყიფიანი.

23/IX — 1912 წ.

რედაქტორ-გამომცემელი
ლ. გ. ბოცვაძე.

საქცენიერო-პედაგოგიური და სალიტერ. ჟურნალი

„განათლება“

1912 წლის იანვრიდან ჟურნალი „განათლება“ გამოვა ყოველთვის შუა რიცხვებში გარდა ზაფხულის ორის თვისა. ჟურნალის მიზანია ხელი შეუწყოს სწავლა-განათლების საქმეს ჩვენებურს სკოლებში და ოჯახებში. ჟურნალი აწვდის მკითხველებს საკითხავ მასალას, როგორც სწავლა-განათლების შესახებ, აგრეთვე მეცნიერების სხვა და სხვა დარგიდან და სიტყვა-კაზმულ მწერლობიდან. ჟურნალი გამოვა დასურათებული.

ამ უამად „განათლება“ ერთად ერთი თვიური ჟურნალია ქართულ ენაზე და შეიცავს სხვა და სხვაგვარ საქმაო საკითხავ მასალას და თვიურის ჟურნალის ყველა განყოფილებას.

ჟურნალში მონაწილეობას იღებენ ჩვენი საუკეთესო მეცნიერები, მწერლები, პედაგოგები და პოეტები.

ჟურნალი „განათლება“ შედარებით იაფი გამოცემა და ყველასათვის ხელმისაწვდენი, ხელის მომწერთათვის წლიურად ღირს სამი მანეთი და ათი შაური (3 მან. 50 კ.), ნახევარი წლით ორი მანეთი 2 მ.); მხოლოდ სოფლის მასწავლებლებს და სასოფლო სამკითხველოებს ჟურნალი დაეთმობათ ორ მანეთად და ათ შაურად (2 მ. 50 კ.); საზღვარ გარეთ ჟურნალი ეღირება 5 მანეთი.

რედაქცია სთხოვს ხელის მომწერლებს დროზე დაიკვეთონ ჟურნალი.

ხელის მოწერა მიიღება ტფილისში „ქ. შ. წერა-კითხვის გამავცელებელ საზოგადოების“ წიგნის მაღაზიაში ივანე ავალიშვილთან და „ნაკადულის“ რედაქციაში. ქუთაისში წიგნების და გაზეთების კანტორა „იმერეთი“ ისილორე კვიციანიძესთან, ბათუმში წიგნის მაღაზია „განთიადი“, ამ ორ ადგილას იყიდება ცალკე ნომრებიც.

1912 წლის იანვრიდან ჟურნალი ნისიად არავის გაეგზავნება.

რედაქცია ეოველგვარ დონის მიქებას სმარობს ჟურნალის თანდათან გასაუმჯობესებლად.

მისამართი: Тифлисъ Дворянская Грузинская
Гимназія Л. Г. Бопвадзе.

რედაქტორ-გამომცემელი ლ. გ. ბოცვაძე.

ქ. კუთაისში გამოდის ყოველ-დღი

„ივერეთი“

(წელიწადი ჰირველი)

გაზეთის ფასი: ერთი წლით 7 მან. ნახევარი წლით 4 მან.
წლიურ ხელის მომწერთ გაზეთის ფასი ამნაირად ხელის მოწერის დროს 3 მან. პირველ მისს 2 მან. პირველი

თითო ნომერი ერთი შაური

მისამართის გამოცემა ათი შაური.

რედაქციის ადრესი: В г-р. Кутаисъ, редація г-ра Антону Михайловичу Ху

ყოველ კვირეული საზოგადო-ეკონომიური და სალიტერა

„კლდე“

(წელიწადი ჰირველი)

ეურნა ღირს წლიურად 5 მან. ამა წლის დამლევამდე—სოფლის მასწავლებელთ, სამკითხველოებს და უმაღლეს სასწავლებელთ დაეთმობათ 4 მან!

ცალკე ნომერი ყველგან—ორი შაური

მისამართი: თბილისი, Габаевский пер. № 3. რედაქცია დებუშისა: თბილისი კ

ქ. გორში გამოდის ყოველდღიური სალიტერატურო, საგნო საგულეზო გაზეთი

„ქართლი“

ყოველ-კვირეულ სურათებიანი დამატებით

დამატებით

უდამატ

გაზეთი წლიურად ეღირება	5 მ.	„	„	„
„ ნახევარი წლით	— 2 მ. 60 კ.	„	„	„
„ სამი თვით	— 1 მ. 50 კ.	„	„	„
„ ერთი თვით	— — 55 კ.	„	„	„

ცალკე ნომერი 5 კაპ.

განცხადების ფასი: ჰირველ კვერდზე ჰერტიტის სტრიქონულზე—ერთი შაური. სამელოფიარო განცხადების ერთხელ და

შენიშვნა: ა) გორში სტამბის მოწყობლობის გამო „ქართლი“ გამოვა კვირაში სამჯერ შატაბა ზომის და უდამატე გაზეთი უფრო სრული, მოზრდილი და ყოველ-დღიური იქნება

რედაქტორ-გამომცემელი ი. ეკალ

მისამართი: ქ. გორი, რედაქცია „ქართლი“ ი. ეკალის მხარდა ამ მისამართით უნდა გამოიგზავნოს.